

Ministarstvo za
ljudska i manjinska
prava

UMHCG

Komentari Komiteta UN o pravima OSI

KARAVAN
O LJUDSKIM
PRAVIMA OSI

Impressum:

Izdavač:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Urednica:

Marina Vujačić

Prevod:

**Vesna Popov
Anđela Radovanović
Marina Vujačić**

Tiraž:

50 primjeraka

Dizajn:

Gavro Kračković

Podgorica, 2021.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-803-02-5
COBISS.CG-ID 16968964

Ministarstvo za
ljudska i manjinska
prava

UMHCG

OPŠTI KOMENTAR BR. 1 (2014)

Član 12: Jednako priznanje pred zakonom

KARAVAN
O LJUDSKIM
PRAVIMA OSI

Impressum:

Izdavač:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Za izdavača:

Marina Vujačić

Izvor:

**[Committee on the Rights of Persons with Disabilities
General Comments](#)**

S engleskog prevela:

Vesna Popov

Dizajn:

Gavro Kračković

Podgorica, 2020.

I Uvod

1. Jednakost pred zakonom je osnovni opšti princip zaštite ljudskih prava i neophodna je za uživanje ostalih ljudskih prava. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima izričito garantuju pravo na jednakost pred zakonom. Član 12 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom bliže opisuje sadržaj ovog građanskog prava, fokusirajući se na oblasti u kojima se osobama s invaliditetom tradicionalno uskraćuje ovo pravo. Član 12 ne propisuje dodatna prava za osobe s invaliditetom; ovaj član jednostavno opisuje specifične elemente koje su države potpisnice dužne da uzmu u obzir kako bi obezbijedile pravo na jednakost pred zakonom za osobe s invaliditetom, na ravnopravnoj osnovi s drugima.

2. S obzirom na značaj ovog člana, Komitet je omogućio interaktivne forume za diskusiju o poslovnoj sposobnosti. Iz veoma korisne razmjene mišljenja o odredbama člana 12 od strane eksperata, država potpisnica, organizacija osoba s invaliditetom, nevladinih organizacija, ugovornih nadzornih tijela, nacionalnih institucija za ljudska prava i agencija Ujedinjenih nacija, Komitet je odlučio da je neophodno obezbijediti dalje smjernice u formi opšteg komentara.

3. Na osnovu inicijalnih izvještaja različitih država potpisnica koje je do sada razmotrio, Komitet je uvidio da postoji opšte nerazumijevanje o preciznom obimu obaveza država potpisnica na osnovu člana 12 Konvencije. Zaista, došlo je do opšteg propusta da se shvati da model pristupa invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima podrazumijeva prelazak sa paradigme zamjenskog odlučivanja na onu koja se bazira na odlučivanju uz podršku. Cilj ovog opšteg komentara jeste da se istraže opšte obaveze koje proizilaze iz različitih djelova člana 12.

4. Ovaj opšti komentar sadrži tumačenje člana 12 koje se zasniva na opštim principima Konvencije, kako je naznačeno u članu 3, naime, poštovanje urođenog dostojanstva; individualne autonomije – uključujući slobodu sopstvenog izbora – i samostalnost osoba; zabranu diskriminacije; puno i efektivno učešće i uključivanje u društvo; uvažavanje razlika i prihvatanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske raznolikosti i čovječanstva; jednakost mogućnosti; pristupačnost; jednakost muškaraca i žena; poštovanje razvijajućih kapaciteta djece s invaliditetom, kao i poštovanje prava djece s invaliditetom na očuvanje svog identiteta.

5. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, kao i Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, posebno navode da je pravo na jednako priznanje pred zakonom „svuda” na snazi. Drugim riječima, ne postoje okolnosti dopuštene međunarodnim pravom o ljudskim pravima u kojima bi osoba mogla biti lišena prava na to da bude pred zakonom priznata kao osoba ili u kojima bi joj to pravo moglo biti ograničeno. Ovo potvrđuje član 4, paragraf 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, u kome se iznosi da odstupanje od ovog prava nije dozvoljeno, čak ni u trenucima nepredviđenih okolnosti. Iako ekvivalentna zabrana odstupanja od prava na jednako priznanje pred zakonom u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom nije izričito navedena, odredba Međunarodnog pakta pokriva ovakvu zaštitu posredstvom člana 4, paragraf 4 Konvencije, koji propisuje da odredbe Konvencije o pravima osoba s invaliditetom ne odstupaju od postojećeg međunarodnog prava.

6. Pravo na jednakost pred zakonom takođe se razmatra i u drugim relevantnim međunarodnim i regionalnim ugovorima o ljudskim pravima. Član 15 Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena garantuje ženama jednakost pred zakonom i zahtijeva priznavanje poslovne sposobnosti žena ravnopravno s muškarcima, uključujući i onu koja se odnosi na zaključivanje ugovora, upravljanje imovinom i ostvarivanje njihovih prava u pravosuđu. Član 3 Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda propisuje pravo svake osobe na jednakost pred zakonom i na uživanje jednake zakonske zaštite. Član 3 Američke konvencije o ljudskim pravima sadrži pravo na pravni subjektivitet kao i pravo svake osobe da bude kao osoba priznata pred zakonom.

7. Države potpisnice moraju posebno ispitati sve oblasti prava kako bi na jednakoj osnovi s drugima osigurale da pravo osoba s invaliditetom na poslovnu sposobnost nije ograničeno. Tokom istorije, osobama s invaliditetom je uskraćivano pravo na poslovnu sposobnost u mnogim oblastima, na diskriminatoran način, pod režimima zamjenskog odlučivanja kao što su starateljstvo, tutorstvo i po osnovu zakona o mentalnom zdravlju koji dozvoljavaju prinudno liječenje. Ove prakse moraju biti ukinute kako bi se obezbijedilo da osobama s invaliditetom bude vraćena puna poslovna sposobnost, na ravnopravnoj osnovi s drugima.

8. Član 12 Konvencije potvrđuje da sve osobe s invaliditetom imaju punu poslovnu sposobnost. Poslovna sposobnost uskraćivana je tokom istorije na osnovu predrasuda mnogim grupama, uključujući žene (naročito nakon sklapanja braka) i etničke manjine. Međutim, osobe s invaliditetom ostaju grupa kojoj se poslovna sposobnost najčešće uskraćuje u pravnim sistemima širom svijeta. Pravo na jednako priznanje pred zakonom podrazumijeva da je poslovna sposobnost univerzalno svojstvo urođeno svim osobama na osnovu toga što su osobe i da se mora priznati i osobama s invaliditetom, na ravnopravnoj osnovi s drugima. Poslovna sposobnost nužna je za ostvarivanje građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Ona postaje naročito značajna za osobe s invaliditetom kada treba da donose suštinske odluke koje se tiču njihovog zdravlja, obrazovanja i posla. Oduzimanje poslovne sposobnosti osobama s invaliditetom vodilo je, u mnogim slučajevima, uskraćivanju mnogih temeljnih prava, uključujući pravo glasa, pravo na sklapanje braka i zasnivanje porodice, reproduktivna prava, roditeljska prava, pravo na davanje pristanka na intimne odnose i medicinski tretman i pravo na slobodu.

9. Sve osobe s invaliditetom, uključujući one s fizičkim, mentalnim, intelektualnim ili senzornim oštećenjima, mogu biti pogođene oduzimanjem poslovne sposobnosti i zamjenskim odlučivanjem. Međutim, osobe sa kognitivnim ili psihosocijalnim invaliditetom su bile, i predstavljaju da budu, nesrazmjerno pogođene zamjenskim odlučivanjem i oduzimanjem poslovne sposobnosti. Komitet ponovo potvrđuje da status osobe kao osobe s invaliditetom, kao ni postojanje oštećenja (uključujući fizičko ili senzorno oštećenje), nikada ne smije predstavljati osnov za oduzimanje poslovne sposobnosti ili bilo kog prava koje je predviđeno članom 12. Svaka praksa koja prema svojoj svrsi ili dejstvu dovodi do povrede člana 12 mora biti ukinuta, kako bi se obezbijedilo da se osobama s invaliditetom povratni puna poslovna sposobnost, na ravnopravnoj osnovi s drugima.

10. Ovaj Opšti komentar se, prije svega, odnosi na normativni sadržaj člana 12 i obaveze država koje iz njega proističu. Komitet će nastaviti s radom u ovoj oblasti i pružiti dalje detaljne smjernice o pravima i obavezama koje proističu iz člana 12 u svojim budućim zaključnim razmatranjima, opštim komentarima i drugim dokumentima.

II Normativni sadržaj člana 12

Član 12, paragraf 1

11. Član 12, paragraf 1, potvrđuje pravo osoba s invaliditetom da budu priznate kao osobe pred zakonom. Ovim se garantuje poštovanje svakog ljudskog bića kao osobe koja posjeduje pravni subjektivitet, što je preduslov za priznavanje poslovne sposobnosti.

Član 12, paragraf 2

12. Član 12, paragraf 2, priznaje da osobe s invaliditetom uživaju poslovnu sposobnost na ravnopravnoj osnovi s drugima u svim oblastima života. Poslovna sposobnost obuhvata sposobnost da se bude nosilac prava i da se djeluje u skladu sa zakonom. Poslovna sposobnost da se

bude nosilac prava daje osobi pravo na punu zaštitu njegovih ili njenih prava od strane pravnog sistema. Poslovna sposobnost da se djeluje u skladu sa zakonom priznaje osobu kao činioca koji ima moć da učestvuje u poslovima, i uopšte, da stvara, mijenja ili ukida pravne odnose. Pravo da se bude priznat kao pravni činilac predviđeno je članom 12, paragraf 5 Konvencije, koji navodi dužnost država potpisnica da „preduzmu sve odgovarajuće i efektivne mjere kako bi osigurale jednako pravo lica sa invaliditetom da posjeduju i nasljeđuju imovinu, da kontrolišu svoje finansijske poslove i imaju pristup bankarskim zajmovima, hipotekama i drugim oblicima finansijskog kredita... kao i da osobe s invaliditetom ne budu arbitrarno lišene imovine“.

13. Poslovna sposobnost i mentalna sposobnost različiti su pojmovi. Poslovna sposobnost je mogućnost jedne osobe da bude nosilac prava i obaveza (pravna sposobnost), i da koristi ova prava i obaveze (pravno djelovanje). To je od presudnog značaja za postizanje suštinskog učešća u društvu. Mentalna sposobnost odnosi se na vještine donošenja odluka, koje prirodno variraju od osobe do osobe i mogu biti različite za datu osobu u zavisnosti od mnogih faktora, uključujući faktore u okruženju i društvene faktore. Pravni instrumenti poput Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (član 6), Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (član 16), i Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (član 15) nijesu precizirali razliku između mentalne i poslovne sposobnosti. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (član 12) sada jasno naglašava da „slaboumnost“ i druge diskriminatorne etikete nijesu legitiman razlog za uskraćivanje poslovne sposobnosti (i pravne sposobnosti i pravnog djelovanja). U skladu sa članom 12 Konvencije, pretpostavljena ili stvarna oštećenja mentalnih sposobnosti ne smiju se koristiti kao opravdanje za oduzimanje poslovne sposobnosti.

14. Poslovna sposobnost je urođeno pravo svih osoba, uključujući osobe s invaliditetom. Kao što je primijećeno ranije u tekstu, ona sadrži dvije komponente. Prva je pravna sposobnost, odnosno mogućnost da se posjeduju prava, da osoba bude priznata kao pravni subjekat pred zakonom. Ovo može uključivati, na primjer, upis u matičnu knjigu rođenih, traženje medicinske pomoći, upis u birački spisak ili podnošenje zahtjeva za izdavanje pasoša. Druga komponenta je pravno djelovanje, odnosno sposobnost korišćenja prava i da radnje preduzete u tu svrhu budu pravno priznate. Upravo ta komponenta često biva oduzimana ili umanjivana za osobe s invaliditetom. Na primjer, zakoni mogu dozvoljavati osobama s invaliditetom da posjeduju imovinu, ali ne uvažavaju uvijek njihove postupke koji se tiču kupovine ili prodaje imovine. Poslovna sposobnost znači da sve osobe, uključujući osobe s invaliditetom, posjeduju pravnu sposobnost i sposobnost pravnog djelovanja samim tim što su ljudska bića. Prema tome, obje navedene komponente poslovne sposobnosti moraju biti priznate kako bi pravo na poslovnu sposobnost osoba s invaliditetom bilo ostvareno; one se ne mogu razdvajati. Pojam mentalne sposobnosti je veoma kontroverzan sam po sebi. On nije, kao što se uobičajeno predstavlja, objektivni, naučni i prirodni fenomen. Mentalna sposobnost zavisi od socijalnog i političkog konteksta, isto kao i discipline, profesije i prakse koje igraju dominantnu ulogu u procjenjivanju mentalne sposobnosti.

15. U većini izvještaja država potpisnica koje je Komitet do sada razmatrao, pojmovi mentalne i poslovne sposobnosti bili su na takav način isprepletani da, ako se smatra da osoba ima umanjenu sposobnost odlučivanja, često usljed kognitivnog ili psihosocijalnog oštećenja, njegova ili njena poslovna sposobnost da donese određenu odluku biva zbog toga ukinuta. Ova odluka donosi se jednostavno na osnovu dijagnoze oštećenja (pristup zasnovan na statusu), ili ukoliko osoba donosi odluku za koju se smatra da ima negativne posljedice (pristup zasnovan na ishodu), ili ukoliko se njene vještine odlučivanja smatraju manjkavima (funkcionalni pristup). Funkcionalnim pristupom pokušava se procijeniti mentalna sposobnost i u skladu s tim oduzeti poslovna sposobnost. To se često zasniva na tome da li je osoba u stanju da razumije prirodu i posljedice odluke i/ili da li ona/on može upotrijebiti i procijeniti relevantne informacije. Funkcionalni pristup je pogrešan iz dva razloga: (a) on se diskriminatorno primjenjuje na osobe s invaliditetom, i (b) on pretpostavlja da se može precizno procijeniti rad ljudskog uma i onda poništiti suštinsko ljudsko pravo – pravo na jednako priznanje pred zakonom – kada pojedinac ne prođe procjenu. Kod

svih ovih pristupa, invaliditet i vještina donošenja odluka osobe uzimaju se kao legitimni osnov za oduzimanje njegove ili njene poslovne sposobnosti i snižavanje njegovog ili njenog statusa pred zakonom. Član 12 ne dozvoljava takvo diskriminatorno lišavanje poslovne sposobnosti, nego zahtijeva pružanje podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti.

Član 12, paragraf 3

16. Članom 12, paragraf 3, priznaje se da države potpisnice imaju obavezu da obezbijede osobama s invaliditetom pristup podršci u ostvarivanju njihove poslovne sposobnosti. Države potpisnice moraju se suzdržati od lišavanja poslovne sposobnosti i moraju osobama s invaliditetom prvenstveno omogućiti pristup podršci koja im može biti neophodna za donošenje odluka koje proizvode pravno dejstvo.

17. Podrška u ostvarivanju poslovne sposobnosti mora uvažavati prava, volju i sklonosti osoba s invaliditetom i nikada ne smije da se pretvori u zamjensko odlučivanje. Član 12, paragraf 3, ne određuje kakav treba da bude oblik podrške. „Podrška“ je širok pojam koji obuhvata kako neformalne, tako i formalne aranžmane podrške, različitih vrsta i intenziteta. Na primjer, osobe s invaliditetom mogu izabrati jednu ili više osoba od povjerenja da im pomažu u ostvarivanju njihove poslovne sposobnosti za određene vrste odluka, ili mogu potražiti druge oblike podrške, kao što su uzajamna podrška, zastupanje (uključujući podršku za samozastupanje) ili pomoć u komunikaciji. Podrška osobama s invaliditetom u ostvarivanju njihove poslovne sposobnosti može uključivati mjere koje se odnose na univerzalni dizajn i pristupačnost – na primjer, zahtijevanje od privatnih i javnih aktera, kao što su banke i finansijske institucije, da obezbijede informacije u razumljivom formatu, ili obezbjeđivanje profesionalnog tumača znakovnog jezika – kako bi se osobama s invaliditetom omogućilo obavljanje pravnih radnji koje su potrebne za otvaranje bankovnog računa, sklapanje ugovora ili obavljanje drugih transakcija. Podrška takođe može predstavljati razvoj i prepoznavanje različitih, nekonvencionalnih metoda komunikacije, naročito za one koji koriste neverbalnu komunikaciju za izražavanje svoje volje i sklonosti. Za mnoge osobe s invaliditetom, mogućnost planiranja unaprijed predstavlja važan oblik podrške, putem koje one mogu da izraze svoju volju i želje koje treba slijediti u vrijeme kada oni ne budu u stanju da ih saopšte drugima. Sve osobe s invaliditetom imaju pravo da planiraju unaprijed i treba im omogućiti da to čine na ravnopravnoj osnovi s drugima. Države potpisnice mogu obezbijediti različite oblike mehanizama za planiranje unaprijed, da bi se odgovorilo različitim željama, ali sve opcije moraju biti nediskriminatorne. Pojedincu treba obezbijediti podršku ukoliko on želi da obavi proces planiranja unaprijed. Trenutak u kome unaprijed data uputstva stupaju na snagu (i prestaju da važe) treba da odredi osoba i navede ga u tekstu uputstva; i ne bi trebalo da bude utemeljen na procjeni da osobi nedostaje mentalna sposobnost.

18. Vrsta i intenzitet podrške koju treba obezbijediti značajno će se razlikovati od jedne do druge osobe usljed razlika između osoba s invaliditetom. Ovo je u skladu sa članom 3 (d), koji predviđa „uvažavanje razlika i prihvatanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske raznolikosti i čovječanstva“ kao opšti princip Konvencije. U svako doba, uključujući i krizne situacije, individualna autonomija i sposobnost osoba s invaliditetom da donose odluke mora se poštovati.

19. Neke osobe s invaliditetom zahtijevaju samo priznavanje svog prava na poslovnu sposobnost na ravnopravnoj osnovi s drugima u skladu sa članom 12, paragraf 2 Konvencije i ne žele da ostvaruju svoje pravo na podršku na način definisan članom 12, paragraf 3.

Član 12, paragraf 4

20. Član 12, paragraf 4, okvirno navodi mjere zaštite koje moraju biti prisutne u sistemu podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti. Član 12, paragraf 4, mora se čitati zajedno s ostatkom člana 12 i cjelokupne Konvencije. Njime se zahtijeva da države potpisnice stvore odgovarajuće i efikasne mjere zaštite za ostvarivanje poslovne sposobnosti. Primarna svrha ovih mjera zaštite mora biti da se obezbijedi poštovanje prava, volje i sklonosti osobe. Kako bi se ovo postiglo, mjere zaštite moraju obezbijediti zaštitu od zloupotrebe, na ravnopravnoj osnovi s drugima.

21. U slučajevima kada nakon značajnih napora nije moguće utvrditi volju i sklonosti pojedinca, „najbolje tumačenje volje i sklonosti“ mora zamijeniti odluke zasnovane na „najboljim interesima“. Ovim se poštuju prava, volja i sklonosti pojedinca, u skladu sa članom 12, paragraf 4. Princip „najboljeg interesa“ nije mjera zaštite u skladu sa članom 12 u pogledu odraslih osoba. Paradigma „volje i sklonosti“ mora zamijeniti paradigmu „najboljih interesa“, kako bi se obezbijedilo da osobe s invaliditetom uživaju pravo na poslovnu sposobnost na ravnopravnoj osnovi s drugima.

22. Sve osobe su pod rizikom da budu izložene „neprimjerenom uticaju“, međutim, ovaj rizik može biti izraženiji kod onih koji se oslanjaju na podršku drugih za donošenje odluka. Neprimjereni uticaj prepoznaje se tamo gdje kvalitet interakcije između osobe koja pruža podršku i osobe koja prima podršku ukazuje na znakove straha, agresije, prijetnje, prevare ili manipulacije. Mjere zaštite za ostvarivanje poslovne sposobnosti moraju obuhvatiti zaštitu od neprimjerenog uticaja; ali ipak, ta zaštita mora takođe poštovati prava, volju i sklonosti osobe, uključujući i pravo na preuzimanje rizika i pravljenje grešaka.

Član 12, paragraf 5

23. Član 12, paragraf 5, obavezuje države potpisnice da preduzmu mjere – uključujući zakonodavne, administrativne, sudske i druge praktične mjere – da obezbijede prava osoba s invaliditetom u odnosu na finansijske i ekonomske poslove, na ravnopravnoj osnovi s drugima. Pristup finansijsima i imovini tradicionalno je uskraćivan osobama s invaliditetom na osnovu medicinskog modela pristupa invaliditetu. Ovaj pristup uskraćivanja poslovne sposobnosti osobama s invaliditetom u finansijskim pitanjima mora biti zamijenjen podrškom za ostvarivanje poslovne sposobnosti, u skladu sa članom 12, paragraf 3. Isto kao što rod ne smije biti korišćen kao osnova za diskriminaciju u oblastima finansijska i imovine,^[1] ne smije biti korišćen ni invaliditet.

III Obaveze država potpisnica

24. Države potpisnice imaju obavezu da poštuju, štite i ispunjavaju prava svih osoba s invaliditetom na jednako priznanje pred zakonom. U tom smislu, države potpisnice treba da se suzdrže od svake radnje koja uskraćuje osobama s invaliditetom prava na jednako priznanje pred zakonom. Države potpisnice treba da preduzmu radnje u cilju sprečavanja nedržavnih aktera i privatnih lica da ometaju mogućnost osoba s invaliditetom da ostvaruju i uživaju svoja ljudska prava, uključujući i pravo na poslovnu sposobnost. Jedan od ciljeva podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti jeste izgradnja samopouzdanja i vještina osoba s invaliditetom, kako bi u budućnosti mogle da ostvaruju svoju poslovnu sposobnost s manjom podrškom, ako tako žele. Države potpisnice imaju obavezu da obezbijede obuku za osobe koje primaju podršku, tako da one mogu

¹ Vidjeti Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, član. 13 (b).

odlučiti kada je im potrebno manje podrške ili kada im podrška više nije potrebna u ostvarivanju njihove poslovne sposobnosti.

25. Kako bi se u potpunosti priznala „univerzalna poslovna sposobnost“ koja podrazumijeva da sve osobe, bez obzira na invaliditet ili vještine donošenja odluka, urođeno posjeduju poslovnu sposobnost, države potpisnice moraju ukinuti uskraćivanje poslovne sposobnosti koje je diskriminatorno po osnovu invaliditeta prema njegovoj svrsi ili dejstvu.^[2]

26. U svojim zaključnim razmatranjima inicijalnih izvještaja u vezi sa članom 12, Komitet za prava osoba s invaliditetom je u više navrata isticao da države potpisnice kojih se to tiče moraju „revidirati zakone koji omogućavaju starateljstvo i zastupništvo i preduzeti radnje kako bi razvili zakone i politike koji će zamijeniti režime zamjenskog odlučivanja odlučivanjem uz podršku, koje poštuje autonomiju osobe, njenu volju i sklonosti“.

27. Režimi zamjenskog odlučivanja mogu poprimiti mnoge različite oblike, uključujući puno starateljstvo, sudske zabrane i djelimično starateljstvo. Pa ipak, ovi režimi imaju određene zajedničke osobine: mogu se definisati kao sistemi u kojima se (i) osobi oduzima poslovna sposobnost, makar i u pogledu samo jedne odluke; (ii) neko drugi, ko nije osoba o kojoj je riječ, može odrediti zamjenskog donosioca odluka, i to može učiniti suprotno volji te osobe; i (iii) svaka odluka koju donosi zamjenski donosilac je odluka zasnovana na onome što se smatra da je objektivno „najbolji interes“ osobe o kojoj je riječ, nasuprot tome da bude zasnovana na volji i sklonostima te osobe.

28. Obaveza država potpisnica da zamijene režime zamjenskog odlučivanja odlučivanjem uz podršku zahtijeva kako ukidanje režima zamjenskog odlučivanja, tako i razvijanje alternativnog odlučivanja uz podršku. Razvijanje sistema odlučivanja uz podršku paralelno s nastavkom korišćenja zamjenskog odlučivanja nije dovoljno za usaglašenost sa članom 12 Konvencije.

29. Režim odlučivanja uz podršku obuhvata raznovrsne mogućnosti podrške koje daju primat volji i sklonostima osobe i poštuju norme ljudskih prava. On treba da obezbijedi zaštitu svih prava, uključujući ona koja su u vezi s autonomijom (pravo na poslovnu sposobnost, pravo na jednako priznanje pred zakonom, pravo na izbor mjesta stanovanja itd.) i prava koja su u vezi sa slobodom od zloupotrebe i zlostavljanja (pravo na život, pravo na fizički integritet, itd.). Zatim, sistemi odlučivanja uz podršku ne treba pretjerano da regulišu živote osoba s invaliditetom. Dok režimi odlučivanja uz podršku mogu poprimiti različite oblike, svi treba da sadrže određene ključne odredbe kako bi osigurali saglasnost sa članom 12 Konvencije, uključujući sljedeće:

(a) Odlučivanje uz podršku mora biti dostupno svima. Nivo potreba za podrškom, naročito u slučajevima kad je visok, ne smije biti prepreka dobijanju podrške u odlučivanju;

(b) Svi oblici podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti, uključujući intenzivnije oblike podrške, moraju se zasnivati na volji i sklonostima osobe, a ne na onome što se smatra njegovim ili njenim objektivno najboljim interesima;

(c) Način na koji osoba komunicira ne smije biti prepreka dobijanju podrške u odlučivanju, čak ni u slučajevima gde je ta komunikacija nekonvencionalna, ili razumljiva veoma malom broju osoba;

(d) Pravno prepoznavanje osobe ili osoba koje pružaju podršku koje je osoba s invaliditetom formalno izabrala mora biti dostupno i pristupačno, i država ima obavezu da omogući stvaranje podrške, naročito za osobe koje su izolovane i nemaju pristup podršci koja prirodno postoji u zajednici. To mora uključivati mehanizam pomoću kojeg treće strane provjeravaju identitet osobe

² Vidjeti Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom, član 2, u vezi sa članom 5.

koja pruža podršku, kao i mehanizam pomoću kojeg treće strane mogu osporiti radnje osobe koja pruža podršku, ako vjeruju da ta osoba ne djeluje u skladu s voljom i sklonostima osobe kojoj se podrška pruža;

(e) Da bi države potpisnice ispunile zahtjeve definisane u članu 12, paragraf 3 Konvencije prema kome države potpisnice moraju preduzeti mjere da „omoguće pristup“ zahtijevanoj podršci, one moraju obezbijediti da ta podrška bude dostupna po nominalnoj cijeni ili besplatna za osobe s invaliditetom, te da nedostatak finansijskih resursa ne bude prepreka pristupu podršci u ostvarivanju poslovne sposobnosti;

(f) Podrška u odlučivanju ne smije se koristiti kao opravdanje ograničavanja ostalih temeljnih prava osoba s invaliditetom, naročito prava glasa, prava na sklapanje braka ili građanskog partnerstva i zasnivanje porodice, reproduktivnih prava, roditeljskih prava, prava na davanje pristanka na intimne odnose i liječenje, kao i prava na slobodu;

(g) Osoba mora imati pravo da odbije podršku i da okonča ili promijeni odnos s osobom za podršku u svakom trenutku;

(h) Moraju se uvesti mjere zaštite za sve procese koji se odnose na poslovnu sposobnost i podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti. Cilj mjera zaštite je da se obezbijedi poštovanje volje i sklonosti osobe.

(i) Pružanje podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti ne treba da zavisi od procjena mentalne sposobnosti; novi, nediskriminatorni indikatori potreba za podrškom neophodni su za pružanje podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti.

30. Pravo na jednakost pred zakonom je već dugo priznato kao građansko i političko pravo, s korijenima u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima. Građanska i politička prava postaju obavezna u trenutku ratifikacije, i od država potpisnica se zahtijeva da preduzmu korake da odmah omoguće njihovo ostvarivanje. Kao takva, prava propisana članom 12 važe od trenutka ratifikacije i potrebno je odmah omogućiti njihovo ostvarivanje. Obaveza države da obezbijedi pristup podršci za ostvarivanje poslovne sposobnosti iz člana 12, paragraf 3, je obaveza neophodna za ispunjenje građanskog i političkog prava na jednako priznanje pred zakonom. „Progresivna realizacija“ (član 4, paragraf 2) ne primjenjuje se na član 12. Države potpisnice moraju neposredno po ratifikaciji početi da prave korake u pravcu realizacije prava iz člana 12. Ovi koraci moraju biti promišljeni, dobro isplanirani, i moraju uključivati konsultacije i suštinsko učešće osoba s invaliditetom i njihovih organizacija.

IV Odnos s drugim odredbama Konvencije

31. Priznavanje poslovne sposobnosti neraskidivo je vezano s uživanjem mnogih drugih ljudskih prava predviđenih Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom, uključujući, ali ne ograničavajući se na, pravo na pristup pravdi (član 13), pravo na slobodu od prisilnog zadržavanja u ustanovi za mentalno zdravlje i pravo da se ne bude prisiljen na podvrgavanje psihijatrijskom liječenju (član 14), pravo na poštovanje fizičkog i mentalnog integriteta (član 17), pravo na slobodu kretanja i državljanstvo (član 18), pravo na odluku gdje i s kim će se živjeti (član 19), pravo na slobodu izražavanja (član 21), pravo na brak i zasnivanje porodice (član 23), pravo na pristanak na medicinsko liječenje (član 25) i pravo glasa i kandidovanja na izborima (član 29). Bez priznavanja osobe kao osobe pred zakonom, sposobnost da se ova prava, kao i mnoga druga predviđena Konvencijom, istaknu, koriste i sprovede, značajno je ugrožena.

Član 5: Jednakost i zabrana diskriminacije

32. Kako bi se dostiglo jednako priznanje pred zakonom, poslovna sposobnost ne smije biti diskriminatorno oduzimana. Članom 5 Konvencije garantuje se jednakost svih osoba pred zakonom, kao i pravo na jednaku zakonsku zaštitu. Njime se izričito zabranjuje bilo kakva diskriminacija po osnovu invaliditeta. Diskriminacija po osnovu invaliditeta definisana je članom 2 Konvencije kao svaka razlika, isključivanje ili ograničenje po osnovu invaliditeta, što ima za cilj ili efekat narušenja ili poništenja priznavanja, uživanja ili vršenja, ravnopravno s drugima, svih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Uskraćivanje poslovne sposobnosti koje prema svojoj svrsi ili dejstvu predstavlja ometanje prava osoba s invaliditetom na jednako priznanje pred zakonom predstavlja povredu članova 5 i 12 Konvencije. Država je u mogućnosti da ograniči poslovnu sposobnost osobe na osnovu određenih okolnosti, kao što su bankrotstvo ili osuda za krivično djelo. Međutim, pravo na jednako priznanje pred zakonom i sloboda od diskriminacije zahtijeva da, kada država oduzima poslovnu sposobnost, to mora biti na jednakim osnovama za sve osobe. Oduzimanje poslovne sposobnosti ne smije biti zasnovano na ličnim osobinama kao što su rod, rasa ili invaliditet, ili da kao svrhu ili dejstvo ima drugačiji tretman ovih osoba.

33. Sloboda od diskriminacije u vezi s priznanjem poslovne sposobnosti uspostavlja autonomiju i uvažava ljudsko dostojanstvo osobe u skladu s principima obuhvaćenim članom 3 (a) Konvencije. Sloboda izbora najčešće zahtijeva poslovnu sposobnost. Samostalnost i autonomija uključuju mogućnost pravnog uvažavanja odluka pojedinca. Potreba za podrškom i razumnim adaptacijama u donošenju odluka ne bi se smjela koristiti za dovodenje nečije poslovne sposobnosti u pitanje. Poštovanje razlika i prihvatanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske raznolikosti i čovječanstva (član 3 (d)) nespojivo je s dodjeljivanjem poslovne sposobnosti na osnovu asimilacije.

34. Nediskriminacija podrazumijeva pravo na razumne adaptacije u ostvarivanju poslovne sposobnosti (član 5, paragraf 3). Razumne adaptacije definisane su članom 2 Konvencije kao neophodno i odgovarajuće modifikovanje i usklađivanje kojim se ne nameće nesrazmjerno, odnosno nepotrebno opterećenje, tamo gdje je to u konkretnom slučaju potrebno, kako bi se obezbijedilo da osobe s invaliditetom uživaju, odnosno ostvaruju ravnopravno s drugima sva ljudska prava i osnovne slobode“. Pravo na razumne adaptacije u ostvarivanju poslovne sposobnosti je odvojeno od prava na podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti i dopunjuje se sa njim. Od država potpisnica se zahtijeva da sprovedu sve modifikacije i usklađivanja kojima bi se omogućilo osobama s invaliditetom da ostvaruju svoju poslovnu sposobnost, osim ako je u pitanju nesrazmjernan ili nepotreban teret. Takve modifikacije ili usklađivanja mogu uključivati, ali nijesu ograničeni na pristup zgradama od javnog značaja, kao što su sudovi, banke, centri za socijalni rad, biračka mjesta; pristupačne informacije koje se tiču odluka koje imaju pravne posljedice i personalnu asistenciju. Pravo na podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti ne bi smjelo da bude ograničeno tvrdnjom o nesrazmjernom ili nepotrebnom teretu. Država ima apsolutnu obavezu da obezbijedi pristup podršci u ostvarivanju poslovne sposobnosti.

Član 6: Žene s invaliditetom

35. Član 15 Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena propisuje da žene imaju poslovnu sposobnost ravnopravno s muškarcima, utvrđujući u vezi s tim da je priznavanje poslovne sposobnosti od integralne važnosti za jednako priznavanje pred zakonom: „Države potpisnice priznaju ženama jednaku poslovnu sposobnost u građanskim stvarima kao i muškarcima i daju im jednake mogućnosti da se njome koriste. One posebno daju ženama jednaka prava na zaključenje ugovora i upravljanje imovinom i tretiraju ih ravnopravno u svim fazama postupka pred sudom“ (paragraf 2). Ova odredba odnosi se na sve žene, uključujući i žene s invaliditetom. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom prepoznaje da žene s invaliditetom mogu biti podložne višestrukim i intersekcijskim oblicima diskriminacije, po osnovu roda i invaliditeta. Na primjer, žene

s invaliditetom podložne su visokoj stopi prinudne sterilizacije i često im se oduzima kontrola nad reproduktivnim zdravljem i odlučivanjem, na osnovu pretpostavke da nijesu u stanju dati pristanak na seksualne odnose. Određeni pravosudni sistemi takođe imaju više stope nametanja zamjenskog odlučivanja ženama nego muškarcima. Stoga je naročito važno ponovo potvrditi da ženama s invaliditetom treba da bude priznata poslovna sposobnost na ravnopravnoj osnovi s drugima.

Član 7: Djeca s invaliditetom

36. Dok član 12 Konvencije štiti jednakost pred zakonom za sve osobe bez obzira na uzrast, član 7 Konvencije prepoznaje razvijajuće sposobnosti djeteta i zahtijeva da se „u svim akcijama koje se tiču djece s invaliditetom mora prevashodno voditi računa o najboljim interesima djeteta“ (paragraf 2) i da se „njihovom mišljenju da odgovarajuća težina u skladu s njihovim uzrastom i zrelošću“ (paragraf 3). U cilju usaglašavanja sa članom 12, države potpisnice moraju ispitati svoje zakone kako bi obezbijedile da se volja i sklonosti djece s invaliditetom poštuju na ravnopravnoj osnovi s drugom djecom.

Član 9: Pristupačnost

37. Prava propisana članom 12 su u tijesnoj vezi s obavezama države u vezi s pristupačnošću (član 9), zbog toga što je pravo na jednako priznanje pred zakonom neophodno kako bi se osobama s invaliditetom omogućilo da žive samostalno i u potpunosti učestvuju u svim aspektima života. Član 9 zahtijeva identifikaciju i uklanjanje prepreka ustanovama i servisima koji su otvoreni ili stoje na raspolaganju javnosti. Nedostatak pristupačnosti informacija i komunikacija i nepristupačnost usluga mogu predstavljati prepreke u ostvarivanju poslovne sposobnosti u praksi za neke osobe s invaliditetom. Stoga države potpisnice moraju učiniti potpuno pristupačnim sve procedure za ostvarivanje poslovne sposobnosti i sve informacije i komunikaciju koje se na njih odnose. Države potpisnice moraju revidirati svoje zakone i prakse kako bi obezbijedile da se pravo na poslovnu sposobnost i pristupačnost ostvaruje.

Član 13: Pristup pravdi

38. Države potpisnice su u obavezi da obezbijede osobama s invaliditetom pristup pravdi na ravnopravnoj osnovi s drugima. Priznanje prava na poslovnu sposobnost je od suštinskog značaja za pristup pravdi na mnogo načina. Da bi mogle zahtijevati ispunjavanje svojih prava i obaveza na ravnopravnoj osnovi s drugima, osobe s invaliditetom moraju biti priznate kao osobe pred zakonom, s jednakim položajem pred sudovima i tribunalima. Države potpisnice takođe moraju obezbijediti osobama s invaliditetom pristup pravnom zastupanju na ravnopravnoj osnovi s drugima. Ovo je prepoznato kao problem u mnogim pravosudnim sistemima i mora se promijeniti – što uključuje i osiguravanje da osobe koje dožive ometanje svog prava na poslovnu sposobnost imaju priliku da to ometanje ospore, samostalno, ili preko pravnog zastupnika, kao i da svoja prava brane na sudu. Osobe s invaliditetom često su bivale isključene iz ključnih uloga u pravosuđu, kao što su uloge advokata, sudija, svjedoka ili članova porote.

39. Policijski službenici, socijalni radnici i ostali zaposleni u službama koje stupaju u kontakt s građanima moraju biti obučeni da osobe s invaliditetom prepoznaju kao potpune osobe pred zakonom i da daju jednaku težinu njihovim žalbama i izjavama kao i onima koje bi dali žalbama i izjavama osoba bez invaliditeta. Ovo iziskuje obuku i podizanje svijesti u ovim važnim zanimanjima. Osobama s invaliditetom takođe se mora garantovati poslovna sposobnost da svjedoče, na ravnopravnoj osnovi s drugima. Član 12 Konvencije garantuje podršku u ostvarivanju poslovne

sposobnosti, uključujući sposobnost svjedočenja u sudskim, administrativnim i drugim pravnim postupcima. Takva podrška može poprimiti različite oblike, uključujući priznavanje različitih načina komunikacije, dozvoljavanje video svjedočenja u određenim situacijama, proceduralne adaptacije, obezbjeđivanje profesionalnog tumačenja znakovnog jezika i druge pomoćne metode. Zaposleni u sudstvu takođe moraju biti obučeni i svjesni svoje obaveze poštovanja poslovne sposobnosti osoba s invaliditetom, uključujući pravnu sposobnost i pravno djelovanje.

Članovi 14 i 25: Sloboda, bezbjednost i saglasnost

40. Poštovanje prava na poslovnu sposobnost osoba s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi s drugima uključuje poštovanje prava osoba s invaliditetom na slobodu i bezbjednost. Uskraćivanje poslovne sposobnosti osobama s invaliditetom i njihovo zadržavanje u institucijama protivno njihovoj volji, bilo bez njihove saglasnosti ili uz saglasnost zamjenskog donosioca odluka, je aktuelni problem. Ova praksa predstavlja proizvoljno oduzimanje slobode i u suprotnosti je sa članovima 12 i 14 Konvencije. Države potpisnice moraju se suzdržati od takvih praksi i moraju uspostaviti mehanizam za revidiranje slučajeva u kojima su osobe s invaliditetom smještene u rezidencijalnu ustanovu bez svoje konkretne saglasnosti.

41. Pravo na uživanje najvišeg mogućeg zdravstvenog standarda (član 25) uključuje pravo na zdravstvenu njegu utemeljenu na slobodnom i informisanom pristanku. Države potpisnice imaju obavezu da zahtijevaju od svih zdravstvenih i medicinskih radnika (uključujući i stručnjake u oblasti psihijatrije) da pribave slobodni i informisani pristanak osoba s invaliditetom prije svake vrste liječenja. Zajedno s pravom na poslovnu sposobnost na ravnopravnoj osnovi s drugima, države potpisnice imaju obavezu da ne dozvole zamjenskim donosiocima odluka da daju saglasnost u ime osoba s invaliditetom. Cjelokupni zdravstveni i medicinski kadar treba da obezbijedi odgovarajuće konsultacije u kojima osoba s invaliditetom direktno učestvuje. Oni takođe treba da se postaraju, koliko je to u njihovoj mogućnosti, da pomagači ili osobe za podršku ne odlučuju umjesto osoba s invaliditetom ili ne vrše neprimjeren uticaj na njihove odluke.

Članovi 15, 16 i 17: Poštovanje ličnog integriteta i sloboda od mučenja, nasilja, eksploatacije i zloupotrebe

42. Kao što je bilo rečeno u nekoliko zaključnih razmatranja, prinudno liječenje od strane psihijatrijskih i ostalih zdravstvenih i medicinskih radnika predstavlja povredu prava na jednako priznanje pred zakonom i kršenje prava na lični integritet (član 17), slobodu od mučenja (član 15) i slobodu od nasilja, eksploatacije i zloupotrebe (član 16). Ova praksa uskraćuje osobi poslovnu sposobnost da izabere medicinsko liječenje i stoga predstavlja povredu člana 12 Konvencije. Države potpisnice moraju, umjesto toga, poštovati poslovnu sposobnost osoba s invaliditetom da donose odluke u svakom trenutku, uključujući i u kriznim situacijama, obezbijediti tačne i pristupačne informacije o opcijama usluga, dostupnost nemedicinskih pristupa i nezavisne podrške. Države potpisnice imaju obavezu da obezbijede pristup podršci za odlučivanje koje se odnose na psihijatrijsko i drugo medicinsko liječenje. Prinudno liječenje je naročito problem za osobe s psihosocijalnim, intelektualnim i drugim kognitivnim oštećenjima. Države potpisnice moraju ukinuti politike i zakonske odredbe koje omogućavaju ili su odgovorne za prinudno liječenje, budući da se radi o stalnoj povredi koja se može naći u zakonima o mentalnom zdravlju širom svijeta, uprkos empirijskim dokazima koji ukazuju na neefikasnost i mišljenjima osoba – korisnika sistema mentalnog zdravlja, koji su iskusili veliki bol i traumu kao rezultat prinudnog liječenja. Komitet preporučuje da se države potpisnice postaraju da se odluke u vezi s fizičkim ili mentalnim integritetom mogu donijeti samo uz slobodni i informisani pristanak osobe o kojoj je riječ.

Član 18: Državljanstvo

43. Osobe s invaliditetom imaju pravo na lično ime i registraciju rođenja, kao dio prava da svuda budu priznate kao osobe pred zakonom (član 18, paragraf 2). Države potpisnice moraju preduzeti neophodne mjere kako bi obezbijedile da se djeca s invaliditetom registruju nakon rođenja. Ovo pravo predviđeno je Konvencijom o pravima djeteta (član 7); međutim, djeca s invaliditetom imaju nesrazmjerno velike izgleda da ne budu registrovana, u odnosu na drugu djecu. Ovo ne samo što ih lišava državljanstva, nego im ovakva praksa takođe često onemogućava pristup zdravstvenoj njezi i obrazovanju, i čak može voditi njihovoj smrti. Budući da nema zvanične evidencije o njihovom postojanju, mogu biti lišena života bez pravnih posljedica.

Član 19: Samostalan život i uključenost u zajednicu

44. Da bi u potpunosti ostvarila prava propisana članom 12, neophodno je da osobe s invaliditetom imaju prilike da razvijaju i izražavaju svoju volju i sklonosti, kako bi ostvarile svoju poslovnu sposobnost na ravnopravnoj osnovi s drugima. Ovo znači da osobe s invaliditetom moraju imati mogućnost da žive samostalno u zajednici i da prave izbore i imaju kontrolu nad svojim svakodnevnim životima, ravnopravno s drugima, kako je propisano članom 19.

45. Tumačenje člana 12, paragraf 3, u svijetlu prava na život u zajednici (član 19), znači da podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti treba pružiti koristeći pristup koji se zasniva na zajednici. Države potpisnice moraju prepoznati da su zajednice prednost i partneri u procesu učenja o tome koje vrste podrške su potrebne za ostvarivanje poslovne sposobnosti, uključujući i podizanje svijesti o različitim oblicima podrške. Države potpisnice moraju prepoznati društvene veze i podršku koja se prirodno javlja u zajednici (uključujući prijatelje, porodicu i školu) osoba s invaliditetom kao ključne za odlučivanje uz podršku. Ovo je u skladu s naglaskom Konvencije na punom uključivanju i učestvovanju osoba s invaliditetom u zajednici.

46. Segregacija osoba s invaliditetom u institucijama i dalje je prožimajući i pritajeno opasan problem koji krši veliki broj prava garantovanih Konvencijom. Problem se pogoršava široko rasprostranjenom praksom uskraćivanja poslovne sposobnosti osobama s invaliditetom, čime se omogućava drugima da daju saglasnost za njihovo smještanje u institucionalno okruženje. Direktorima institucija se, takođe, obično povjerava odlučivanje o ostvarivanju poslovne sposobnosti osoba koje u njima borave. Time se sva moć i kontrola nad osobom stavlja u ruke institucija. U cilju usaglašavanja s Konvencijom i poštovanja ljudskih prava osoba s invaliditetom, mora se sprovesti deinstitucionalizacija i vraćanje poslovne sposobnosti svim osobama s invaliditetom, koje moraju biti u mogućnosti da izaberu gdje i s kim će živjeti (član 19). Izbor osobe gdje i s kim će živjeti ne smije uticati na njegovo ili njeno pravo na pristup podršci za ostvarivanje njegove ili njene poslovne sposobnosti.

Član 22: Privatnost

47. Režimi zamjenskog odlučivanja, osim što su u suprotnosti sa članom 12 Konvencije, takođe potencijalno krše i pravo na privatnost osoba s invaliditetom, budući da zamjenski donosioci odluka obično stiču pristup širokom spektru ličnih i drugih informacija o osobi. Prilikom uspostavljanja sistema odlučivanja uz podršku, države potpisnice moraju obezbijediti da oni koji pružaju podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti u potpunosti poštuju pravo osoba s invaliditetom na privatnost.

Član 29: Učešće u političkom životu

48. Uskraćivanje ili ograničavanje poslovne sposobnosti koristilo se za uskraćivanje učešća u političkom životu, naročito prava glasa, za određene osobe s invaliditetom. Kako bi se u potpunosti ostvarilo jednako priznanje poslovne sposobnosti u svim aspektima života, važno je priznati poslovnu sposobnost osobama s invaliditetom u javnom i političkom životu (član 29). To znači da sposobnost osobe da donosi odluke ne može biti opravdanje za bilo kakvo isključivanje osoba s invaliditetom iz korišćenja njihovih političkih prava, uključujući pravo glasa, pravo kandidovanja na izborima i pravo da se bude član porote.

49. Države potpisnice su obavezne da štite i unapređuju pravo osoba s invaliditetom na pristup podršci po svom izboru za tajno glasanje, i da učestvuju na svim izborima i referendumima bez diskriminacije. Komitet dalje preporučuje da države potpisnice garantuju osobama s invaliditetom pravo da se kandiduju na izborima, da djelotvorno vrše dužnosti i da obavljaju sve javne funkcije na svim nivoima vlasti, s razumnim adaptacijama i podrškom u ostvarivanju poslovne sposobnosti kada to žele.

V Implementacija na nacionalnom nivou

50. U svijetlu normativnog sadržaja i gore pomenutih obaveza, države potpisnice treba da preduzmu sljedeće korake da obezbijede potpuno sprovođenje člana 12 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom:

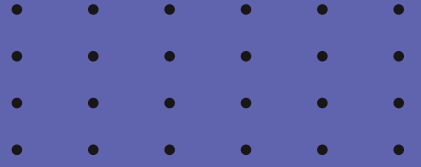
(a) Priznaju osobe s invaliditetom kao osobe pred zakonom, koje imaju pravni subjektivitet i poslovnu sposobnost u svim aspektima života, na ravnopravnoj osnovi s drugima. To zahtijeva ukidanje režima zamjenskog odlučivanja i mehanizama kojima se uskraćuje poslovna sposobnost, koji prema svrsi ili dejstvu diskriminišu osobe s invaliditetom. Preporučuje se da države potpisnice zakonom zaštite pravo svih na poslovnu sposobnost na ravnopravnoj osnovi;

(b) Uspostave, priznaju i obezbijede osobama s invaliditetom pristup širokom spektru podrške u ostvarivanju njihove poslovne sposobnosti. Mjere zaštite za ovu podršku moraju se zasnivati na poštovanju prava, volje i sklonosti osoba s invaliditetom. Podrška treba da zadovolji kriterijume definisane paragrafom 29, o obavezama država potpisnica da se pridržavaju člana 12, paragrafa 3, Konvencije;

(c) Blisko se savjetuju s osobama s invaliditetom, uključujući i djecu s invaliditetom, i aktivno ih uključuju, kroz njihove reprezentativne organizacije, u razvoj i sprovođenje zakona, politika i ostalih procesa donošenja odluka koji jačaju primjenu člana 12.

51. Komitet ohrabruje države potpisnice da preduzmu, ili odrede sredstva za istraživanje i razvoj najboljih praksi u vezi s pravom na jednako priznanje poslovne sposobnosti osoba s invaliditetom i podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti.

52. Države potpisnice se ohrabruju da razvijaju efikasne mehanizme za suzbijanje formalnog i neformalnog zamjenskog odlučivanja. U tu svrhu Komitet poziva države potpisnice da obezbijede osobama s invaliditetom priliku da donose suštinske odluke o svojim životima i da razvijaju svoju ličnost, i tako podrže ostvarivanje njihove poslovne sposobnosti. To uključuje, ali nije ograničeno na prilike za izgradnju društvenih veza; prilike za rad i zarađivanje za život na ravnopravnoj osnovi s drugima; više izbora mjesta stanovanja u zajednici i uključivanje u obrazovanje na svim nivoima.

Ministarstvo za
ljudska i manjinska
prava

UMHCG

OPŠTI KOMENTAR BR. 2 (2014)

Član 9: Pristupačnost

**KARAVAN
O LJUDSKIM
PRAVIMA OSI**

Impressum:

Izdavač:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Za izdavača:

Marina Vujačić

Izvor:

[Committee on the Rights of Persons with Disabilities
General Comments](#)

S engleskog prevela:

Vesna Popov

Dizajn:

Gavro Kračković

Podgorica, 2020.

I Uvod

1. Pristupačnost je preduslov za samostalan život i puno i ravnopravno učešće osoba s invaliditetom u društvu. Bez pristupa fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i drugim objektima i uslugama otvorenim ili obezbijeđenim za javnost, osobe s invaliditetom ne bi imale jednake mogućnosti učešća u društvu u kojem žive. Nije slučajno to što pristupačnost predstavlja jedan od principa na kojima se zasniva Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (član 3 (f)). Istorijski gledano, pokret osoba s invaliditetom je tvrdio da je pristup fizičkom okruženju i javnom prevozu preduslov za slobodu kretanja osoba s invaliditetom, kao što to definiše član 13 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i član 12 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Slično i pristup informacijama i komunikacijama može se smatrati preduslovom za slobodu mišljenja i izražavanja za osobe s invaliditetom, što je garantovano članom 19 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i članom 19, paragraf 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

2. Član 25 (c) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima garantuje pravo svakom građaninu ili građanki da ima pristup, pod opštim uslovima jednakosti, javnim službama i uslugama u svojoj zemlji. Odredbe ovog člana mogu poslužiti kao osnov da se pravo na pristup uvrsti u temeljne dokumente o ljudskim pravima.

3. Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije garantuje svakome pravo na pristup svakom mjestu ili usluzi namijenjenoj široj javnosti, kao što su prevoz, hoteli, restorani, kafići, pozorišta i parkovi (član 5 (f)). Time je stvoren presedan u međunarodnom pravnom okviru za ljudska prava u kojem se pravo pristupa smatra pravom samim po sebi. Treba priznati da su za pripadnike različitih rasnih i etničkih grupa prepreke za slobodan pristup različitim mjestima i uslugama otvorenim za javnost bile posljedica predrasuda i spremnosti da se nezakonitom primjenom sile ograniči pristup mjestima koja su bila fizički pristupačna. S druge strane, osobe s invaliditetom suočavaju se s tehničkim i okolinskim barijerama, koje je u većini slučajeva izgradio čovjek, kao što su stepenice na ulazima u objekte, nedostatak liftova u višespratnim zgradama ili nepostojanje informacija u pristupačnim formatima. Izgrađeno okruženje uvijek je u vezi s društvenim i kulturnim razvojem, kao i s običajima, tako da je ono uvijek pod punom kontrolom društva. Ove vještačke barijere često su više prouzrokovane nedostatkom informacija i tehničkog znanja nego što su posljedica nečije svjesne želje da spriječi pristup osoba s invaliditetom određenim mjestima i uslugama namijenjenim za širu javnost. U namjeri uvođenja politika koje će poboljšati pristupačnost za osobe s invaliditetom, neophodno je promijeniti stav društva prema njima, boriti se protiv stigme i diskriminacije kroz stalne edukacije, podizanje svijesti javnosti, kroz kulturne kampanje i komunikaciju.

4. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije su jasno ustanovile pravo na pristup kao dio međunarodnog javnog prava. Pristupačnost zbog toga treba posmatrati kao potvrdu socijalnog aspekta prava na pristup iz perspektive invaliditeta. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom definiše pristupačnost kao jedan od osnovnih principa na kojima ovaj instrument o ljudskim pravima počiva – suštinski preduslov za efikasno i ravnopravno ostvarivanje različitih građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava za osobe s invaliditetom. Pristupačnost treba posmatrati ne samo u kontekstu jednakosti i nediskriminacije, nego i kao način ulaganja u društvo i kao sastavni dio agende za održivi razvoj.

5. Iako različiti ljudi i organizacije imaju različito shvatanje značenja informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT), svi priznaju da IKT predstavljaju okvirni pojam koji obuhvata svako sredstvo, aplikaciju ili uređaj za informacije i komunikacije, kao i njihov sadržaj. Ovakva definicija obuhvata širok spektar tehnologija za pristup, poput radija, televizije, satelita, mobilnih telefona,

fiksni linija, računara, hardvera i softvera informaciono-komunikacionih mreža. Važnost IKT leži u njihovoj sposobnosti da otvore širok spektar usluga, transformišu postojeće usluge i stvore povećanu potražnju za pristup informacijama i znanju, naročito za zapostavljene i isključene grupe stanovništva kao što su osobe s invaliditetom. Član 12 Međunarodnih telekomunikacionih pravila (usvojenih u Dubaiju, 2012) predviđa pravo osoba s invaliditetom na pristup međunarodnim telekomunikacionim uslugama, uzimajući u obzir relevantne preporuke Međunarodne unije za telekomunikacije (ITU). Odredbe ovog člana mogu poslužiti kao osnova za jačanje nacionalnih zakonodavnih okvira država potpisnica.

6. U svom Opštem komentaru br. 5 o osobama s invaliditetom (iz 1994), Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava naglasio je dužnost država potpisnica da sprovedu Standardna pravila Ujedinjenih nacija za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom^[1]. Standardna pravila naglašavaju značaj pristupačnosti fizičkog okruženja, prevoza, informacija i komunikacija za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom. Ovaj koncept je razrađen u Pravilu br. 5, kojim su pristup fizičkom okruženju, informacijama i komunikacijama označeni kao oblasti za prioritetne aktivnosti država. Značaj pristupačnosti takođe proističe i iz Opšteg komentara 14 Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava iz 2000. (paragraf 12) o najvišem mogućem standardu zdravlja. U Opštem komentaru br. 9 (iz 2006) o pravima djece s invaliditetom Komitet za prava djeteta je naglasio činjenicu da fizička nepristupačnost javnog prevoza, infrastrukture i objekata, uključujući vladine objekte, trgovačke prostore i prostore za rekreaciju, predstavlja značajan faktor u marginalizaciji i isključivanju djece s invaliditetom i značajno ugrožava njihov pristup uslugama, uključujući zdravstvenu zaštitu i obrazovanje. Ovaj Komitet je ponovo naglasio značaj pristupačnosti u svom Opštem komentaru br. 17 (iz 2013) o pravu djeteta na odmor, rekreaciju, igru, zabavu, kulturni život i umjetnost.

7. *Kratki pregled Svjetskog izveštaja o invalidnosti*, objavljen 2011. od strane Svjetske zdravstvene organizacije i Svjetske banke u okviru najširih konsultacija ikada održanih uz učešće stotina stručnjaka za pitanja invaliditeta, naglašava da su izgrađeno okruženje, sistemi prevoza, informacije i komunikacije često nepristupačni osobama s invaliditetom (str. 10). Osobe s invaliditetom su spriječene da uživaju neka osnovna prava, kao što su pravo da traže posao ili pravo na zdravstvenu zaštitu, usljed nepostojanja pristupačnog prevoza. Nivo primjene zakona o pristupačnosti u mnogim zemljama ostaje nizak, a osobama s invaliditetom je uskraćena sloboda izražavanja zbog nepristupačnih informacija i komunikacija. Čak i u zemljama u kojima postoje usluge prevođenja na znakovni jezik za osobe s oštećenjem sluha, broj kvalifikovanih prevodilaca je previše mali da bi se zadovoljila rastuća tražnja za njihovim uslugama, a činjenica da prevodioci moraju da putuju do klijenata čini njihove usluge previše skupim. Osobe s intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom, kao i osobe s oštećenjem vida i sluha, suočavaju se s barijerama kada pokušavaju da pristupe informacijama i komunikacijama usljed toga što one ne postoje u lako razumljivim formatima, u augmentativnim i alternativnim tehnikama i načinima komuniciranja. Ove osobe takođe nailaze na barijere prilikom pristupa uslugama zbog predrasuda i nedostatka odgovarajuće obuke osoblja koje pruža te usluge.

8. Izveštaj Međunarodne unije za telekomunikacije *Učinimo televiziju pristupačnom* (objavljen 2011), napisan u saradnji s Globalnom inicijativom za inkluzivne IKT, ističe da značajan broj od ukupnog broja osoba s invaliditetom, koji iznosi jednu milijardu, ne može da uživa u audio-vizuelnim sadržajima. Do ovoga dolazi zbog nepristupačnosti sadržaja, informacija i/ili uređaja neophodnih za pristupanje tim uslugama.

9. Opšta informatičko-komunikacijska zajednica priznaje pristupačnost od prve faze Svjetskog samita za informaciono društvo održanog u Ženevi 2003. Ovaj koncept, unijet i promovisan od

1 Rezolucija Generalne skupštine 48/96, aneks.

strane pokreta osoba s invaliditetom, uključen je u Deklaraciju načela samita u paragrafu 25 koji glasi: "25. Distribucija i jačanje globalnog znanja za razvoj može se unaprijediti uklanjanjem barijera za ravnopravan pristup informacijama za ekonomske, socijalne, političke, zdravstvene, kulturne, obrazovne i naučne aktivnosti i olakšavanjem pristupa informacijama u javnom domenu, uključujući primjenu univerzalnog dizajna i asistivnih tehnologija".^[2]

10. Komitet o pravima osoba s invaliditetom je tretirao pristupačnost kao jedno od ključnih pitanja u svakom od deset interaktivnih dijaloga vođenih s državama potpisnicama Konvencije prilikom razmatranja njihovih inicijalnih izvještaja u periodu prije pisanja ovog Opšteg komentara. Sva zaključna razmatranja upućena državama sadržale su i preporuke u vezi s pristupačnošću. Nepostojanje odgovarajućih mehanizama za monitoring primjene relevantnih propisa i standarda pristupačnosti u praksi jedan je od uočenih izazova koji je zajednički svim zemljama. U nekim državama potpisnicama monitoring je u nadležnosti lokalnih tijela kojima su nedostajali tehničko znanje o pristupačnosti, ljudski i materijalni resursi za obezbjeđivanje efikasnog sprovođenja odredbi Konvencije u praksi. Još jedan zajednički izazov je bio nedostatak obuke za relevantne aktere i nedovoljna uključenost osoba s invaliditetom i njihovih reprezentativnih organizacija u procese obezbjeđivanja pristupa fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama.

11. Komitet o pravima osoba s invaliditetom bavio se pitanjem pristupačnosti i u svojoj jurisprudenciji po individualnim predstavkama. U slučaju *Njusti & Takač (Nyusti and Takács) protiv Mađarske* (predstavka br. 1/2010, stavovi po predstavi usvojeni 16. aprila 2013), Komitet je zauzeo stav da sve usluge namijenjene javnosti ili otvorene za javnost moraju biti pristupačne shodno odredbama člana 9 Konvencije. Od države potpisnice je zatraženo da osobama s oštećenjem vida obezbijedi pristup bankomatima. Komitet je između ostalog preporučio da bi država potpisnica trebalo da utvrdi „minimalne standarde pristupačnosti bankarskih usluga koje pružaju privatne finansijske ustanove za osobe s oštećenjem vida i drugim vrstama oštećenja... da stvori pravni okvir s konkretnim, sprovodivim i vremenski oročenim parametrima za monitoring i procjenu postepenog prilagođavanja ranije nepristupačnih bankarskih usluga od strane privatnih finansijskih ustanova kako bi te usluge postale pristupačne" i da „osigura da svi novi bankomati koji se stavljaju u pogon i druge nove bankarske usluge budu potpuno pristupačne osobama s invaliditetom" (paragraf 10.2 (a)).

12. Imajući u vidu navedene presedane i činjenicu da pristupačnost zaista predstavlja suštinski preduslov za puno i ravnopravno učešće osoba s invaliditetom u društvu, kao i za efikasno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda ovih osoba, Komitet smatra da je neophodno da usvoji Opšti komentar o članu 9 Konvencije – o pristupačnosti, u skladu sa svojim Poslovníkom o radu i ustanovljenom praksom tijela koja se bave dokumentima o ljudskim pravima.

II Normativni sadržaj

13. Član 9 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom propisuje: „Da bi osobama s invaliditetom omogućile da samostalno žive i u potpunosti učestvuju u svim aspektima života, države potpisnice preduzeće odgovarajuće mjere da osobama s invaliditetom, na osnovu jednakosti s drugima, osiguraju pristup izgrađenom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i drugim uslugama i objektima namijenjenim javnosti, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama.“ Važno je što je pitanje pris-

2 Vidjeti "Deklaracija o principima: Izgradnja informacionog društva: globalni izazov u novom milenijumu", usvojenu od strane Svjetskog samita za informaciono društvo u svojoj prvoj fazi, održanog u Ženevi 2003. (WSIS-03/GENEVA/DOC/4-E), paragraf 25.

tupačnosti pokriveno u svojoj svojoj kompleksnosti, uključujući fizičko okruženje, prevoz, informacije i komunikacije i usluge. Fokus više nije na pravnoj prirodi lica koje je vlasnik objekata, saobraćajne infrastrukture, vozila, informacija i komunikacija i usluga. Dok god su dobra, proizvodi ili usluge namijenjeni ili su na raspolaganju javnosti, oni moraju biti pristupačni za sve, bez obzira na to da li ih posjeduju i/ili pružaju državni organi ili privatna preduzeća. Osobe s invaliditetom treba da imaju jednak pristup svim dobrima, proizvodima i uslugama otvorenim ili namijenjenim za javnost na način koji će osigurati ravnopravan i efikasan pristup i poštovati njihovo dostojanstvo. Ovakav odnos proističe iz zabrane diskriminacije: Uskraćivanje pristupa trebalo bi smatrati aktom diskriminacije, bez obzira na to da li je počinitelj neko iz državnog ili privatnog sektora. Pristupačnost bi trebalo obezbijediti za sve osobe s invaliditetom, bez obzira na vrstu oštećenja i bez pravljenja ikakvih razlika po osnovu rase, boje kože, pola, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovine, rođenja ili drugog statusa, pravnog ili socijalnog položaja, roda ili starosne dobi. Pristupačnost bi trebalo da posebno uzima u obzir starosne i rodne perspektive za osobe s invaliditetom.

14. Član 9 Konvencije jasno ističe pristupačnost kao preduslov za samostalni život, puno i ravnopravno učešće osoba s invaliditetom u društvu i neograničeno uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda na ravnopravnom osnovu s drugima. Član 9 ima korijen u postojećim dokumentima o ljudskim pravima, na primjer u članu 25 (c) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (pravo na jednak pristup javnim uslugama) i članu 5 (f) Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (pravo na pristup svakom mjestu ili usluzi namijenjenim javnosti). U vrijeme usvajanja ova dva temeljna dokumenta o ljudskim pravima, internet, koji će dramatično promijeniti svijet, još nije ni postojao. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom je prva konvencija o ljudskim pravima u 21. vijeku koja se bavi i pristupom IKT, tako da ne stvara nova prava u tom pogledu samo za osobe s invaliditetom. U posljednjih nekoliko decenija pojam jednakosti u međunarodnom pravu se takođe mijenjao, s konceptualnim pomjeranjem od formalne ka suštinskoj jednakosti i uticao je i na dužnosti država potpisnica. Obaveza država da obezbijede pristupačnost sada čini suštinski dio nove obaveze poštovanja, zaštite i ostvarivanja prava na ravnopravnost. Zbog toga bi pristupačnost trebalo razmatrati u kontekstu prava na pristup, posmatranog iz specifične perspektive invaliditeta. Pravo na pristup za osobe s invaliditetom se obezbjeđuje kroz strogu primjenu standarda pristupačnosti. Postojeće barijere na objektima, infrastrukturi, dobrima i uslugama koje su namijenjene, odnosno otvorene za javnost biće postepeno otklonjene na sistematičan i, što je još važnije, kontinuirano nadziran način, s ciljem postizanja pune pristupačnosti.

15. Stroga primjena univerzalnog dizajna za sva nova dobra, proizvode, infrastrukturu, tehnologije i usluge trebalo bi da osigura pun, jednak i neograničen pristup za sve potencijalne korisnike, uključujući osobe s invaliditetom, na način koji u potpunosti uzima u obzir njihovo urođeno dostojanstvo i raznolikost. To bi trebalo da doprinese stvaranju neprekidnog lanca kretanja za pojedinca od jednog mjesta do drugog, uključujući kretanje unutar određenog prostora, bez ikakvih barijera. Osobe s invaliditetom i drugi korisnici trebalo bi da budu u stanju da se kreću po ulicama bez barijera, ulaze u pristupačna niskopodna vozila, pristupaju informacijama i komunikacijama, da ulaze i kreću se unutar univerzalno dizajniranih objekata, koristeći pomagala i živu asistenciju po potrebi. Primjena univerzalnog dizajna ne znači automatsko ukidanje potrebe za tehničkim pomagalima. Izgradnja objekata biće jeftinija ukoliko se univerzalni dizajn primjenjuje od početne faze projektovanja: činjenje objekta pristupačnim od početka projektovanja i izgradnje najčešće uopšte neće povećati cijenu objekta, ili će eventualni dodatni troškovi, ukoliko ih i bude, biti minimalni u nekim slučajevima. S druge strane, troškovi naknadnih adaptacija kako bi se neki objekat učinio pristupačnim mogu biti značajno veći, naročito ukoliko je u pitanju neko istorijsko zdanje. Primjena univerzalnog dizajna od početka projektovanja jeste ekonomičnija, ali se mogući troškovi naknadnog otklanjanja barijera ne smiju koristiti kao izgovor za izbjegavanje ostvarivanja obaveze postepenog otklanjanja barijera za pristupačnost. Pristupačnost informacija i komunikacija, uključujući IKT, takođe treba uključiti u početnim fazama projektovanja jer nak-

• nadne adaptacije sadržaja na internetu i IKT mogu povećati troškove. Zbog toga je ekonomičnije uključiti obavezne elemente IKT pristupačnosti od najranijih faza dizajniranja i izrade.

• 16. Primjena univerzalnog dizajna čini društvo pristupačnim za sve, ne samo za osobe s invaliditetom. Takođe je značajno što član 9 Konvencije nameće državama potpisnicama obavezu obezbjeđivanja pristupačnosti kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama. Iskustvo pokazuje da je pristupačnost po pravilu bolja u većim gradskim sredinama nego u udaljenim ruralnim krajevima, iako i pretjerana urbanizacija može stvoriti nove barijere koje će osobama s invaliditetom ograničiti pristup, naročito u izgrađenom okruženju, prevozu i uslugama, kao i sofisticiranijim sredstvima komuniciranja u gusto naseljenim užurbanim gradskim jezgrama koja se šire. Osobama s invaliditetom trebalo bi da bude na raspolaganju pristup i uživanje u onim prirodnim i spomeničkim djelovima fizičkog okruženja koji su otvoreni za javnost kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama.

• 17. Član 9, paragraf 1 Konvencije, predviđa obavezu država potpisnica da identifikuju i uklone barijere za pristupačnost, između ostalog i u odnosu na:

• (a) zgrade, puteve, prevozna sredstva i drugu infrastrukturu u zatvorenom i na otvorenom prostoru, uključujući škole, stambene objekte, zdravstvene objekte i radna mjesta;

• (b) informacije, komunikacije i druge usluge, uključujući i elektronske usluge i hitne službe.

• Gore pomenuta „druga infrastruktura u zatvorenom i na otvorenom prostoru“ trebalo bi, između ostalog, da obuhvata zgrade organa javnog reda, pravosudne objekte i zatvore, socijalne ustanove, prostore i objekte za društvene interakcije, rekreaciju, kulturne, vjerske, političke i sportske aktivnosti, kao i trgovinske objekte. Druge usluge trebalo bi da obuhvataju poštanske objekte, banke, telekomunikacione i informacione usluge.

• 18. Član 9, paragraf 2, predviđa mjere koje bi države potpisnice trebalo da preduzimaju radi razvoja, promovisanja, primjene i monitoringa sprovođenja minimalnih nacionalnih standarda pristupačnosti infrastrukture i usluga namijenjenih javnosti ili otvorenih za javnost. Ovi standardi trebalo bi da budu kompatibilni sa standardima drugih država potpisnica kako bi se omogućila njihova interoperabilnost u vezi sa slobodnim kretanjem osoba s invaliditetom, a u vezi sa pravnim okvirom kojim se garantuje sloboda kretanja i državljanstva (u skladu s članom 18). Od država potpisnica takođe se očekuje da preduzmu mjere kako bi osigurale da pravna lica koja nude pogodnosti i usluge otvorene za javnost ili koje su namijenjene javnosti uzmu u obzir sve aspekte pristupačnosti za osobe s invaliditetom (član 9, paragraf 2 (b)).

• 19. Pošto je nedostatak pristupačnosti često posljedica niskog nivoa svijesti i nedovoljne tehničke ekspertize, član 9 predviđa obavezu država potpisnica da obezbijede obuku o pristupačnosti za osobe s invaliditetom svim relevantnim akterima (paragraf 2 (c)). Član 9 ne pokušava da nabroji te relevantne aktere, ali svaki sveobuhvatni spisak morao bi da obuhvati i organe za izdavanje građevinskih dozvola, radiodifuzne i agencije za telekomunikacije, inženjerske komore, strukovne asocijacije dizajnera, arhitekata, urbanista, organe nadležne za pitanja prevoza, pružaoce usluga, članove akademske zajednice, univerzitete, te same osobe s invaliditetom i njihove reprezentativne organizacije. Obuke bi trebalo obezbijediti ne samo za one koji dizajniraju dobra, usluge i proizvode, već i one koji proizvode i oblikuju konačni proizvod. Pored toga, jačanje direktnog uključivanja osoba s invaliditetom u proces razvoja proizvoda bi unaprijedilo razumijevanje trenutnih potreba i efektivnosti testova pristupačnosti. Građevinski radnici na terenu su oni koji u krajnjoj mjeri čine neku zgradu pristupačnom ili nepristupačnom. Zato je važno da obuke i mehanizmi za monitoring poštovanja standarda pristupačnosti obuhvate sve pomenute grupe, kako bi se osigurala praktična primjena usvojenih standarda pristupačnosti.

• 20. Kretanje i orijentacija u zgradama i drugim mjestima otvorenim za javnost može biti izazov za pojedine osobe s invaliditetom ukoliko ne postoje odgovarajuće oznake, pristupačne informacije

i komunikacije ili servisi podrške. Član 9, paragraf 2, u odjeljcima (d) i (e) stoga propisuje da bi zgrade i druga mjesta otvorena za javnost trebalo da imaju oznake na Brajevom pismu i lako čitljivim i razumljivim formatima, a da bi radi olakšavanja pristupa trebalo ponuditi živu asistenciju i posrednike, uključujući vodiče, čitače i profesionalne prevodioce za znakovni jezik. Bez pomenutih oznaka, pristupačnih informacija i komunikacija, kao i servisa podrške, orijentacija, ulaz u zgrade i kretanje unutar njih mogli bi postati nemogući za mnoge osobe s invaliditetom, naročito one sklone kognitivnom zamoru.

21. Bez pristupa informacijama i komunikacijama, sloboda mišljenja i izražavanja i mnoga druga osnovna prava i slobode osoba s invaliditetom mogu biti značajno narušena i ograničena. Zbog toga član 9, paragraf 2 (od f do g) Konvencije propisuje da bi države potpisnice trebalo da promoviraju živu asistenciju i posrednike, uključujući vodiče, čitače i stručne prevodioce za znakovni jezik (paragraf 2 (e)), da podstiču druge odgovarajuće oblike pomoći i podrške osobama s invaliditetom kako bi im se obezbijedio pristup informacijama i da promoviraju pristup ovih osoba novim informacionim i komunikacionim tehnologijama i sistemima, uključujući internet, kroz primjenu obaveznih standarda pristupačnosti. Informacije i komunikacije trebalo bi da budu dostupne u lako čitljivim formatima, alternativnim i augmentativnim načinima i metodama za one osobe s invaliditetom koje koriste te formate, načine ili metode.

22. Nove tehnologije mogu se koristiti za podsticanje punog i ravnopravnog učešća osoba s invaliditetom u društvu, ali samo ukoliko su one dizajnirane i napravljene na način koji garantuje njihovu pristupačnost. Nove investicije, istraživanja i proizvodi trebalo bi da doprinose uklanjanju nejednakosti, a ne da stvaraju nove barijere. Stoga član 9, paragraf 2 (h) Konvencije, poziva države potpisnice da podstiču izradu, razvoj, proizvodnju i distribuciju pristupačnih informacionih i komunikacionih tehnologija i sistema u ranoj fazi, kako bi postali pristupačni uz minimalne troškove. Upotreba sistema za pojačavanje zvukova, uključujući sofisticirane slušne aparate i indukcione petlje, ili putničke liftove koji su dizajnirani tako da omogućavaju osobama s invaliditetom da ih koriste za evakuaciju u vanrednim rizičnim situacijama, predstavljaju samo neke od tehnoloških pomaka u službi pristupačnosti.

23. Pošto je pristupačnost definisana članom 19 Konvencije kao preduslov za samostalni život osoba s invaliditetom i kao preduslov za puno i ravnopravno učešće ovih osoba u društvu, uskraćivanje pristupa fizičkom okruženju, prevozu, informacionim i komunikacionim tehnologijama, infrastrukturi i uslugama otvorenim za javnost trebalo bi posmatrati u kontekstu diskriminacije. Preduzimanje „svih odgovarajućih mjera, uključujući zakonodavne, radi izmjene ili poništavanja postojećih zakona, pozakonskih akata, običaja i prakse koji predstavljaju diskriminaciju osoba s invaliditetom“ (član 4, paragraf 1 (b)) predstavlja glavnu opštu obavezu država potpisnica. „Države potpisnice treba da zabrane bilo kakvu diskriminaciju po osnovu invalidnosti i garantuju svim osobama s invaliditetom jednaku i efektivnu pravnu zaštitu od diskriminacije po bilo kom osnovu“ (član 5, paragraf 2). „Da bi promovisale ravnopravnost i ukinule diskriminaciju, države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće korake kako bi osigurali pružanje razumnih adaptacija.“ (član 5, paragraf 3).

24. Neophodno je napraviti jasnu razliku između obaveze da se osigura pristup svim novoprojektovanim, novoizgrađenim ili napravljenim objektima, infrastrukturi, dobrima, proizvodima i uslugama, i obaveze uklanjanja barijera i obezbjeđivanja pristupa postojećem fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama i uslugama otvorenim za javnost. Još jedna od opštih obaveza država potpisnica jeste da „vrše i promoviraju istraživanje i razvoj dobara, usluga, opreme i objekata dizajniranih u skladu s načelima univerzalnog dizajna, definisanog u članu 2 ove Konvencije, koje iziskuju najmanji mogući stepen adaptacije kako bi zadovoljile specifične potrebe osoba s invaliditetom i najnižu moguću cijenu i promovirati primjenu univerzalnog dizajna u izradi standarda i smjernica“ (član 4, paragraf 1 (f)). Svi novi objekti, infrastruktura, dobra, proizvodi i usluge moraju biti dizajnirani tako da budu potpuno pristupačni osobama s invaliditetom, u

skladu s načelima univerzalnog dizajna. Države potpisnice su dužne da obezbijede osobama s invaliditetom pristup postojećem fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama i uslugama otvorenim za javnost. Pošto se ova obaveza ostvaruje postepeno, države potpisnice trebalo bi da utvrde precizan vremenski okvir i izdvoje odgovarajuća sredstva za uklanjanje postojećih barijera. Zatim, države potpisnice bi trebale da jasno propišu dužnosti različitih tijela (uključujući i regionalne i lokalne vlasti) i pravnih lica (uključujući privatna lica) koje bi trebalo vršiti kako bi se osigurala pristupačnost. Države potpisnice trebalo bi takođe da predvide efikasne mehanizme za monitoring pristupačnosti i da kontrolišu primjenu sankcija za one koji ne poštuju pomenute standarde.

25. Pristupačnost se odnosi na grupe, dok se razumne adaptacije odnose na pojedince. To znači da je dužnost da se obezbijedi pristupačnost *ex ante* dužnost koja postoji unaprijed. Države potpisnice dužne su da obezbijede pristupačnost nekog prostora ili usluge i prije nego što eventualno prime pojedinačni zahtjev za kretanje unutar prostora ili korišćenje prostora ili usluge. Države potpisnice dužne su da usvoje standarde pristupačnosti, koji se moraju usvojiti uz konsultacije s organizacijama osoba s invaliditetom i biti konkretni za pružaoce usluga, građevinare i druge relevantne zainteresovane strane. Standardi pristupačnosti moraju biti široki i ujednačeni. U slučaju pojedinaca koji imaju rijetka oštećenja koja nisu mogla biti uzeta u obzir prilikom pisanja standarda, ili koji ne koriste metode, sredstva i načine koji su stavljeni na raspolaganje radi ostvarivanja pristupačnosti (ne čitaju Brajevo pismo, na primjer), čak ni primjena standarda pristupačnosti možda neće biti dovoljna da im se osigura pristup. U takvim slučajevima mogu se primijeniti razumne adaptacije. Države potpisnice, u skladu s Konvencijom, ne mogu koristiti mjere štednje kao izgovor za izbjegavanje obaveze postepenog obezbjeđivanja pristupačnosti za osobe s invaliditetom. Obaveza primjene standarda pristupačnosti je *bezuslovna*, tj. strana koja ima obavezu ne može se izgovarati troškovima i teretom koji obezbjeđivanje pristupačnosti za osobe s invaliditetom za nju predstavlja. Suprotno tome, obaveza pružanja razumnih adaptacija postoji samo onda kada njihovo pružanje ne predstavlja nesrazmjeran teret za pružaoca.

26. Dužnost pružanja razumnih adaptacija je *ex nunc* dužnost, što znači da je izvršiva od trenutka kada je adaptacija neophodna pojedincu s oštećenjem u konkretnoj situaciji, na primjer, na radnom mjestu ili u školi kako bi on ili ona ostvarili svoja prava na jednakim osnovama u određenom kontekstu. Ovdje standardi pristupačnosti mogu biti indikator, ali ne moraju da se uzimaju kao jedini obavezujući element. Razumne adaptacije mogu se koristiti kao sredstvo za obezbjeđivanje pristupačnosti pojedincu s invaliditetom u konkretnoj situaciji. Razumne adaptacije teže postizanju individualne pravde u smislu osiguravanja nediskriminacije i jednakosti, uzimajući u obzir dostojanstvo, autonomiju i izbore pojedinca. Zbog toga osoba s rijetkim oštećenjem može zatražiti adaptaciju koja se ne može naći u uobičajenim standardima pristupačnosti.

III Dužnosti država potpisnica

27. Iako je obezbjeđivanje pristupa fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama i uslugama namijenjenim javnosti često preduslov za efikasno uživanje građanskih i političkih prava osoba s invaliditetom, države potpisnice mogu taj pristup po potrebi obezbjeđivati postepeno i u okviru međunarodne saradnje. Neophodno je u kratkom ili srednjem roku sačiniti analizu stanja i identifikovati postojeće prepreke i barijere koje bi trebalo ukloniti. Barijere bi trebalo uklanjati na kontinuiran i sistematičan način, postepeno ali postojano.

28. Države potpisnice Konvencije su dužne da usvoje, sprovedu i vrše monitoring poštovanja nacionalnih standarda pristupačnosti. Ukoliko ne postoje odgovarajući propisi, prvi korak predstavlja usvajanje relevantnog pravnog okvira. Države potpisnice trebalo bi da izvrše sveobuhvatnu reviziju propisa o pristupačnosti kako bi identifikovale, pratile i otklonile nedostatke u propisima

i premostile eventualni jaz između zakona i njihovog sprovođenja u praksi. Zakoni kojima se uređuje položaj osoba s invaliditetom često propuštaju da obuhvate IKT prilikom definisanja pristupačnosti, a zakoni o pravima osoba s invaliditetom koji se bave nediskriminatornim pristupom u oblastima javnih nabavki, zapošljavanja i obrazovanja često propuštaju da uključe pristup IKT i mnoga dobra i usluge koje se u savremenom društvu pružaju kroz IKT. Važno je da se revizija i usvajanje pomenutih propisa vrši uz bliske konsultacije s osobama s invaliditetom i njihovim reprezentativnim organizacijama (član 4, paragraf 3 Konvencije), kao i s drugim zainteresovanim stranama, uključujući članove akademske zajednice i strukovne asocijacije arhitekata, urbanista, građevinskih inženjera i dizajnera. Zakonodavstvo bi trebalo da uključuje i da se zasniva na principima univerzalnog dizajna, kao što to Konvencija i predviđa (član 4, paragraf 1 (f)). Treba predvidjeti obaveznu primjenu standarda pristupačnosti i u vezi sa sankcijama, uključujući novčane kazne, za one koji ne primjenjuju te standarde.

29. Korisno je uključivanje standarda pristupačnosti kojima se regulišu oblasti koje moraju biti pristupačne, kao što je fizičko okruženje, u propise o izgradnji i planiranju, prevoza u propisima o javnom vazdušnom, željezničkom, drumskom i vodenom saobraćaju, IKT u propisima o informacijama i komunikacijama i uslugama namijenjenim javnosti. Ipak, pristupačnost bi trebalo urediti i opštim i posebnim propisima o jednakim mogućnostima, ravnopravnosti i učešću u kontekstu zabrane diskriminacije po osnovu invaliditeta. Trebalo bi jasno definisati uskraćivanje pristupa kao zabranjeni akt diskriminacije. Osobama s invaliditetom kojima je uskraćen pristup fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama ili uslugama namijenjenim javnosti trebalo bi staviti na raspolaganje efikasne pravne lijekove za zaštitu od diskriminacije. Prilikom definisanja standarda pristupačnosti, države potpisnice trebalo bi da uzmu u obzir raznolikost osoba s invaliditetom i da osiguraju da pristupačnost bude obezbijeđena svim osobama s invaliditetom bilo kog roda i sa svim vrstama invaliditeta. Dio zadatka obuhvatanja raznolikosti osoba s invaliditetom u obezbjeđivanju pristupačnosti čini i uzimanje u obzir činjenice da je nekim osobama potrebna životinjska ili ljudska asistencija radi uživanja pune pristupačnosti (poput personalne asistencije, prevođenja na znakovni jezik, ili prevođenja na taktilni znakovni jezik i pasa vodiča). Mora se propisati, na primjer, da zabrana ulaska pasa vodiča u određenu zgradu ili prostor predstavlja zabranjeni akt diskriminacije po osnovu invaliditeta.

30. Neophodno je ustanoviti minimalne standarde pristupačnosti za različite usluge koje lica iz privatnog i državnog sektora pružaju osobama s različitim vrstama oštećenja. Uvijek kad se razvija neki novi standard za IKT neophodno je u te standarde uključiti referentne alate poput Preporuke Međunarodne unije za telekomunikacije ITU-T o obaveznoj kontrolnoj listi elemenata pristupačnosti za poslove standardizacije (2006) i Smjernice o telekomunikacijskoj pristupačnosti za starije i osobe s invaliditetom (Preporuka F 790 ITU-T). To bi omogućilo uopštavanje univerzalnog dizajna u razvoju standarda. Države potpisnice trebalo bi da utvrde pravni okvir sa specifičnim, sprovodivim i vremenski određenim parametrima za monitoring i vrednovanje postepenog prilagođavanja usluga privatnih lica i pretvaranje tih ranije nepristupačnih usluga u pristupačne. Države potpisnice takođe bi trebalo da osiguraju da sva nova dobra i usluge dobijeni kroz postupak javnih nabavki budu potpuno pristupačni za osobe s invaliditetom. Minimalni standardi pristupačnosti moraju biti razvijani kroz bliske konsultacije s osobama s invaliditetom i njihovim reprezentativnim organizacijama u skladu s odredbama člana 4, paragraf 3 Konvencije. Ovi standardi mogu biti razvijani i kroz saradnju s drugim državama potpisnicama, međunarodnim organizacijama i agencijama, u sklopu međunarodne saradnje, a u skladu s odredbama člana 32 Konvencije. Države potpisnice se ohrabruju da se priključe studijskim grupama u sektorima za radiokomunikaciju, standardizaciju i razvoj ITU koje rade na uključivanju pristupačnosti u razvoj međunarodnih telekomunikacijskih i IKT standarda, kao i na podizanju nivoa svijesti industrije i vlada o potrebi povećanja pristupa informacionim i telekomunikacionim tehnologijama za osobe s invaliditetom. Takva saradnja može biti korisna u razvoju i promociji međunarodnih standarda koji doprinose interoperabilnosti dobara i usluga. U oblasti usluga u vezi s komunikacijom, države potpisnice trebalo bi da osiguraju makar minimum kvaliteta usluga, naročito za novije vrste usluga kao što su

personalna asistencija, prevodjenje na znakovni jezik i sistemi za taktilnu znakovnu komunikaciju s ciljem standardizacije ovih usluga.

31. Prilikom revizije legislative u oblasti pristupačnosti, države potpisnice trebalo bi da analiziraju i po potrebi izmijene propise koji zabranjuju diskriminaciju po osnovu invaliditeta. Trebalo bi predvidjeti da makar sljedeće situacije u kojima je nedostatak pristupačnosti spriječio osobu s invaliditetom da koristi usluge ili pogodnosti namijenjene javnosti predstavljaju zabranjene akte diskriminacije po osnovu invaliditeta:

(a) Ukoliko je usluga ili pogodnost uspostavljena poslije usvajanja relevantnih standarda pristupačnosti;

(b) Kad se pristup pogodnosti ili usluzi (u trenutku kada su nastale) mogao obezbijediti pružanjem razumnih adaptacija.

32. Kao dio revizije legislative u oblasti pristupačnosti, države potpisnice trebalo bi da razmotre i propise o javnim nabavkama i osiguraju da u njih budu uključeni i zahtjevi u vezi s pristupačnošću. Neprihvatljivo je koristiti javna sredstva za stvaranje nove ili održavanje postojeće nejednakosti koja neizbježno proističe iz nepristupačnih usluga i infrastrukture. Javne nabavke trebalo bi koristiti za sprovođenje mjera afirmativne akcije u skladu s odredbama člana 5, paragraf 4 Konvencije, kako bi se osigurala pristupačnost i de facto jednakost za osobe s invaliditetom.

33. Države potpisnice trebalo bi da usvoje akcione planove i strategije za identifikovanje postojećih barijera za pristupačnost, utvrde vremenske okvire s određenim rokovima i obezbijede ljudske i materijalne resurse neophodne za uklanjanje barijera. Nakon usvajanja neophodno je strogo sprovođenje strategije i akcione planove. Države potpisnice trebalo bi da ojačaju mehanizme za monitoring poštovanja pristupačnosti i nastave da izdvajaju dovoljna sredstva za otklanjanje barijera, kao i da obučavaju osoblje koje će vršiti monitoring. Pošto se standardi pristupačnosti često sprovode na lokalnom nivou, od suštinske je važnosti kontinuirana izgradnja kapaciteta organa lokalnih vlasti nadležnih za monitoring poštovanja tih standarda. Države potpisnice dužne su da razviju efektivne okvire za monitoring i osnuju efikasna tijela za monitoring s dovoljnim kapacitetima i ovlaštenjima kako bi osigurale sprovođenje i podsticanje na sprovođenje planova, strategija i standarda u oblasti pristupačnosti.

IV Veze člana 9 s ostalim članovima Konvencije

34. Dužnost država potpisnica da osobama s invaliditetom obezbijede pristup fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama i uslugama otvorenim za javnost trebalo bi posmatrati iz perspektive jednakosti i nediskriminacije. Uskraćivanje pristupa fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama i uslugama otvorenim za javnost predstavlja akt diskriminacije po osnovu invaliditeta, zabranjen članom 5 Konvencije. Osiguravanje pristupačnosti *pro futuro* trebalo bi posmatrati u kontekstu sprovođenja opšte obaveze razvijanja univerzalno dizajniranih dobara, usluga, opreme i pogodnosti (član 4, paragraf 1 (f)).

35. Podizanje nivoa svijesti jedan je od preduslova za efikasno sprovođenje Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Pošto se pristupačnost često usko posmatra, kao pristupačnost fizičkog okruženja (koja je izuzetno važna, ali čini samo jedan aspekt pristupa za osobe s invaliditetom), države potpisnice trebalo bi da streme sistematičnom i kontinuiranom podizanju nivoa svijesti o pristupačnosti među svim relevantnim akterima. Potrebno je baviti se sveobuhvatnom prirodom pristupačnosti i govoriti o obezbjeđivanju pristupačnosti fizičkog okruženja, prevoza, informacija i komunikacija i usluga. Tokom podizanja nivoa svijesti treba naglasiti da se obaveza poštovanja

i primjene standarda pristupačnosti podjednako odnosi i na javni i na privatni sektor. Potrebno je promovirati primjenu univerzalnog dizajna i ideju da su projektovanje i izgradnja koji uključuju pristupačnost od najranijih faza isplativiji i ekonomičniji. Trebalo bi vršiti podizanje nivoa svijesti u saradnji s osobama s invaliditetom, njihovim reprezentativnim organizacijama i tehničkim stručnjacima. Posebnu pažnju trebalo bi posvetiti izgradnji kapaciteta nadležnih za sprovođenje i monitoring primjene standarda pristupačnosti. Nije dovoljno da mediji uzmu u obzir samo pristupačnost sopstvenih programa i usluga za osobe s invaliditetom, već bi i oni trebali da imaju aktivnu ulogu u promovisanju pristupačnosti i doprinose podizanju nivoa svijesti.

36. Obezbeđivanje punog pristupa fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama i uslugama otvorenim za javnost zaista predstavlja suštinski preduslov za efikasno ostvarivanje mnogih prava obuhvaćenih Konvencijom. U rizičnim situacijama, u slučajevima prirodnih katastrofa i oružanih sukoba, službe spašavanja moraju biti pristupačne osobama s invaliditetom ili neće biti moguća zaštita života i bezbjednost ovih osoba (član 11). Neophodno je uključiti pristupačnost kao jedan od prioriteta prilikom obnove nakon katastrofa i razaranja. Stoga sve strategije smanjenja rizika od katastrofa moraju biti pristupačne i uključivati pitanja u vezi s osobama s invaliditetom.

37. Ne može postojati efikasan pristup pravdi ukoliko zgrade u kojima se nalaze organi reda ili pravosuđa nijesu fizički pristupačne, ili ukoliko usluge, informacije i komunikacije koje oni pružaju nijesu pristupačne osobama s invaliditetom (član 13). Sigurne kuće, servisi podrške i procedure moraju biti pristupačni ukoliko se osobama s invaliditetom, naročito ženama i djeci s invaliditetom, želi pružiti efikasna i suštinska zaštita od nasilja, zlostavljanja i eksploatacije (član 16). Pristupačno okruženje, prevoz, informacije i komunikacije i usluge su preduslov za uključenost osoba s invaliditetom u lokalnu zajednicu i za njihov samostalni život (član 19).

38. Članovi 9 i 21 preklapaju se u vezi s pitanjima informacija i komunikacija. Član 21 predviđa da će države potpisnice preduzeti „sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale da osobe s invaliditetom mogu da ostvare slobodu izražavanja i mišljenja, uključujući slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja na osnovu jednakosti s drugima kroz upotrebu svih oblika komunikacije po njihovom izboru“. U tekstu se dalje detaljno opisuje na koje načine će pristupačnost informacija i komunikacija biti obezbijeđena u praksi. Predviđa se obaveza država potpisnica da „osobama s invaliditetom pružaju informacije namijenjene opštoj javnosti u pristupačnim formatima i tehnologijama primjerenim različitim vrstama invalidnosti“ (član 21 (a)). Od država potpisnica dalje se očekuje „prihvatanje i olakšavanje upotrebe znakovnog jezika, Brajevog pisma i augmentativne i alternativne komunikacije i svih drugih pristupačnih načina, sredstava i oblika komunikacije po izboru osoba s invaliditetom u službenim odnosima“ (član 21 (b)). Privatna preduzeća koja pružaju usluge širokoj javnosti, uključujući putem interneta, pozivaju se da pružaju informacije i usluge u pristupačnom i upotrebljivom formatu osobama s invaliditetom (član 21 (c)), a sredstva masovnog informisanja, uključujući pružaoce informacija putem interneta, podstiču se da učine svoje usluge pristupačnim osobama s invaliditetom (član 21 (d)). Član 21 takođe propisuje obavezu država da priznaju i promovišu korišćenje znakovnih jezika, u skladu s članovima 24, 27, 29 i 30 Konvencije.

39. Bez pristupačnog prevoza do škola, pristupačnih školskih objekata, informacija i komunikacija, osobe s invaliditetom ne bi imale mogućnost da ostvare svoje pravo na obrazovanje (član 24 Konvencije). Zbog toga član 9, paragraf 1 (a) Konvencije izričito predviđa da škole moraju biti pristupačne. Nije dovoljno da samo objekti budu pristupačni, cio proces obrazovanja mora biti pristupačan, uključujući informacije i komunikacije, okruženje ili FM asistivne tehnološke sisteme, servise podrške i razumne adaptacije u školama. Radi podsticanja pristupačnosti, obrazovanje, kao i dijelovi nastavnog plana i programa bi trebalo da podstiču primjenu i da se izvode na znakovnom jeziku i Brajevom pismu, alternativnom pismu, augmentativnim i alternativnim načinima, sredstvima i oblicima komunikacije kao i vještini orijentacije i kretanja (član 24, paragraf 3 (a)),

uz poklanjanje posebne pažnje odgovarajućim jezicima, načinima i oblicima komunikacije koje koriste učenici s oštećenjem vida, s oštećenjem sluha ili učenici s oštećenjem vida i sluha. Načini i sredstva učenja trebalo bi da budu pristupačni, a nastava bi trebalo da se odvija u pristupačnom okruženju. Čitavo okruženje učenika s invaliditetom mora se osmisliti tako da podstiče inkluziju i garantuje njihovu ravnopravnost u cjelokupnom procesu obrazovanja. Potpuna primjena člana 24 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom trebalo bi da se posmatra u vezi s odredbama drugih osnovnih instrumenata o ljudskim pravima, kao i odredbama UNESCO Konvencije protiv diskriminacije u obrazovanju.

40. Zdravstvena i socijalna zaštita ostaće nedostižne osobama s invaliditetom ukoliko su nepristupačne zgrade u kojima se pružaju usluge zdravstvene i socijalne zaštite. Čak i ukoliko su i pomenute zgrade pristupačne, bez pristupačnog prevoza osobe s invaliditetom neće moći da dođu do njih. Sve informacije i komunikacija o zdravstvenoj zaštiti moraju biti učinjene pristupačnim upotrebom znakovnog jezika, Brajevog pisma, pristupačnih elektronskih formata, alternativnih pisama, augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i oblika komunikacije. Posebno je značajno uzeti u obzir rodnu dimenziju pristupačnosti prilikom pružanja zdravstvene zaštite, naročito prilikom zaštite reproduktivnog zdravlja žena i djevojčica s invaliditetom, uključujući usluge ginekologa i akušera.

41. Osobe s invaliditetom ne mogu efektivno uživati svoja prava na rad i zapošljavanje, definisana članom 27 Konvencije, ukoliko radna mjesta nijesu pristupačna. Upravo zbog toga član 9, paragraf 1 (a) Konvencije izričito propisuje da radno mjesto mora biti pristupačno. Odbijanje poslodavca da prilagodi radno mjesto predstavlja zabranjeni akt diskriminacije po osnovu invaliditeta. Pored fizičke pristupačnosti radnog mjesta, osobama s invaliditetom su potrebni pristupačan prevoz i servisi podrške da bi došli do svog radnog mjesta. Sve informacije o poslu, oglasi o otvorenim radnim mjestima, postupak izbora kandidata i komunikacija na radnom mjestu koja čini dio radnog procesa moraju biti učinjene pristupačnim upotrebom znakovnog jezika, Brajevog pisma, pristupačnih elektronskih formata, alternativnih pisama, augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i oblika komunikacije. Sva sindikalna i prava iz radnog odnosa takođe moraju biti pristupačna, kao i mogućnosti za obuku i dodatne kvalifikacije. Na primjer, kursevi stranih jezika ili računara za zaposlene i pripravnike moraju se držati u pristupačnom okruženju i u pristupačnim oblicima, načinima, sredstvima i formatima.

42. Član 28 Konvencije bavi se adekvatnim životnim standardom i socijalnom zaštitom osoba s invaliditetom. Države potpisnice bi trebalo da preduzmu neophodne mjere kako bi obezbijedile da i opšte i posebne mjere i usluge socijalne zaštite namijenjene osobama s invaliditetom budu pružane na pristupačan način, u pristupačnim objektima, a sve informacije i komunikacije o pomenutim mjerama trebalo bi učiniti pristupačnim upotrebom znakovnog jezika, Brajevog pisma, pristupačnih elektronskih formata, alternativnih pisama, augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i oblika komunikacije. Programi socijalnog stanovanja trebalo bi da nude stanove koji će, između ostalog, biti pristupačni za osobe s invaliditetom i za starije osobe.

43. Konvencija u članu 29 garantuje osobama s invaliditetom pravo na učešće u političkom i javnom životu i da učestvuju u upravljanju javnim poslovima. Osobe s invaliditetom neće moći ravnopravno i efikasno da ostvaruju pomenuta prava ukoliko države potpisnice propuste da osiguraju da izborne procedure, biračka mjesta i izborni materijali budu adekvatni, pristupačni i lako razumljivi i upotrebljivi. Važno je i da izborni skupovi i materijali političkih partija i pojedinačnih kandidata budu pristupačni. Ako ne budu pristupačni, osobama s invaliditetom biće uskraćeno pravo da na ravnopravan način učestvuju u političkim procesima. Osobe s invaliditetom koje budu izabrane na neku javnu funkciju moraju imati jednake mogućnosti da tu funkciju ostvaruju na potpuno pristupačan način.

44. Svako ima pravo da uživa u umjetnosti, učestvuje u sportskim aktivnostima, odlazi u hotele, restorane i kafiće. Ipak, korisnici invalidskih kolica ne mogu da odu na koncert ukoliko su na ulazu u dvoranu samo stepenice. Osobe s oštećenjem vida ne mogu uživati u slici ukoliko u galeriji ne postoji opis te slike koji mogu čuti. Osoba s oštećenjem sluha ne može pratiti film bez titlova, ne može pratiti pozorišnu predstavu bez prevoda na znakovni jezik. Osobe s intelektualnim invaliditetom ne mogu uživati u knjizi ukoliko ne postoji lako čitljiva verzija i verzija u agumentativnom ili alternativnom formatu. Član 30 Konvencije predviđa obavezu država potpisnica da priznaju pravo osobama s invaliditetom da na ravnopravnoj osnovi s drugima učestvuju u kulturnom životu.

Od država potpisnica se očekuje da preduzmu sve odgovarajuće mjere kako bi obezbijedile da osobe s invaliditetom:

- (a) imaju pristup kulturnim sadržajima u pristupačnim formatima;
- (b) imaju pristup televizijskim programima, filmovima, pozorištu i drugim kulturnim aktivnostima u pristupačnim formatima;
- (c) imaju pristup mjestima za izvođenje kulturnih performansa ili pružanje usluga u oblasti kulture, kao što su pozorišta, muzeji, bioskopi, biblioteke i turističke usluge i, po mogućnosti, pristup spomenicima i znamenitostima od nacionalnog kulturnog značaja.

Obezbjedivanje pristupa kulturnim i istorijskim spomenicima koji su dio nacionalnog blaga u određenim okolnostima zaista može predstavljati izazov. Ipak, države potpisnice su dužne da nastoje da obezbijede pristup ovim lokacijama. Mnogi spomenici i lokaliteti od značaja za nacionalnu kulturu učinjeni su pristupačnim na način koji čuva njihov kulturni i istorijski identitet i jedinstvenost.

45. „Države potpisnice će preduzimati odgovarajuće mjere kako bi omogućile da osobe s invaliditetom imaju mogućnost da razvijaju i iskoriste svoje kreativne, umjetničke i intelektualne potencijale“ (član 30, paragraf 2). „Države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće korake, u skladu s međunarodnim pravom, kako bi obezbijedile da zakoni kojima se štite prava na intelektualnu svojinu ne predstavljaju neopravdanu ili diskriminatornu prepreku za pristup osoba s invaliditetom kulturnim sadržajima“ (član 30, paragraf 3). Marakeški sporazum o olakšavanju pristupa objavljenim djelima za osobe s oštećenjem vida ili osobe s teškoćama u korišćenju štampanih materijala, usvojen pod okriljem Svjetske organizacije za intelektualnu svojinu u junu 2013. i trebalo bi da osobama s invaliditetom obezbijedi pristup kulturnim sadržajima bez nerazumnih ili diskriminatornih barijera. Sporazum obuhvata i one osobe s invaliditetom koje žive u inostranstvu ili žive kao članovi manjinskih zajednica u drugim zemljama, a govore ili koriste isti jezik, odnosno sredstvo komunikacije i naročito se odnosi na one osobe s invaliditetom koje se suočavaju s izazovima prilikom pristupa standardnim štampanim materijalima. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom propisuje da osobe s invaliditetom, po osnovu jednakosti s drugima, imaju pravo na priznavanje i podršku njihovog posebnog kulturnog i lingvističkog identiteta. Član 30, paragraf 4, ističe priznavanje i podršku za upotrebu znakovnih jezika i kulture osoba s oštećenjem sluha.

46. Član 30, paragraf 5 Konvencije predviđa da će države potpisnice, da bi osobama s invaliditetom omogućile da ravnopravno s drugima učestvuju u rekreativnim i sportskim aktivnostima, kao i aktivnostima u slobodno vrijeme, preduzeti odgovarajuće mjere kako bi:

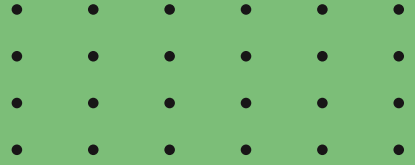
- (a) podstakle i unaprijedile učešće osoba s invaliditetom, u najvećoj mogućoj mjeri, u redovnim sportskim aktivnostima na svim nivoima;
- (b) obezbijedile da osobe s invaliditetom imaju mogućnost da organizuju, razvijaju i učestvuju u specifičnim sportskim i rekreativnim aktivnostima za osobe s invaliditetom, i u tom cilju će podsticati obezbjedivanje, na ravnopravnoj osnovi s drugima, odgovarajućih instrukcija, treninga i sredstava;
- (c) obezbijedile da osobe s invaliditetom imaju pristup sportskim, rekreativnim i turističkim lokacijama;
- (d) obezbijedile da djeca s invaliditetom imaju ravnopravan pristup igri, rekreaciji, slobodnom

vremenu i sportskim aktivnostima kao i druga djeca, uključujući i one aktivnosti u okviru školskog sistema;

(e) obezbijedile da osobe s invaliditetom imaju pristup uslugama koje pružaju organizatori rekreativnih, turističkih, zabavnih i sportskih aktivnosti.

47. Međunarodna saradnja, kako je opisano u članu 32 Konvencije, trebalo bi da bude značajna alatka u promociji pristupačnosti i univerzalnog dizajna. Komitet preporučuje agencijama za međunarodni razvoj da prepoznaju važnost podrške projektima usmjerenim na unapređenje IKT i druge infrastrukture za pristup. Sve nove investicije koje su u sklopu međunarodne saradnje trebalo bi koristiti za podsticanje uklanjanja postojećih barijera i sprečavanje stvaranja novih. Neprihvatljivo je koristiti javne fondove za produbljivanje novih nejednakosti. Svi novi objekti, nova infrastruktura, pogodnosti, dobra, proizvodi i usluge moraju biti potpuno pristupačni svim osobama s invaliditetom. Međunarodna saradnja trebalo bi da ide dalje od pukog ulaganja u pristupačna dobra, proizvode i usluge, već i da podstiče razmjenu znanja i informacija o primjerima dobre prakse postizanja pristupačnosti na načine koji će dovesti do opipljivih promjena na bolje u životima miliona osoba s invaliditetom širom svijeta. Međunarodna saradnja tokom standardizacije je značajna, kao i činjenica da organizacije osoba s invaliditetom moraju biti podržane kako bi mogle da učestvuju u nacionalnim i međunarodnim procesima razvoja, sprovođenja i monitoringa standarda pristupačnosti. Pristupačnost mora biti sastavni dio svakog napora za održivi razvoj, naročito u kontekstu razvojne agende za period nakon 2015.

48. Monitoring pristupačnosti je ključni aspekt nacionalnog i međunarodnog monitoringa primjene Konvencije. Član 33 Konvencije propisuje obavezu država potpisnica da odrede tačke za pristup unutar državne uprave koje će biti nadležne za pitanja primjene Konvencije, kao i da uspostavi nacionalni okvir za monitoring primjene koji uključuje jedan ili više nezavisnih mehanizama. Civilno društvo bi takođe trebalo da bude uključeno i u punoj mjeri učestvuje u procesu monitoringa. Od suštinskog značaja je omogućiti da tijela predviđena članom 33 Konvencije budu konsultovana prilikom razmatranja mjera u vezi s primjenom člana 9 Konvencije. Potrebno je pružiti suštinske mogućnosti ovim tijelima da, između ostalog, učestvuju u izradi nacarta nacionalnih standarda pristupačnosti, daju komentare na postojeće zakone i na nacрте zakona, da podnose prijedloge za nacрте zakona i politika i da u potpunosti učestvuju u kampanjama za podizanje nivoa svijesti i edukaciji. Proces monitoringa primjene Konvencije na nacionalnom i međunarodnom nivou treba vršiti na pristupačan način koji promoviše i osigurava efektivno učešće osoba s invaliditetom i njihovih reprezentativnih organizacija. Član 49 Konvencije propisuje obavezu država potpisnica da tekst Konvencije učine dostupnim u pristupačnim formatima. Ovo predstavlja inovaciju u oblasti međunarodnih sporazuma o ljudskim pravima i Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom u tom smislu treba posmatrati kao dokument koji postavlja presedan za sve buduće sporazume.

Ministarstvo za
ljudska i manjinska
prava

UMHCG

OPŠTI KOMENTAR BR. 3 (2016)

O ženama i djevojčicama s invaliditetom

KARAVAN
O LJUDSKIM
PRAVIMA OSI

Impressum:

Izdavač:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Za izdavača:

Marina Vujačić

Izvor:

[Committee on the Rights of Persons with Disabilities
General Comments](#)

S engleskog prevele:

Vesna Popov i Anđela Radovanović

Dizajn:

Gavro Kračković

Podgorica, 2020.

- 1. Ovaj opšti komentar je pripremio Komitet o pravima osoba s invaliditetom u skladu s pravilom 47 svog Poslovnika u kom se navodi da Komitet može pripremati opšte komentare na osnovu različitih članova i odredbi Konvencije, s ciljem pomoći državama potpisnicama u ispunjavanju njihovih obaveza izvještavanja, kao i na osnovu paragrafa 54–57 svojih metoda rada.
- 2. Postoje čvrsti dokazi koji pokazuju da se žene i djevojčice s invaliditetom suočavaju s barijerama u većini oblasti u životu. Te barijere stvaraju situacije višestrukih i intersekcijских oblika diskriminacije žena i djevojčica s invaliditetom, a posebno u vezi s jednakim pristupom obrazovanju, ekonomskim prilikama, socijalnom interakcijom i pravdom, jednakim priznanjem pred zakonom^[1] i mogućnošću učestvovanja u politici i kontrolisanja sopstvenog života u nizu konteksta, na primjer u vezi sa zdravstvenom zaštitom, uključujući usluge zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja, kao i o tome gdje i s kim žele da žive.

I Uvod

3. Međunarodni i nacionalni zakoni i politike o invaliditetu kroz istoriju su zanemarivali aspekte u vezi sa ženama i djevojčicama s invaliditetom. Na drugoj strani, zakoni i politike o ženama su tradicionalno ignorisali invaliditet. Takva stalna nevidljivost je prouzrokovala situaciju višestruke i intersekcijske diskriminacije žena i djevojčica s invaliditetom.^[2] Žene s invaliditetom često su diskriminisane po osnovu roda i/ili invaliditeta ali i po drugim osnovima.

4. U ovom opštem komentaru koriste se sljedeći pojmovi:

(a) „Žene s invaliditetom“ odnosi se na sve žene, djevojčice i adolescentkinje s invaliditetom;

(b) „Pol“ i „rod“, pri čemu se „pol“ odnosi na biološke razlike, a „rod“ na karakteristike koje društvo ili kultura smatraju muškim ili ženskim;

(c) „Višestruka diskriminacija“ odnosi se na situaciju u kojoj osoba doživljava diskriminaciju po dva ili više osnova, što kao rezultat ima diskriminaciju koja je složena ili pogoršana^[3]. „Intersekcijска diskriminacija“ odnosi se na situaciju u kojoj istovremeno međusobno djeluje nekoliko osnova na takav način da su neodvojivi^[4]. Osnovi diskriminacije uključuju starosnu dob, invaliditet, etničko, autohtono, nacionalno ili društveno porijeklo, rodni identitet, političko ili drugo mišljenje, rasu, status izbjeglice, migranta ili tražioca azila, religiju, pol i seksualnu orijentaciju.

5. Žene s invaliditetom ne predstavljaju homogenu grupu. One uključuju autohtone žene, izbjeglice, migrantkinje i tražiteljke azila, kao i interno raseljene žene; žene ograničene slobode (bolnice, ustanove za smještaj, maloljetnički ili popravni domovi i zatvori); žene koje žive u siromaštvu; žene različitog etničkog, vjerskog i rasnog porijekla; žene s višestrukim invaliditetom i visokim nivoom podrške; žene s albinizmom, kao i lezbijke, biseksualne i transrodne žene i interseksualne osobe. Raznolikost žena s invaliditetom takođe uključuje sve oblike oštećenja; drugim riječima, fizička, psihosocijalna, intelektualna ili senzorna stanja koja mogu ili ne moraju biti praćena funkcionalnim ograničenjima. Invaliditet se shvata kao društveni efekat interakcije između pojedinačnog oštećenja i socijalnog i materijalnog okruženja, kako je opisano u članu 1 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

6. Od 1980-ih postupno su se mijenjali pravo i politika, pa je poraslo prepoznavanje žena s invaliditetom. Jurisprudencija razvijena u sklopu Konvencije o pravima djeteta i Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena naglasila je pitanja koja treba riješiti u vezi sa ženama i djevojči-

1 Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) i Svjetska banka, *Svjetski izvještaj o invaliditetu* (Ženeva, 2011).

2 Vidjeti www.un.org/womenwatch/enable.

3 Vidjeti Komitet o eliminaciji diskriminacije žena, Opšta preporuka br. 25 (iz 2004) o privremenim posebnim mjerama, paragraf 12.

4 Ibid, Opšta preporuka br. 28 (iz 2010) o osnovnim obavezama država potpisnica prema članu 2 Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, paragraf 18.

cama s invaliditetom kao i preporuke koje je potrebno sprovesti. Na nivou politika, različita tijela Ujedinjenih nacija počela su da se bave problemima s kojima se susrijeću žene s invaliditetom, a uključuje ih i niz regionalnih strategija koje se bave razvojem koji uključuje osobe s invaliditetom.

7. Član 6 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom odgovor je na nedostatak priznavanja prava žena i djevojčica s invaliditetom, koje su naporno radile na tome da se taj član uključi u ugovor. Članom 6 pojačava se nediskriminatorni pristup Konvencije, naročito u vezi sa ženama i djevojčicama, a od država potpisnica se zahtijeva da idu dalje od suzdržavanja od preduzimanja diskriminatornih radnji radi usvajanja mjera usmjerenih na razvoj, napredak i osnaživanje žena i djevojčica s invaliditetom i promovisanje mjera kojima bi se osnažile priznavanjem da su izričiti nosioci prava, da obezbjeđuju kanale kojima bi se njihov glas čuo i koji bi bio sredstvo djelovanja, kroz podizanje njihovog samopouzdanja i povećanje njihovih moći i ovlaštenja za donošenje odluka u svim područjima koja se odnose na njihove živote. Član 6 treba da usmjerava zemlje potpisnice kako da djeluju u skladu sa svojim obavezama u sklopu Konvencije prema kojima imaju dužnost da promovišu, štite i ispunjavaju ljudska prava žena i djevojčica s invaliditetom, kroz pristup invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima i razvojnoj perspektivi.

8. Rodna ravnopravnost je od presudnog značaja za ljudska prava. Ravnopravnost je osnovno načelo ljudskih prava koje je inherentno relativno i zavisno od konteksta. Osiguravanje ljudskih prava žena prije svega zahtijeva sveobuhvatno razumijevanje društvenih struktura i odnosa moći koji uokviruju zakone i politike, kao i ekonomske i socijalne dinamike, porodičnog i društvenog života, kao i kulturnih uvjerenja. Rodni stereotipi mogu ograničiti kapacitete žena da razviju sopstvene sposobnosti, ostvare karijere i odlučuju o svojim životima i životnim planovima. I neprijateljski/negativni i naočigled bezopasni stereotipi mogu biti štetni. Štetne rodne stereotipe treba prepoznati i baviti se njima kako bi se promovisala rodna ravnopravnost. Konvencija propisuje obavezu borbe protiv stereotipa, predrasuda i štetnih praksi koje se odnose na osobe s invaliditetom, uključujući i one koji se zasnivaju na polu i starnoj dobi, u svim područjima života.

9. Član 6 je obavezujuća odredba o nediskriminaciji i ravnopravnosti koja nedvosmisleno stavlja izvan zakona diskriminaciju žena s invaliditetom i promoviše jednakost mogućnosti i jednakost ishoda. Veća je vjerovatnoća da će žene i djevojčice s invaliditetom biti diskriminisane u odnosu na muškarce i dječake s invaliditetom, kao i u odnosu na žene i djevojčice bez invaliditeta.

10. Komitet napominje da je u doprinosima tokom njegove poludnevne opšte rasprave o ženama i djevojčicama s invaliditetom, koja je održana tokom njegovog devetog zasjedanja u aprilu 2013, istakao niz tema pa su utvrđene tri osnovne oblasti za zabrinutost u vezi sa zaštitom ljudskih prava: nasiljem, seksualnim i reproduktivnim zdravljem i pravima, kao i diskriminacijom. Zatim, u svojim zaključnim razmatranjima o ženama s invaliditetom, Komitet je izrazio zabrinutost zbog: rasprostranjenosti višestruke i interseksijske diskriminacije žena i djevojčica s invaliditetom^[5]; diskriminacije koju su osjetile žene i djevojčice s invaliditetom zbog svog roda, invaliditeta i drugih faktora^[6] koji nijesu dovoljno prepoznati u zakonodavstvu i politikama^[7]; prava na život^[8]; jednakim priznanjem pred zakonom^[9]; prisutnosti nasilja nad ženama i djevojčicama s invaliditetom^[10], uključujući sek-

5 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/SLV/CO/1, paragraf 17, i CRPD/C/UKR/CO/1, paragraf 9.

6 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/AUT/CO/1, paragraf 17, i CRPD/C/ECU/CO/1, paragraf 16.

7 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/BRA/CO/1, paragraf 16, i CRPD/C/EU/CO/1, paragraf 20.

8 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/MEX/CO/1, paragraf 34, CRPD/C/AZE/CO/1, paragraf 18.

9 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/ARG/CO/1, paragraf 31.

10 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/BEL/CO/1, paragraf 30.

sualno nasilje^[11] i zlostavljanje^[12]; prisilne sterilizacije^[13]; obrezivanja žena^[14]; seksualne i ekonomske eksploatacije^[15]; institucionalizacije^[16]; neučestvovanja ili nedovoljnog učestvovanja žena s invaliditetom u procesima donošenja odluka^[17] u javnom i političkom životu^[18]; neuključivanja rodne perspektive u politike u oblasti invaliditeta^[19]; nepostojanja perspektive invaliditeta u politikama koje promoviraju rodnu ravnopravnost^[20] i nepostojanja ili nedovoljnog broja konkretnih mjera za promoviranje obrazovanja i zapošljavanja žena s invaliditetom^[21].

II Normativni sadržaj

11. Ovaj opšti komentar odražava tumačenje člana 6 koji se zasniva na premisama opštih načela navedenih u članu 3 Konvencije, odnosno: poštovanje urođenog dostojanstva, lične autonomije, uključujući slobodu izbora i samostalnost osoba; nediskriminaciju; puno i efikasno učešće i uključivanje u društvo; poštovanje razlika i prihvatanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske raznolikosti i čovječanstva; izjednačavanje mogućnosti; pristupačnost; ravnopravnost muškaraca i žena; poštovanje razvijajućih kapaciteta djece s invaliditetom i poštovanje prava djece s invaliditetom da očuvaju sopstveni identitet.

12. Član 6 je član povezan sa svim ostalim članovima Konvencije. Države potpisnice bi trebao da podsjeti da u sve aktivnosti usmjerene na sprovođenje Konvencije uključe prava žena i djevojčica s invaliditetom. Potrebno je preduzeti pozitivne mjere kako bi se osigurala zaštita žena s invaliditetom od višestruke diskriminacije, kao i da se obezbijedi njihovo uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na jednakoj osnovi s drugima.

Član 6 (1)

13. Član 6 (1) prepoznaje da su žene s invaliditetom izložene višestrukoj diskriminaciji i od zemalja potpisnica se zahtijeva da preduzmu mjere kako bi im se osiguralo puno i ravnopravno uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Konvencija na višestruku diskriminaciju upućuje u članu 5 (2) u kojem se od država potpisnica zahtijeva ne samo da zabrane bilo kakvu diskriminaciju po osnovu invaliditeta, već i da zaštite od diskriminacije po ostalim osnovima^[22]. Komitet je, u okviru svojih prava, uključio upućivanje na mjere za rješavanje pitanja višestruke i interseksijske

11 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/AUS/CO/1, paragraf 16, i CRPD/C/CHN/CO/1 i Corr.1, paragrafi 57, 65 i 90.

12 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/SLV/CO/1, paragraf 37, i CRPD/C/CZE/CO/1, paragraf 34.

13 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/MUS/CO/1, paragraf 29, i CRPD/C/NZL/CO/1, paragraf 37.

14 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/GAB/CO/1, paragraf 40, i CRPD/C/KEN/CO/1, paragraf 33.

15 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/DOM/CO/1, paragraf 32, i CRPD/C/PRY/CO/1, paragraf 17.

16 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/HRV/CO/1, paragraf 23, i CRPD/C/SVK/CO/1, paragraf 55.

17 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/QAT/CO/1, paragraf 13, i CRPD/C/ECU/CO/1, paragrafi 12 i 16.

18 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/CRI/CO/1, paragraf 13, i CRPD/C/ECU/CO/1, paragraf 16.

19 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/SWE/CO/1, paragraf 13, i CRPD/C/KOR/CO/1, paragraf 13.

20 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/AZE/CO/1, paragraf 16, i CRPD/C/ESP/CO/1, paragraf 21.

21 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/DNK/CO/1, paragraf 18, i CRPD/C/NZL/CO/1, paragraf 16.

22 Vidjeti Komitet o eliminaciji diskriminacije žena, Opšta preporuka br. 25, paragraf 12.

diskriminacije^[23].

14. „Diskriminacija po osnovu invaliditeta“ definisana je u članu 2 Konvencije kao svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje po osnovu invaliditeta, čija su svrha ili posljedica umanjivanje ili poništavanje priznanja, uživanja ili korišćenja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda, ravnopravno s drugim osobama, na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, društvenom i svakom drugom polju. Ona uključuje sve oblike diskriminacije, kao i uskraćivanje razumnih adaptacija. „Diskriminacija žena“ definisana je u članu 1 Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena kao svaka razlika, isključenje ili ograničenje na osnovu pola čija je posljedica ili svrha da ženama ugrozi ili onemogući priznanje, uživanje ili korišćenje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena.

15. U članu 2 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, „razumne adaptacije“ definišu se kao neophodna i odgovarajuća modifikacija i prilagođavanje koje ne nameću neproporcionalan ili neprimjeren teret da bi se u pojedinačnom slučaju, tamo gdje je to potrebno, osobama s invaliditetom osiguralo ravnopravno uživanje ili korišćenje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda na jednakoj osnovi s drugima. Posljedično i u skladu s članom 5 (2) Konvencije, države potpisnice osobama s invaliditetom moraju garantovati jednaku i djelotvornu pravnu zaštitu od diskriminacije po svim osnovima. U svojoj nedavnoj jurisprudenciji Komitet za eliminaciju diskriminacije žena pozvao se na razumne adaptacije u vezi s pristupom zapošljavanju za žene s invaliditetom^[24]. Obaveza obezbjeđivanja razumnih adaptacija je ex nunc obaveza, što znači da je sprovodiva od trenutka kada je osoba zatraži u određenoj situaciji kako bi uživala svoja prava po jednakom osnovu u određenom kontekstu. Nepružanje razumnih adaptacija ženama s invaliditetom može se pretvoriti u diskriminaciju prema članovima 5 i 6^[25]. Primjer razumne adaptacije može biti pristupačna prostorija na radnom mjestu koja bi ženi s invaliditetom omogućila da doji.

16. Koncept interseksijske diskriminacije prepoznaje da pojedinci ne doživljavaju diskriminaciju kao članovi homogene grupe, nego kao pojedinci sa višedimenzionalnim slojevima identiteta, statusa i životnih okolnosti. Priznaje proživljene stvarnosti i iskustva nepovoljnijih položaja pojedinaца koja su rezultat višestrukih i interseksijskih oblika diskriminacije, što zahtijeva preduzimanje ciljanih mjera u vezi s prikupljanjem pojedinačnih podataka, savjetovanjem, kreiranjem politika, mogućnostima sprovođenja politika nediskriminacije i pružanjem djelotvornih lijekova.

17. Diskriminacija žena i djevojčica s invaliditetom može imati mnogo oblika: (a) direktna diskriminacija; (b) indirektna diskriminacija; (c) diskriminacija po osnovu povezanosti; (d) uskraćivanje razumnih adaptacija; i (e) strukturalna ili sistematska diskriminacija. Bez obzira na oblik koji ima, uticaj diskriminacije krši prava žena s invaliditetom:

(a) Direktna diskriminacija se javlja kada se prema ženama s invaliditetom postupa tako što se stavljaju u nepovoljniji položaj od druge osobe u sličnoj situaciji iz razloga povezanih sa zabranjenim osnovom. To takođe uključuje štetne radnje ili propuste na osnovu zabranjenih osnova kada nema slične uporedive situacije^[26]. Na primjer, direktna diskriminacija se javlja kad se u sudskim postupcima odbijaju svjedočenja žena s intelektualnim ili psihosocijalnim invaliditetom zbog poslovne sposobnosti, čime se tim ženama kao žrtvama nasilja uskraćuju pravda i djelotvorni lijekovi;

(b) Indirektna diskriminacija odnosi se na zakone, politike ili prakse koje se nominalno čine neutralnim, ali uprkos tome imaju neproporcionalno negativan uticaj^[27] na žene s invaliditetom. Na

23 Vidjeti CRPD/C/MUS/CO/1, CRPD/C/BRA/CO/1, CRPD/C/CZE/CO/1, CRPD/C/DNK/CO/1, CRPD/C/AUS/CO/1, CRPD/C/SWE/CO/1 i CRPD/C/DEU/CO/1, između ostalog.

24 Vidjeti, na primjer, CEDAW/C/HUN/CO/7-8 i Corr.1, paragraf 45.

25 Komitet o pravima osoba s invaliditetom, Opšti komentar br. 2 (iz 2014) o pristupačnosti.

26 Vidjeti Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Opšti komentar br. 20 (iz 2009) o nediskriminaciji u ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, paragraf 10.

27 Ibid.

primjer, ustanove zdravstvene zaštite mogu se činiti neutralnim, ali jesu diskriminatorne kada nemaju pristupačne ginekološke stolove;

(c) Diskriminacija po osnovu povezanosti je diskriminacija osoba po osnovu njihove povezanosti s osobom s invaliditetom. Žene u ulozi njegovatelja često doživljavaju diskriminaciju po osnovu povezanosti. Na primjer, potencijalni poslodavac može diskriminirati majku djeteta s invaliditetom zbog straha da će zbog svog djeteta ona biti manje angažovana ili manje dostupna radnica;

(d) Uskraćivanje razumnih adaptacija je diskriminacija koja se javlja kada se uskrate neophodne i primjerene modifikacije i prilagođavanja (koje ne predstavljaju neproporcionalni ili nepotreban teret) uprkos tome što su potrebne kako bi žene s invaliditetom na jednakoj osnovi s drugima uživale svoja ljudska prava i osnovne slobode^[28]. Na primjer, ženi s invaliditetom može biti uskraćena razumna adaptacija ako se ne može podvrgnuti mamogramu u zdravstvenom centru zbog fizičke nepristupačnosti izgrađene sredine;

(e) Strukturalna ili sistematska diskriminacija ogleda se u skrivenim ili otvorenim obrascima diskriminatornog ponašanja u institucijama, diskriminatornim kulturnim tradicijama i diskriminatornim socijalnim normama i/ili pravilima. Štetni stereotipi po osnovu roda i invalidnosti, koji mogu dovesti do takve diskriminacije, neraskidivo su povezani s nedostatkom politika, propisa i usluga posebno namijenjenih ženama s invaliditetom. Na primjer, zbog stereotipa zasnovanih na rodu i invalidnosti, žene s invaliditetom mogu se suočiti s barijerama prilikom prijavljivanja nasilja, kao što su nevjericu i odbacivanje prijave od strane policije, tužilaca i sudova. Isto tako, štetne prakse su čvrsto povezane s osnaživanjem društveno konstruisanih rodnih uloga i odnosa moći, što može odražavati negativne percepcije ili diskriminatorna vjerovanja o ženama s invaliditetom, kao što je vjerovanje da se muškarci sa HIV/AIDS-om mogu izliječiti seksualnim odnosom sa ženama s invaliditetom^[29]. Nedostatak svijesti, obuke i politika za sprječavanje štetne stereotipne podjele žena s invaliditetom za koje su odgovorni javni službenici, bilo da su nastavnici, zdravstveni radnici, policijski službenici, tužioc i sudije i šira javnost često mogu dovesti do kršenja prava.

18. Žene s invaliditetom izložene su višestrukoj diskriminaciji, ne samo u javnoj sferi, već i u privatnoj sferi, na primjer u porodici ili od strane privatnih pružalaca socijalnih usluga. Međunarodno zakonodavstvo o ljudskim pravima odavno je potvrdilo odgovornost država potpisnica zbog kontinuirane diskriminacije koju vrše privatni, nedržavni akteri^[30]. Države potpisnice moraju usvojiti zakonske odredbe i postupke koji izričito prepoznaju višestruku diskriminaciju kako bi se osiguralo da se pritužbe podnesene po više osnova diskriminacije uzimaju u obzir prilikom utvrđivanja odgovornosti i pravnih lijekova.

Član 6 (2)

19. Član 6 (2) odnosi se na razvoj, napredak i osnaživanje žena. Pretpostavlja da prava sadržana u Konvenciji mogu biti garantovana ženama ako države potpisnice nastoje da postignu i promoviraju ta prava primjenom odgovarajućih sredstava i u svim oblastima na koje se Konvencija odnosi.

20. U skladu s Konvencijom, države potpisnice moraju poduzeti „sve prikladne mjere“ radi obezbjeđivanja i promoviranja potpune realizacije svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve osobe s invaliditetom. Mjere mogu biti zakonodavne, obrazovne, administrativne, kulturne, političke,

28 Vidjeti član 2 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

29 Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, paragraf 24.

30 Vidjeti Komitet o ljudskim pravima, opšti komentar br. 18 (iz 1989) o nediskriminaciji, paragraf 9, i br. 28 (iz 2000) o jednakosti prava između muškaraca i žena, paragraf 31; Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, br. 20, paragraf 11; Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, Opšta preporuka br. 28, paragraf 9; i Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije, opšti komentar br. 25 (iz 2000) o rodnoj dimenziji rasne diskriminacije, paragrafi 1 i 2.

jezičke ili druge prirode. Mjere su prikladne ako poštuju načela Konvencije, uključujući cilj koji ženama s invaliditetom garantuje korišćenje i uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda navedenih u Konvenciji. Mjere mogu biti privremene ili dugotrajne i treba da služe prevazilaženju de jure i de facto neravnopravnosti. Dok privremene posebne mjere, poput kvota, mogu biti potrebne kako bi se prevazišla strukturna ili sistematska, višestruka diskriminacija, dugotrajne mjere, poput reforme zakona i politika kako bi se osiguralo jednako učešće žena s invaliditetom u svim oblastima života, su ključni preduslovi za postizanje stvarne ravnopravnosti za žene s invaliditetom.

21. Sve mjere moraju osigurati puni razvoj, napredak i osnaživanje žena s invaliditetom. Iako se razvoj odnosi na ekonomski rast i iskorjenjivanje siromaštva, nije ograničen samo na te oblasti. Razvojne mjere koje se odnose na rod i invaliditet u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, stvaranja prihoda i borbe protiv nasilja, između ostalog, mogu biti odgovarajuće za osiguranje potpunog ekonomskog osnaživanja žena s invaliditetom, ali, ipak, neophodne su dodatne mjere u oblasti zdravlja i učešća u politici, kulturi i sportu.

22. Da bi se žene s invaliditetom podsticale na napredak i osnaživanje, mjere moraju prevazilaziti cilj razvoja i težiti poboljšanju situacije žena s invaliditetom tokom njihovog životnog vijeka. Nije dovoljno samo pri osmišljavanju razvojnih mjera uzeti u obzir žene s invaliditetom; umjesto toga, žene s invaliditetom takođe moraju imati mogućnost da učestvuju u društvu i doprinose mu.

23. U skladu s pristupom zasnovanim na ljudskim pravima, obezbjeđivanje osnaživanja žena s invaliditetom znači promovisanje njihovog učešća u javnom donošenju odluka. Žene i djevojčice s invaliditetom tokom istorije bile su suočene s mnogim barijerama za učešće u javnom donošenju odluka. Zbog neravnoteže moći i višestrukih oblika diskriminacije, one su imale manje mogućnosti za formiranje ili pridruživanje organizacijama koje bi mogle zastupati njihove potrebe kao potrebe žena i osoba s invaliditetom. Države potpisnice trebale bi direktno da se obrate ženama i djevojčicama s invaliditetom i da uspostave odgovarajuće mjere kako bi osigurale da su njihove perspektive u potpunosti uzete u obzir i da neće biti predmet otmazde zbog izražavanja svojih stavova i bojazni, posebno u vezi sa seksualnim i reproduktivnim zdravljem i pravima, kao i rodno zasnovanim nasiljem, uključujući seksualno nasilje. Konačno, države potpisnice moraju promovisati učešće reprezentativnih organizacija žena s invaliditetom, a ne samo savjetodavnih tijela i mehanizama koji se bave pitanjima invaliditeta^[31].

III Obaveze država potpisnica

24. Države potpisnice Konvencije imaju obavezu da poštuju, štite i ispunjavaju prava žena s invaliditetom, i prema članu 6 i prema svim ostalim materijalnim odredbama, kako bi im garantovale uživanje i primjenu svih njihovih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ti zadaci podrazumijevaju preduzimanje pravnih, političkih, administrativnih, obrazovnih i drugih mjera.

25. Obaveza poštovanja zahtjeva da se države potpisnice uzdrže od miješanja u uživanje prava žena s invaliditetom. Kao takvi, postojeći zakoni, propisi, običaji i prakse koje prouzrokuju diskriminaciju žena moraju se ukinuti. Česti primjeri takve diskriminacije su zakoni koji ženama s invaliditetom zabranjuju udaju ili odlučivanje o broju djece i razmaka između njih na ravnopravnim osnovama s drugima. Potom, obaveza poštovanja podrazumijeva uzdržavanje od angažovanja u bilo kojem činu ili praksi koji nijesu u skladu s članom 6 i drugim materijalnim odredbama kao i osiguravanje da javna tijela i ustanove djeluju u skladu s njima.^[32]

26. Obaveza zaštite znači da države potpisnice moraju osigurati da treće strane ne krše prava žena s invaliditetom. Dakle, države potpisnice moraju preduzeti sve prikladne mjere kako bi uklonile diskriminaciju po osnovu roda i/ili invaliditeta, a za koju je odgovorna neka osoba, organizacija ili privatno preduzeće. To takođe uključuje obavezu sprovođenja detaljne analize

31 Vidjeti A/HRC/31/62, paragraf 70.

32 Vidjeti član 4 (1) (d) Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

sprečavanjem nasilja ili kršenja ljudskih prava, zaštitom žrtava i svjedoka od zloupotreba, istraga, tuženja i kažnjavanja odgovornih, uključujući privatne aktere, kao i obezbjeđivanje pristupa obeštećenju tamo gdje dođe do kršenja ljudskih prava^[33]. Na primjer, države potpisnice mogle bi da promovišu obuku stručnjaka u pravosuđu kako bi se osigurali djelotvorni lijekovi za žene s invaliditetom koje su bile izložene nasilju.

27. Obaveza ispunjavanja nameće kontinuiranu i dinamičnu dužnost usvajanja i primjene mjera koje su potrebne kako bi se osigurali razvoj, napredak i osnaživanje žena s invaliditetom. Države potpisnice moraju usvojiti dvostrani pristup: (a) sistematskom integracijom interesa i prava žena i djevojčica s invaliditetom u sve nacionalne akcijske planove, strategije^[34] i politike u vezi sa ženama, djetinjstvom i invaliditetom, kao i sektorske planove koji se, na primjer, tiču rodne ravnopravnosti, zdravlja, nasilja, obrazovanja, političkog učešća, zapošljavanja, pristupa pravdi i socijalnoj zaštiti; i (b) preduzimanjem ciljanih radnji posebno usmjerenih na žene s invaliditetom i njihovim monitoringom. Dvostrani pristup ključan je za smanjenje nejednakosti u vezi s učešćem i uživanjem prava.

IV Veza između člana 6 i drugih članova Konvencije

28. Sveobuhvatna priroda člana 6 neraskidivo ga povezuje sa svim ostalim materijalnim odredbama Konvencije. Pored toga što je povezan s članovima koji uključuju izrazito upućivanje na pol i/ili rod, član 6 naročito je povezan s odredbama koje se bave nasiljem nad ženama s invaliditetom (član 16) kao i s polnim i reproduktivnim zdravljem i pravima, uključujući poštovanje doma i porodice (članovi 23 i 25) i sferama diskriminacije žena s invaliditetom u ostalim relevantnim članovima.

A. Sloboda od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja (član 16)

29. Žene s invaliditetom su izložene većem riziku od nasilja, eksploatacije i zlostavljanja u poređenju s ostalim ženama^[35]. Nasilje može biti interpersonalno ili institucionalno i/ili strukturno. Institucionalno i/ili strukturno nasilje je svaki oblik strukturne neravnopravnosti ili institucionalne diskriminacije koji ženu drži u podređenom položaju, fizički ili ideološki, u poređenju s ostalim osobama u njenoj porodici^[36], domaćinstvu ili zajednici.

30. Pravo na slobodu od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja koje uživa žena s invaliditetom mogu ometati štetni stereotipi koji povećavaju rizik od iskustva nasilja. Štetni stereotipi koji infantilizuju žene s invaliditetom i dovode u pitanje njihovu sposobnost donošenja odluka, doživljaj žena s invaliditetom kao aseksualnih ili hiperseksualnih i navođenje na pogrešna vjerovanja i mitove na koje uveliko utiče praznovjerje koje povećava rizik od seksualnog nasilja nad ženama s albinizmom^[37] – sve to sprečava žene s invaliditetom da uživaju u njihovim pravima kako je istaknuto u članu 16.

31. Primjeri nasilja, eksploatacije i/ili zlostavljanja žena s invaliditetom kojima se krši član 16

33 Vidjeti zajedničku Opštu preporuku br. 31 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena/Opšti komentar br. 18 Komiteta o pravima djeteta (iz 2014) o štetnim praksama, fusnota 6.

34 Vidjeti član 4 (1) (c) Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

35 Vidjeti A/67/227, paragraf 13.

36 Vidjeti CRPD/C/HRV/CO/1, paragraf 9.

37 Vidjeti A/HRC/24/57, paragraf 74.

uključuju sljedeće: sticanje invalidnosti kao posljedice nasilja, i fizičke sile; ekonomsku prisilu; trgovinu ljudima i prevare; pogrešno informisanje; napuštanje; izostanak slobodnog i svjesnog pristanka kao i pravna prisiljavanja; zanemarivanje, uključujući onemogućavanje ili zabranu pristupa lijekovima; uklanjanje komunikacijskih sredstava ili nadzor nad njima, kao i odbijanje pomoći u komunikaciji; uskraćivanje lične pokretljivosti i pristupačnosti, na primjer, uklanjanjem ili uništavanjem elemenata pristupačnosti kao što su rampe, asistivnih predmeta kao što su bijeli štapovi ili pomagala za kretanje poput kolica; odbijanje njegovatelja da pruže pomoć u svakodnevnim aktivnostima poput kupanja, menstrualne higijene i/ili vođenja higijene, oblačenja i hranjenja, što onemogućava uživanje u pravu na samostalan život i slobodu od omalovažavajućeg postupanja; uskraćivanje hrane ili vode, ili prijetnja time; pobuđivanje straha zastrašivanjem kroz maltretiranje, verbalno zlostavljanje i ismijavanje po osnovu invaliditeta; povrjeđivanje ili prijetnja povrjeđivanjem, uklanjanjem ili ubijanjem kućnih ljubimaca ili pasa pomagača, ili uništavanjem objekata; psihološka manipulacija i ispoljavanje kontrole, na primjer ograničavanjem ličnog ili virtualnog kontakta s porodicom, prijateljima ili drugim osobama.

32. Određeni oblici nasilja, eksploatacije i zlostavljanja mogu se smatrati okrutnim, neljudskim ili degradirajućim ponašanjem ili kažnjavanjem i kršenjem brojnih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima. Među tim oblicima su i: prisilna, nametnuta ili na drugi način neželjena trudnoća ili sterilizacija^[38]; svaki medicinski postupak ili intervencija izvedeni bez slobodnog i informisanog pristanka, uključujući postupke i intervencije u vezi s kontracepcijom i abortusom; invazivne i ireverzibilne hirurške prakse kao što su psihohirurgija, obrezivanje žena, kao i hirurške operacije ili liječenje koji se vrše na interseksualnoj djeci bez njihovog informisanog pristanka; liječenje elektrošokovima i upotreba hemijskih, fizičkih ili mehaničkih sredstava za obuzdavanje i izolacija i razdvajanje.

33. Seksualno nasilje nad ženama s invaliditetom uključuje i silovanje^[39]. Seksualno zlostavljanje događa se u svim scenarijima, u državnim i privatnim ustanovama, kao i u porodici ili zajednici. Neke žene s invaliditetom, posebno one s oštećenjem sluha ili oštećenjem sluha i vida^[40], kao i žene s intelektualnim invaliditetom mogu biti izložene još većem riziku od nasilja i zlostavljanja zbog njihove izolovanosti, zavisnosti ili ugnjetavanja.

34. Žene s invaliditetom mogu biti ciljna grupa za ekonomsko iskorišćavanje zbog njihovog oštećenja, što ih zauzvrat može izložiti dodatnom nasilju. Na primer, žene s fizičkim ili vidljivim oštećenjima mogu biti prodate dalje u svrhu prisilnog prosjačenja jer se vjeruje da mogu izazvati veći stepen simpatija javnosti^[41].

35. Često preferencijalna briga za dječake i ponašanje prema dječacima znači da je nasilje nad djevojčicama s invaliditetom češće od nasilja nad dječacima s invaliditetom ili djevojčicama uopšte. Nasilje nad djevojčicama s invaliditetom uključuje zanemarivanje po osnovu roda, ponižavanje, skrivanje, napuštanje i zlostavljanje, uključujući seksualno zlostavljanje i seksualno iskorišćavanje, koje se povećava tokom puberteta. Isto tako, neuporedivo je vjerovatnije da se djeca s invaliditetom neće upisati u matične knjige rođenih^[42], što ih još više izlaže eksploataciji i nasilju. Djevojčice s invaliditetom posebno su izložene riziku od nasilja od strane članova porodice i njegovatelja^[43].

36. Djevojčice s invaliditetom posebno su u opasnosti od štetnih praksi koje se opravdavaju pozivanjem na sociokulturne i vjerske običaje i vrijednosti. Na primjer, djevojčice s invaliditetom

38 Vidjeti CRPD/C/MEX/CO/1, paragraf 37.

39 Vidjeti A/67/227, paragraf 35.

40 Vidjeti CRPD/C/BRA/CO/1, paragraf 14.

41 Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, paragraf 25.

42 Vidjeti, na primjer, CRC/C/TGO/CO/3-4, paragrafe 8 i 39.

43 *Stanje djece u svijetu 2013: Djeca s invaliditetom* (publikacija Ujedinjenih nacija, prodajni br. E.13.XX.1).

vjerovatnije će biti žrtve „ubistava iz samilosti“ od dječaka s invaliditetom, jer njihove porodice ne žele da podižu djevojčicu s invaliditetom ili im nedostaje podrška za njeno odgajanje^[44]. Ostali primjeri štetnih praksi uključuju: čedomorstvo^[45], optužbe da ih je „zaposjeo duh“, kao i ograničenja u hranjenju i ishrani. Osim toga, udaja djevojčica s invaliditetom, posebno djevojčica s intelektualnim invaliditetom opravdava se izgovorom da se u budućnosti obezbijede sigurnost, njega i finansiranje. S druge strane, dječji brakovi doprinose većoj stopi napuštanja škole i ranom i čestom rađanju. Djevojčice s invaliditetom doživljavaju socijalnu isključenost, segregaciju i eksploataciju u porodici, uključujući isključivanje iz porodičnih aktivnosti, sprečavanje napuštanja kuće, prisilno obavljanje neplaćenih kućnih poslova i zabranu pohađanja škole.

37. Žene s invaliditetom izložene su istim štetnim praksama kao i žene bez invaliditeta kao što su prisilni brak, obrezivanje žena, zločini počinjeni u ime takozvane časti, nasilje povezano s mirazom, prakse udovstva i optužbe za vještičarenje^[46]. Posljedice ovih štetnih praksi daleko prevazilaze socijalnu isključenost. One jačaju štetne rodne stereotipe, produbljuju neravnopravnost i doprinose diskriminaciji žena i djevojčica. Ove štetne prakse mogu kao rezultat imati fizičko i psihičko nasilje i ekonomsku eksploataciju. Ne može se pozivati na štetne prakse zasnovane na patrijarhalnim interpretacijama kulture kako bi se opravdalo nasilje nad ženama i djevojčicama s invaliditetom. Pored toga, žene i djevojčice s invaliditetom posebno su izložene riziku „testiranja nevinosti“^[47], a izložene su i riziku „silovanja djevoja“^[48] usljed predrasuda u vezi sa HIV/AIDS-om.

B. Seksualno i reproduktivno zdravlje i prava, uključujući poštovanje doma i porodice (članovi 23 i 25)

38. Stereotipi u odnosu na invalidnost i rod je oblik diskriminacije koji posebno ozbiljno utiče na uživanje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava i na pravo na zasnivanje porodice. Štetni stereotipi o ženama s invaliditetom uključuju vjerovanje da su aseksualne, nesposobne, iracionalne, da im nedostaje kontrola i/ili da su hiperseksualne. Kao i sve žene, i žene s invaliditetom imaju pravo da odaberu koliko djece žele da imaju i razmak između njih, kao i pravo na kontrolu i slobodno i odgovorno donošenje odluka u vezi s pitanjima kao što su njihova seksualnost, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje, bez prisile, diskriminacije i nasilja^[49].

39. Žene s invaliditetom suočavaju se s višestrukim preprekama u vezi s uživanjem u seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima, jednakim priznanjem pred zakonom i pristupom pravdi. Pored toga što se suočavaju s barijerama koje su rezultat višestruke diskriminacije po osnovu roda i invaliditeta, neke žene s invaliditetom, poput izbjeglica, migrantkinja i tražiteljki azila, suočene su s dodatnim barijerama jer im je onemogućen pristup zdravstvenoj zaštiti. Žene s invaliditetom se takođe mogu suočavati sa štetnim eugeničkim stereotipima koji pretpostavljaju da će rađati djecu s invaliditetom, usljed čega se žene s invaliditetom obeshrabruju ili sprečavaju da se ostvare kao majke^[50].

40. Ženama s invaliditetom takođe može biti uskraćen pristup informacijama i komunikaciji, uk-

44 Vidjeti A/HRC/20/5 and Corr.1, paragraf 24.

45 Ibid.

46 Vidjeti zajedničku preporuku br. 31 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena / Opšti komentar br. 18 Komiteta za prava djeteta (iz 2014) o štetnim praksama, paragraf 7.

47 Ibid, paragraf 9.

48 Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, paragraf 24.

49 Program akcije Međunarodne konferencije o stanovništvu i razvoju i Pekinškoj platformi za akciju i ishodišni dokumenti njenih revizijskih konferencija.

50 Vidjeti A/67/227, paragraf 36.

ljučujući sveobuhvatno obrazovanje o seksualnosti, što se zasniva na štetnim stereotipima zbog kojih se pretpostavlja da su aseksualne i da im zato takve informacije ne trebaju na istom nivou kao drugima. Takođe, informacije možda neće biti dostupne u pristupačnim formatima. Informacije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju uključuju informacije o svim aspektima seksualnog i reproduktivnog zdravlja, uključujući zdravlje majke, kontracepciju, planiranje porodice, seksualno prenosive infekcije, prevenciju HIV-a, siguran abortus i njegu nakon abortusa, mogućnosti u vezi s (ne)plodnošću i rak reproduktivnih organa^[51].

41. Nedostatak pristupa informacijama o seksualnom i reproduktivnom zdravlju ženama s invaliditetom, posebno ženama s intelektualnim invaliditetom i ženama s oštećenjem sluha ili oštećenjem sluha i vida, može povećati rizik da budu izložene seksualnom nasilju^[52].

42. Zdravstvene ustanove i oprema, uključujući mamografske uređaje i ginekološke stolove, često su fizički nepristupačni ženama s invaliditetom^[53]. Bezbjedan prevoz žena s invaliditetom do zdravstvenih ustanova ili radi odlaska na preventivne preglede može biti nedostupan, nemati pristupačnu cijenu ili biti fizički nepristupačan.

43. Barijere zbog stavova koje imaju zdravstveni radnici i povezano osoblje mogu dovesti do toga da se ženama s invaliditetom odbije pristup zdravstvenim radnicima i/ili uslugama, a posebno ženama s psihosocijalnim ili intelektualnim invaliditetom, ženama s oštećenjem sluha i ženama s oštećenjem sluha i vida, kao i ženama koje su još uvijek u institucijama^[54].

44. U praksi se izbore žene s invaliditetom, a posebno žene s psihosocijalnim ili intelektualnim invaliditetom često zanemaruju, a njihove odluke se često zamjenjuju odlukama trećih strana, uključujući pravne zastupnike, pružaoce usluga, staratelje i članove porodice, čime se krše prava tih žena iz člana 12 Konvencije^[55]. Sve žene s invaliditetom moraju biti u mogućnosti da ostvaruju svoju poslovnu sposobnost kroz donošenje sopstvenih odluka, uz podršku kad je ona željena, u vezi s medicinskim i/ili terapijskim liječenjem, uključujući donošenje sopstvenih odluka o zadržavanju plodnosti i reproduktivne autonomije, ostvarivanjem prava odabira broja dece i razmaka između njih, pristajanjem na izjavu o očinstvu i njenim prihvatanjem, kao i ostvarivanjem prava na ulazak u vezu. Ograničavanje ili oduzimanje poslovne sposobnosti može olakšati prisilne intervencije, kao što su sterilizacija, abortus, kontracepcija, obrezivanje žena, operacije ili liječenje interseksualne djece bez njihovog informisanog pristanka, kao i prisilno zadržavanje u institucijama.^[56]

45. Prisilna kontracepcija i sterilizacija takođe mogu kao rezultat imati seksualno nasilje bez posljedice trudnoće, posebno kod žena s psihosocijalnim ili intelektualnim invaliditetom, žena u psihijatrijskim ustanovama i drugim institucijama i žena u pritvoru. Zbog toga je posebno važno ponovo potvrditi da ženama s invaliditetom treba priznati poslovnu sposobnost po jednakom osnovu kao i drugima^[57] i da žene s invaliditetom imaju pravo da zasnuju porodicu i dobiju odgovarajuću

51 Vidjeti Komitet o ekonomskim socijalnim i kulturnim pravima, Opšti komentar br. 22 (iz 2016) o pravu na seksualno i reproduktivno zdravlje, paragraf 18.

52 Vidjeti, na primjer, CRPD/C/MEX/CO/1, paragraf 50 (b).

53 Vidjeti Komitet o pravima osoba s invaliditetom, Opšti komentar br. 2 (iz 2014) o pristupačnosti, paragraf 40, i, na primjer, CRPD/C/DOM/CO/1, paragraf 46.

54 Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, paragraf 37.

55 Kancelarija visokog predstavnika Ujedinjenih nacija za ljudska prava, Entitet Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena, Zajednički program Ujedinjenih nacija za HIV/AIDS, Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), Fond Ujedinjenih nacija za stanovništvo, UNICEF i SZO, "Eliminacija prinudne, prisilne i na drugi način nedobrovoljne sterilizacije: interagencijska izjava" (SZO, iz 2014).

56 Vidjeti Komitet o pravima osoba s invaliditetom, Opšti komentar br. 1 (2014) o jednakom priznanju pred zakonom, paragraf 35.

57 Ibid, paragraf 31. Vidjeti, takođe, član 12 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i član 15 Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena.

podršku u podizanju djece.

46. Štetni stereotipi po osnovu roda i/ili invaliditeta, koji se zasnivaju na pojmovima kao što su nesposobnost i nemogućnost, mogu za posljedicu imati situaciju u kojoj su majke s invaliditetom suočene sa zakonskom diskriminacijom, što je i razlog zbog kojeg su te žene znatno više zastupljene u postupcima za zaštitu djece i zašto neproporcionalno gube kontakt s djecom i starateljstvo nad njima, a djeca postaju predmet postupka usvajanja i/ili se smještaju u instituciju. Pored toga, suprugu se može odobriti razdvajanje ili razvod braka po osnovu psihosocijalnog invaliditeta supruge.

C. Diskriminacija žena s invaliditetom u ostalim članovima Konvencije

Podizanje svijesti (član 8)

47. Žene s invaliditetom su izložene složenim stereotipima koji mogu biti posebno štetni. Rodni i stereotipi u vezi s invaliditetom koji utiču na žene s invaliditetom uključuju: da su teret drugima (tj. da se o njima mora brinuti, da su uzrok teškoća, nesreće i odgovornosti ili da zahtijevaju zaštitu); da su ranjive (tj. smatraju se bespomoćnim, zavisnim ili nesigurnim); da su žrtve (tj. smatra se da pate, da su pasivne i bespomoćne) ili inferiorne (tj. smatra se da su nesposobne, neprimjerene, slabe ili bezvrijedne); da imaju seksualnu abnormalnost (tj. stereotipizovane su kao aseksualne, neaktivne, preaktivne, nesposobne ili seksualno perverzne); ili da su mistične ili zlobne (stereotip je da su uklete, opsjednute duhovima, da praktikuju vještičarenje, da su štetne ili da donose ili dobru ili lošu sreću). Stereotipizacija po osnovu roda i/ili invaliditeta praksa je u kojoj se određenom pojedincu pripisuju stereotipna vjerovanja. Nezakonita je kada za rezultat ima povredu ili povredu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Primjer toga je propust pravosuđa da počinitelja seksualnog nasilja nad ženom s invaliditetom smatra odgovornim na osnovu stereotipnih stavova o seksualnosti žena ili njenoj vjerodostojnosti kao svjedoka.

Pristupačnost (član 9)

48. Neuzimanje u obzir aspekata povezanih s rodom i/ili invaliditetom u politikama koje se odnose na fizičko okruženje, prevoz, informacije i komunikacije, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i ostale sadržaje i usluge otvorene ili namijenjene javnosti i u urbanim i u ruralnim oblastima, onemogućava ženama s invaliditetom da žive samostalno, kao i da u potpunosti učestvuju u svim oblastima života na jednakim osnovama s drugima. To je posebno važno u vezi s pristupom žena s invaliditetom sigurnim kućama, servisima podrške i postupcima koji pružaju djelotvornu i suštinsku zaštitu od nasilja, zlostavljanja i eksploatacije ili u vezi s pružanjem zdravstvene zaštite, posebno zaštite reproduktivnog zdravlja^[58].

Situacije rizika i vanredne humanitarne krizne situacije (član 11)

49. U situacijama oružanog sukoba, okupacije teritorija, prirodnih katastrofa i humanitarnih kriznih situacija žene s invaliditetom suočene su s povećanim rizikom od seksualnog nasilja i manje je vjerovatno da će imati pristup uslugama oporavka i rehabilitacije ili pristup pravdi^[59]. Žene s invaliditetom koje su izbjeglice, migrantkinje i tražiteljke azila mogu se suočiti i s povećanim

58 Vidjeti Komitet o pravima osoba s invaliditetom, Opšti komentar br. 2 (iz 2014) o pristupačnosti.

59 Izjava Komiteta za prava osoba s invaliditetom o uključivanju invaliditeta za Svjetski humanitarni samit, dostupno na internet stranici Komiteta (www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx).

rizikom od nasilja jer im je uskraćeno pravo pristupa zdravstvenom i pravosudnom sistemu zbog njihovog statusa u vezi s državljanstvom.

50. Žene s invaliditetom u situacijama rizika i humanitarnim kriznim situacijama izložene su većem riziku od seksualnog nasilja, kako je pomenuto u prethodnom pasusu. Dodatno, nedostatak sanitarija povećava diskriminaciju žena s invaliditetom koje se suočavaju s brojnim preprekama u pristupu humanitarnoj pomoći. Iako žene i djeca imaju prioritet pri dodjeli humanitarne pomoći, žene s invaliditetom ne mogu uvijek dobiti informacije o projektima pomoći jer te informacije često nijesu dostupne u pristupačnim formatima. Čak i kada imaju te informacije ne mogu fizički pristupiti punktovima za dodjelu pomoći. I kad dođu do njih, mogu imati prepreke da komuniciraju s osobljem. Isto tako, ako žene s invaliditetom budu žrtve nasilja, eksploatacije ili zlostavljanja, hitne i dežurne linije za informisanje i komunikaciju mogu biti nepristupačne. Izbjegličkim kampovima često nedostaju mehanizmi dječje zaštite za djecu s invaliditetom. Pored toga, pristupačne prostorije za održavanje higijene u vrijeme menstruacije često nijesu dostupne, što, sljedstveno, povećava izloženost žena s invaliditetom nasilju. Neudate žene s invaliditetom suočavaju se s barijerama u vezi s pristupom evakuaciji u hitnom slučaju ili u situaciji katastrofe, posebno ako su u vrijeme evakuacije u pratnji djece. Ovo nesrazmjerno utiče na interno raseljene žene s invaliditetom koje nemaju odraslog člana porodice, prijatelje ili njegovatelje. Raseljene djevojčice s invaliditetom suočene su s dodatnim preprekama u pristupu formalnom i neformalnom obrazovanju, posebno u kriznim situacijama.

Jednako priznanje pred zakonom (član 12)

51. U poređenju s muškarcima s invaliditetom i ženama bez invaliditeta, ženama s invaliditetom češće se uskraćuje pravo na poslovnu sposobnost. Njihova prava da zadrže kontrolu nad sopstvenim reproduktivnim zdravljem, uključujući na osnovu slobodnog i informisanog pristanka^[60], da zasnuju porodicu, da izaberu gdje će i s kim živjeti, na fizički i mentalni integritet, da posjeduju i nasljeđuju imovinu, da kontrolišu sopstveno finansijsko poslovanje i da imaju jednak pristup bankovnim zajmovima, hipotekama i ostalim oblicima finansijskog kreditiranja^[61] često se krše kroz patrijarhalni sistem zamjenskog odlučivanja.

Pristup pravdi (član 13)

52. Žene s invaliditetom suočavaju se s barijerama u pristupu pravdi, uključujući i barijere u vezi s eksploatacijom, nasiljem i zlostavljanjem zbog štetnih stereotipa, diskriminacije i nepostojanja proceduralnih i razumnih adaptacija, što može dovesti do toga da se njihov kredibilitet stavi pod sumnju, i do odbacivanja njihovih optužbi^[62]. Negativni stavovi u sprovođenju postupaka mogu zastrašiti žrtve ili ih obeshrabiliti da istraju u traženju pravde. Složeni ili degradirajući postupci prijavljivanja, upućivanje žrtava na socijalne službe umjesto pružanja pravnih lijekova, odbacujući stavovi policije ili drugih institucija za sprovođenje zakona primjeri su takvih stavova. To može dovesti do nekažnjivosti i nevidljivosti problema, što zauzvrat može kao rezultat imati nasilje koje traje duže vrijeme^[63]. Žene s invaliditetom takođe se mogu plašiti da prijave nasilje, eksploataciju

60 Komitet o pravima osoba s invaliditetom, Opšti komentar br. 1 (iz 2014) o jednakom priznanju pred zakonom.

61 Svjetska anketa o ulozi žena u razvoju iz 2014: rodna ravnopravnost i održivi razvoj (Publikacija Ujedinjenih nacija, prodajni br. E.14.IV.6).

62 Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, paragraf 41, i A/67/227, paragraf 42.

63 Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, paragraf 19.

ili zlostavljanje jer su zabrinute da će možda izubiti podršku njegovatelja^[64].

Sloboda i sigurnost kao i sloboda od mučenja, ili surovog, nehumanog ili degradirajućeg postupanja ili kazne (članovi 14 i 15)

53. Povrede u vezi s oduzimanjem slobode neproporcionalno utiču na žene s intelektualnim ili psihosocijalnim invaliditetom i na one u ustanovama. Žene lišene slobode na mjestima kao što su psihijatrijske ustanove, a na osnovu stvarne ili pretpostavljene invalidnosti, suočene su s višim nivoima nasilja i sa surovim, nehumanim ili degradirajućim postupanjem ili kažnjavanjem^[65] i izdvojene su i izložene riziku od seksualnog nasilja i trgovine ljudima u sklopu institucija koje pružaju njegu kao i u institucijama za specijalno obrazovanje^[66]. Nasilje nad ženama s invaliditetom u ustanovama uključuje: prisilno svlačenje od strane muškog osoblja, a protiv volje žene o kojoj se radi; prisilno davanje psihijatrijskih lijekova i davanje prevelikih doza lijekova, što može smanjiti sposobnost opisivanja i/ili pamćenja seksualnog nasilja. Počinioci to mogu činiti nekažnjeno jer shvataju da postoji mali rizik od otkrivanja ili kažnjavanja jer je pristup pravnim lijekovima izuzetno ograničen i malo je vjerovatno da će žene s invaliditetom koje su predmet takvog nasilja moći pristupiti linijama za pomoć ili drugim oblicima podrške za prijavu takvih kršenja.

Sloboda od torture, surovog, nehumanog ili degradirajućeg postupanja ili kazne i zaštita integriteta ličnosti (članovi 15 i 17)

54. Veća je vjerovatnoća da će žene s invaliditetom prije drugih žena uopšte, i muškaraca s invaliditetom biti podvrgnute prisilnim intervencijama. Takve prisilne intervencije pogrešno se opravdavaju teorijama nesposobnosti i terapijske nužnosti, ozakonjene su nacionalnim zakonima i mogu uživati podršku šire javnosti zbog toga što su navodno u najboljem interesu osobe o kojoj se radi^[67]. Prisilnim intervencijama krše se brojna prava sadržana u Konvenciji, odnosno pravo na jednako priznanje pred zakonom; pravo na slobodu od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja; pravo zasnivanja porodice; pravo integriteta ličnosti; pravo na seksualno i reproduktivno zdravlje, kao i pravo na slobodu od torture ili surovog, nehumanog ili degradirajućeg postupanja ili kazne^[68].

Samostalni život i uključenost u zajednicu (član 19)

55. Na pravo žena s invaliditetom da odaberu svoje mjesto življenja mogu štetno uticati kulturne norme i patrijarhalne porodične vrijednosti koje ograničavaju autonomiju i obavezuju ih na življenje određenim načinom života. Zbog toga višestruka diskriminacija može spriječiti potpuno i jednako uživanje u pravu na samostalni život i uključenost u zajednicu. Starosna dob i oštećenje, posebno ili zajedno, mogu povećati rizik od institucionalizacije starijih osoba s invaliditetom^[69]. Osim toga, postoji puno dokumentovanih dokaza da institucionalizacija osobe s invaliditetom

64 Ibid, paragraf 16.

65 Ibid, paragraf 39.

66 Vidjeti CRPD/C/UKR/CO/1, paragraf 11.

67 Vidjeti A/HRC/22/53, paragraf 64.

68 Vidjeti CRPD/C/SWE/CO/1, paragraf 37.

69 Vidjeti E/2012/51 i Corr.1.

može izložiti nasilju i zlostavljanju, pri čemu su posebno izložene žene s invaliditetom^[70].

Obrazovanje (član 24)

56. Kombinacija stereotipa u vezi sa starosnom dobi i invaliditetom potpiruje diskriminatorne stavove, politike i prakse kao što su: pridavanje veće vrijednosti obrazovanju dječaka, a ne djevojčica, upotreba nastavnih materijala u kojima se ponavljaju neopravdani stereotipi u vezi sa rodom i invaliditetom, podsticanje dječjih brakova djevojčica s invaliditetom, sprovođenje porodičnih aktivnosti povezanih s rodom, dodjeljivanje uloga njegovateljica ženama i djevojčicama i neobezbjedjivanje pristupačnog sanitarnog čvora u školama kako bi se osigurala higijena u vrijeme menstrualnog ciklusa. Sve to kao rezultat ima veće stope nepismenosti, neuspjeh u školi, neujednačene dnevne dolaske, izostanke i potpuno napuštanje škole.

Zdravstvena zaštita i rehabilitacija (članovi 25 i 26)

57. Žene s invaliditetom suočavaju se s preprekama pri pristupu zdravstvenim i rehabilitacionim uslugama. Među tim preprekama su: neobrazovanost i neinformisanost o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima; fizičke barijere za ginekološke, akušerske i onkološke usluge, kao i barijere u stavovima o plodnosti i hormonskim tretmanima. Pored toga, usluge fizičke i psihološke rehabilitacije, uključujući savjetovanje u vezi s rodno zasnovanim nasiljem, mogu biti nepristupačne, neinkluzivne ili neadekvatne u odnosu na starosnu dob i rod.

Zapošljavanje (član 27)

58. Uz opšte barijere s kojima se susrijeću osobe s invaliditetom kad pokušaju da ostvare svoje pravo na rad, žene s invaliditetom takođe se suočavaju s jedinstvenim barijerama u vezi s njihovim jednakim učestvovanjem na radnom mjestu, uključujući seksualno uznemiravanje i nejednaku platu, kao i nemogućnost pristupa zahtjevu za obeštećenje zbog diskriminatornih stavova kojima se odbacuju njihovi zahtjevi, kao i zbog i fizičkih, informacionih i komunikacionih barijera^[71].

Socijalna zaštita (član 28)

59. Kao posljedica diskriminacije, žene čine nesrazmjerni procenat siromašnog stanovništva u svijetu, što kao rezultat ima nedostatak izbora i mogućnosti, posebno u vezi s prihodima od formalnog zaposlenja. Siromaštvo je i složeni faktor i rezultat višestruke diskriminacije. Starije žene s invaliditetom posebno se suočavaju s brojnim teškoćama pri pristupu odgovarajućem stanovanju i postoji veća vjerovatnoća da će biti institucionalizovane i da neće imati jednak pristup socijalnoj zaštiti i programima za smanjenje siromaštva^[72].

Učešće u političkom i javnom životu (član 29)

60. Glasovi žena i djevojčica s invaliditetom utišavani su kroz istoriju, što je razlog njihove

70 Vidjeti A/HRC/28/37, paragraf 24.

71 Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, paragraf 40, i A/67/227, paragraf 67.

72 Vidjeti A/70/297.

nesrazmjerne niske zastupljenosti u javnom donošenju odluka. Zbog neravnoteža moći i višestruke diskriminacije, imale su manje mogućnosti da osnivaju ili se pridružuju organizacijama koje mogu zastupati njihove potrebe kao žena, djece i osoba s invaliditetom.

V Implementacija na nacionalnom nivou

61. Tokom pregledanja izvještaja država potpisnica Komitet je primijetio da se države potpisnice suočavaju s nizom dosljednih izazova prilikom garantovanja ženama s invaliditetom punog uživanja svih njihovih prava bez diskriminacije i na jednakoj osnovi s drugima, u skladu s članom 6 i povezanim članovima Konvencije.

62. U svijetlu normativnog sadržaja i prethodno navedenih obaveza, države potpisnice treba da preduzmu korake navedene u nastavku da bi osigurale potpuno sprovođenje člana 6 i pružile odgovarajuće resurse u tom smislu.

63. Države potpisnice treba da se bore protiv višestruke diskriminacije, između ostalog:

(a) stavljanjem van snage diskriminatornih zakona, politika i praksi koje žene s invaliditetom sprečavaju u uživanju svih prava sadržanih u Konvenciji, stavljanjem izvan zakona diskriminacije po osnovu roda i invaliditeta kao i njene interseksijske oblike, kriminalizacijom seksualnog nasilja nad djevojčicama i ženama s invaliditetom, zabranjivanjem svih oblika prisilne sterilizacije, prisilnog abortusa i kontracepcije bez odobrenja, zabranjivanjem svih oblika prisilnih medicinskih tretmana u vezi s rodom i/ili invaliditetom, kao i preduzimanjem svih odgovarajućih zakonskih koraka da bi se žene s invaliditetom zaštitile od diskriminacije;

(b) usvajanjem odgovarajućih zakona, politika i mjera kako bi se osiguralo da su prava žena s invaliditetom uključena u sve politike, a posebno u politike u vezi sa ženama uopšte i u politike o invaliditetu;

(c) rješavanjem svih barijera koje sprečavaju ili ograničavaju učešće žena s invaliditetom i osiguravanje da su žene s invaliditetom, kao i stavovi i mišljenja djevojčica s invaliditetom kroz njihove reprezentativne organizacije, zastupljeni u osmišljavanju, sprovođenju i monitoringu svih programa koji imaju uticaj na njihov život i uključivanje žena s invaliditetom u sve grane i tijela nacionalnih sistema za monitoring;

(d) prikupljanjem i analiziranjem podataka o situaciji žena s invaliditetom u svim područjima koja su važna za njih, u konsultaciji s organizacijama žena s invaliditetom, radi usmjeravanja planiranja politika za sprovođenje člana 6 i eliminacijom svih oblika diskriminacije, posebno višestruke i interseksijske diskriminacije, kao i unapređenjem sistema prikupljanja podataka za prikladni monitoring i evaluaciju;

(e) osiguranjem da sva međunarodna saradnja posebno uzima u obzir pitanja invaliditeta i roda i da je inkluzivna, kao i da uključuje podatke i statistiku o ženama s invaliditetom u implementaciji Agende za održivi razvoj do 2030. uključujući i Ciljeve održivog razvoja zajedno s njihovim ciljevima i indikatorima, kao i ostale međunarodne okvire.

64. Države potpisnice treba da preduzmu odgovarajuće mjere kako bi osigurale razvoj, napredovanje i osnaživanje žena s invaliditetom, između ostalog:

(a) stavljanjem izvan snage svih zakona ili politika koji žene s invaliditetom sprečavaju u efikasnom i punom učešću u političkom i javnom životu na jednakima osnovima s drugima, uključujući pravo osnivanja organizacija i mreža žena uopšte i naročito žena s invaliditetom;

(b) usvajanjem mjera afirmativne akcije za razvoj, unapređenje i osnaživanje žena s invaliditetom, u konsultacijama s organizacijama žena s invaliditetom, s ciljem da se odmah bave nejednakostima i osiguravanjem da žene s invaliditetom uživaju jednake mogućnosti kao i drugi. Takve mjere posebno treba usvojiti u vezi s pristupom pravdi, eliminacijom nasilja, poštovanjem doma i porodice, seksualnim zdravljem i reproduktivnim pravima, zdravljem, obrazovanjem, zapošljavanjem i socijalnom zaštitom. Javne i privatne usluge i sadržaji kojima se koriste žene s invaliditetom trebaju biti potpuno pristupačni u skladu s članom 9 Konvencije i Opštim komentarom Komiteta br. 2 (iz 2014) o pristupačnosti. Pružaoci javnih i privatnih usluga treba da budu obučeni i edukovani

o primjenjivim standardima ljudskih prava kao i o prepoznavanju i borbi protiv diskriminatorskih normi i vrijednosti kako bi mogli pružiti odgovarajuću pažnju, podršku i pomoć ženama s invaliditetom;

(c) usvajanjem efikasnih mjera kako bi se ženama s invaliditetom omogućio pristup podršci koja im može trebati za ostvarivanje poslovne sposobnosti, u skladu s Opštim komentarom Komiteta br. 1 (iz 2014) o jednakom priznanju pred zakonom, o davanju svog slobodnog i informisanog pristanka, kao i o odlučivanju o sopstvenom životu;

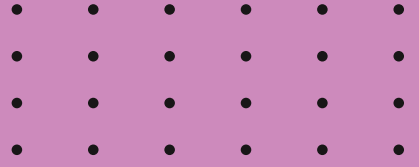
(d) podržavanjem i promovisanjem osnivanja organizacija i mreža žena s invaliditetom, kao i podržavanjem i ohrabrivanjem žena s invaliditetom da preuzmu vodeće uloge u javnim tijelima koja donose odluke na svim nivoima;

(e) promovisanjem sprovođenja specifičnih istraživanja o situaciji žena s invaliditetom, posebno istraživanja o preprekama za razvoj, napredak i osnaživanje žena s invaliditetom u svim s njima povezanim oblastima; razmatranjem žena s invaliditetom u prikupljanju podataka koje se odnose na osobe s invaliditetom i na žene uopšte; prikladnim usmjeravanjem politika za razvoj, napredak i osnaživanje žena s invaliditetom; uključivanjem žena s invaliditetom i njihovih reprezentativnih organizacija u osmišljavanje, sprovođenje, praćenje i evaluaciju i edukaciju za prikupljanje podataka, kao i uspostavljanje mehanizama konsultacija za stvaranje sistema koji su sposobni da efikasno utvrde i čuvaju različita proživljena iskustva žena s invaliditetom radi stvaranja unaprijeđenih javnih politika i praksi;

(f) podržavanjem i promovisanjem međunarodne saradnje i pomoći na način koji je usklađen sa svim nacionalnim težnjama da se uklone pravne, proceduralne, praktične i socijalne barijere za puni razvoj, napredovanje i osnaživanje žena s invaliditetom u njihovim zajednicama, kao i na nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou, kao i uključivanjem žena s invaliditetom u osmišljavanje, implementaciju i monitoring projekata i programa međunarodne saradnje koji utiču na njihove živote.

65. Države potpisnice treba da uzmu u obzir preporuke relevantnih tijela Ujedinjenih nacija koja se bave rodnom ravnopravnošću i da ih primjenju na žene i djevojčice s invaliditetom⁷³.

73 Vidjeti E/CN.6/2016/3. Vidjeti, takođe: Evropska komisija, Međunarodni centar za obuku međunarodne organizacije rada i UN-Žene, *Priručnik o rodnoj ravnopravnosti* (Njujork, 2015), dostupno na www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/7/handbook-on-costing-gender-equality; UN-Žene, *Vodič o Konvenciji o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena Opšte preporuke br. 30 i Rezolucija UN savjeta bezbjednosti o ženama, miru i bezbjednosti* (Njujork, 2015), dostupno na www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/8/guidebook-cedaw-general-recommendation-30-women-peace-security; UN-Žene, *Smjernice o rodnim pitanjima u pripremi programa razvoja* (Njujork, 2014), dostupno na www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/02/gender-mainstreaming-issues; UN-Žene, *Vodič za evaluaciju programa i projekata s rodnom, interkulturnom i perspektivnom ljudskih prava* (Njujork, 2014), dostupno na www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2014/7/guide-for-the-evaluation-of-programmes-and-projects-with-a-gender-perspective; UN-Žene, *Monitoring rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena i djevojaka u Agendi za održivi razvoj do 2030: Mogućnosti i izazovi* (Njujork, 2015), dostupno na www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/9/indicators-position-paper.

Ministarstvo za
ljudska i manjinska
prava

UMHCG

OPŠTI KOMENTAR BR. 4 (2016)

O pravu na inkluzivno obrazovanje

KARAVAN
O LJUDSKIM
PRAVIMA OSI

Impressum:

Izdavač:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Za izdavača:

Marina Vujačić

Izvor:

[Committee on the Rights of Persons with Disabilities
General Comments](#)

S engleskog prevele:

Vesna Popov i Anđela Radovanović

Dizajn:

Gavro Kračković

Podgorica, 2020.

I Uvod

1. Osobe s invaliditetom, historijski posmatrane kao primaoci socijalne pomoći, po međunarodnom pravu su sada prepoznate kao nosioci prava, koje zahtijevaju pravo na obrazovanje bez diskriminacije i na osnovu jednakih mogućnosti. Konvencija o pravima djeteta (iz 1989), Svjetska deklaracija o obrazovanju za sve (iz 1990), Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom (iz 1993) i Deklaracija iz Salamanke i okvirni principi za akciju (iz 1994), su dokumenti koji sadrže mjere koje svjedoče o rastućoj svijesti i razumijevanju prava osoba s invaliditetom na obrazovanje.

2. Prepoznavanje inkluzije kao ključne za dostizanje prava na obrazovanje je ojačalo u proteklih 30 godina i sadržano je u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, prvog pravno obavezujućeg instrumenta koji se poziva na koncept kvalitetnog inkluzivnog obrazovanja. Cilj 4 održivog razvoja (Sustainable Development Goal - SDG) takođe afirmiše vrijednosti inkluzivnog, kvalitetnog i pravičnog obrazovanja. Inkluzivno obrazovanje je presudno za postizanje visokog kvaliteta obrazovanja za sve učenike, uključujući i one s invaliditetom, kao i za razvoj inkluzivnih, mirnih i pravednih društava. Nadalje, ima vrlo snažan obrazovni, socijalni i ekonomski značaj. Kao što je navedeno u tematskoj studiji Kancelarije visokog komesara za ljudska prava (OHCHR) o pravima osoba s invaliditetom na obrazovanje, samo inkluzivno obrazovanje može pružiti i kvalitetno obrazovanje i društveni razvoj za osobe s invaliditetom, kao i garanciju univerzalnosti i nediskriminacije u pravu na obrazovanje.¹¹

3. Međutim, uprkos postignutom napretku, Komitet o pravima osoba s invaliditetom je zabrinut što i dalje postoje veliki izazovi. Mnogim milionima osoba s invaliditetom i dalje se uskraćuje pravo na obrazovanje, a za mnogo veći broj, obrazovanje je dostupno samo u okruženjima u kojima su izolovani od svojih vršnjaka i gdje je obrazovanje koje dobijaju slabijeg kvaliteta.

4. Prepreke koje ometaju pristup inkluzivnom obrazovanju za osobe s invaliditetom mogu se pripisati nizu faktora, uključujući:

(a) neuspjeh u razumijevanju ili primjeni modela pristupa invaliditetu zasnovanog na ljudskim pravima u kojem prepreke unutar zajednice i društva, prije nego lična oštećenja, isključuju osobe s invaliditetom;

(b) uporna diskriminacija osoba s invaliditetom, koja uključuje izolaciju onih koji još uvijek žive u institucijama za dugotrajni smještaj i niskih očekivanja od onih koji su u uobičajenom okruženju, što dozvoljava predrasudama i strahu da eskaliraju, i tako ostanu nepromijenjeni;

(c) nedostatak znanja o prirodi i prednostima inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja i različitosti, uključujući i vezu s kompetitivnošću, u učenju za sve; nedostatak uključivanja svih roditelja i nedostatak odgovarajućih reakcija kojima bi se podržali zahtjevi, što vodi do pogrešnih strahova i stereotipa da će inkluzija uzrokovati pogoršanje kvaliteta obrazovanja, ili na drugi način negativno uticati na druge;

(d) nedostatak razvrstanih podataka i istraživanja (i jedno i drugo su potrebni za utvrđivanje odgovornosti i razvoj programa), što usporava razvoj efektivnih politika i intervencija za promociju inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja;

(e) nedostatak političke volje, tehničkog znanja i kapaciteta za sprovođenje prava na inkluzivno obrazovanje, uključujući nedovoljnu edukaciju cjelokupnog nastavnog kadra;

(f) neprimjereni i neadekvatni mehanizmi finansiranja kojima bi se obezbijedio podsticaj i razumne adaptacije za inkluziju učenika i studenata s invaliditetom, međuresorna koordinacija između ministarstava, podrška i održivost;

(g) nedostatak pravnih lijekova i mehanizama za naknadu štete zbog kršenja prava.

5. Države potpisnice Konvencije o pravima osoba s invaliditetom moraju uzeti u obzir temeljne opšte principe Konvencije u svim mjerama preduzetim za sprovođenje inkluzivnog obrazovanja, te moraju osigurati da i proces i ishodi razvoja sistema inkluzivnog obrazovanja, budu u skladu

1 Vidjeti A/HRC/25/29 i Corr.1, paragrafe 3 i 68.

sa članom 3.

6. Ovaj opšti komentar se odnosi na sve osobe sa stvarnim ili percipiranim invaliditetom.^[2] Komitet prepoznaje da su neke grupe više u opasnosti od isključivanja iz obrazovanja od drugih, kao što su: osobe s intelektualnim invaliditetom ili osobe s višestrukim invaliditetom, osobe s oštećenjem vida i sluha, osobe s autizmom ili osobe s invaliditetom u slučajevima humanitarnih kriznih situacija.

7. U skladu sa članom 4 (paragraf 3), države potpisnice moraju konsultovati i aktivno uključiti osobe s invaliditetom, uključujući i djecu s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u sve aspekte planiranja, primjene, monitoringa i evaluacije politika inkluzivnog obrazovanja. Osobe s invaliditetom, a kada je to prikladno i njihove porodice, moraju biti prepoznate kao partneri, a ne samo kao primaoci obrazovanja.

II Normativni sadržaj člana 24

8. U skladu sa članom 24 (paragraf 1), države potpisnice moraju osigurati ostvarivanje prava osoba s invaliditetom na obrazovanje kroz inkluzivni obrazovni sistem na svim nivoima, uključujući predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje, stručno osposobljavanje i cjeloživotno učenje, vannastavne i društvene aktivnosti, za sve učenike, uključujući osobe s invaliditetom, bez diskriminacije i na ravnopravnim osnovima s drugima.

9. Pravo na inkluzivno obrazovanje podrazumijeva transformaciju kulture, politike i prakse u svim formalnim i neformalnim obrazovnim okruženjima da bi se odgovorilo na različite zahtjeve i identitete pojedinačnih učenika/studenata, uz ulaganje napora za uklanjanje barijera koje ograničavaju mogućnosti. Ovo uključuje i jačanje kapaciteta obrazovnog sistema na način da obuhvati sve učenike i fokusira se na puno i efektivno učešće, pristupačnost, redovno pohađanje nastave i dostignuća svih učenika, posebno onih koji su, iz različitih razloga, isključeni ili u riziku da budu marginalizovani. Inkluzija obuhvata pristup i napredak u visoko kvalitetnom formalnom i neformalnom obrazovanju bez diskriminacije. Inkluzija teži da osposobi zajednice, sisteme i strukture za borbu protiv diskriminacije, uključujući i borbu protiv štetnih stereotipa, prepoznaje različitost, promovise učešće i savladava prepreke za učenje i učešće za sve, fokusirajući se na dobrobit i uspjeh učenika/studenata s invaliditetom. To zahtijeva temeljnu transformaciju obrazovnih sistema kroz zakonodavstvo, politike i mehanizme za finansiranje, upravljanje, dizajniranje, sprovođenje i monitoring obrazovanja.

10. Inkluzivno obrazovanje treba shvatiti kao:

(a) Temeljno ljudsko pravo svih onih koji uče. Naime, obrazovanje je pravo pojedinačne osobe, a ne, u slučaju djece, pravo roditelja ili staratelja. Roditeljske odgovornosti u tom kontekstu su podređene pravima djeteta;

(b) Princip koji vrednuje dobrobit svih učenika/studenata, poštuje njihovo urođeno dostojanstvo i autonomiju, prepoznaje individualne zahtjeve i sposobnosti da se efikasno uključe i doprinose društvu;

(c) Sredstvo za ostvarivanje drugih ljudskih prava. To je glavni način na koji se osobe s invaliditetom mogu izdići iz siromaštva, dobiti sredstva kako bi u potpunosti učestvovala u svojim zajednicama, i zaštitile se od eksploatacije^[3]. To je takođe osnovno sredstvo kroz koje se postižu inkluzivna društva;

(d) Rezultat procesa kontinuirane i proaktivne posvećenosti uklanjanju prepreka koje ometaju pravo na obrazovanje, zajedno s promjenama u kulturi, politici i praksi redovnih škola da se prilagode i efikasno uključe sve učenike.

11. Komitet naglašava važnost prepoznavanja razlike između isključivanja, segregacije, integraci-

2 Član 1 (2) Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

3 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar br. 13 (iz 1999) o pravu na obrazovanje.

je i inkluzije. Isključivanje se javlja kada su učenici direktno ili indirektno spriječeni ili im je uskraćen pristup obrazovanju u bilo kom obliku. Segregacija podrazumijeva obrazovanje učenika s invaliditetom u posebnim okruženjima kreiranim ili upotrebljanim za specifično oštećenje ili različita oštećenja, izdvojeno od učenika bez invaliditeta. Integracija je proces smještanja osoba s invaliditetom u postojeće institucije redovnog obrazovanja, uz razumijevanje da osoba može da se prilagodi standardizovanim zahtjevima institucije.⁴¹ Inkluzija obuhvata proces sistemskih reformi koje uključuju izmjene i modifikacije sadržaja, nastavnih metoda, modela pristupa, struktura i obrazovnih strategija za prevazilaženje barijera s ciljem da svim učenicima odgovarajućeg uzrasta omogući spektar pravednih i participativnih iskustava učenja i okruženje koje najbolje odgovara njihovim zahtjevima i prioritetima. Uvođenje učenika s invaliditetom u redovne razrede bez pratećih strukturalnih promjena, na primjer, organizacije, nastavnog plana i programa i strategija učenja, ne čini inkluziju. Osim toga, integracija automatski ne garantuje prelaz od segregacije na inkluziju.

12. Osnovne karakteristike inkluzivnog obrazovanja su:

(a) Holistički sistemski pristup, po kom nadležna ministarstva imaju obavezu da obezbijede ulaganje sredstava u razvoj inkluzivnog obrazovanja i uvođenje potrebnih izmjena i dopuna u institucionalnoj kulturi, politici i praksama;

(b) Holističko obrazovno okruženje: posvećeno liderstvo obrazovnih institucija je ključno za uvođenje i dostizanje kulture, politika i praksi potrebnih za dostizanje inkluzivnog obrazovanja na svim nivoima i u svim oblastima, uključujući rad i odnose u učionici, sastanke nastavnog osoblja, nadzor nastavnog kadra, savjetodavne usluge, medicinsku njegu, školske izlete, budžetska izdvajanja i interakciju s roditeljima učenika s invaliditetom i bez invaliditeta, kao i, u slučajevima gdje je potrebno, uključenost lokalne zajednice ili šire javnosti;

(c) Holistički pristup osobi: prepoznaje kapacitete svake osobe da uči i postavlja visoka očekivanja za svakog učenika, uključujući i one s invaliditetom. Inkluzivno obrazovanje uključuje fleksibilne kurikulume i nastavne metode prilagođene različitim snagama, potrebama i stilovima učenja. Ovaj pristup podrazumijeva pružanje podrške, razumnih adaptacija i rane intervencije na način da svi koji uče mogu ostvariti svoj puni potencijal. Prilikom planiranja nastavnih aktivnosti, fokus je na kapacitetima i težnjama onih koji uče, umjesto na sadržaju. Holistički pristup osobi teži prestanku segregacije u obrazovnim okruženjima kroz osiguravanje inkluzivne nastave u učionici u pristupačnim okruženjima za učenje uz odgovarajuću podršku. Obrazovni sistem treba da obezbijedi personalizovani obrazovni odgovor, umjesto da očekuje od učenika da se uklope u sistem;

(d) Podržano nastavno osoblje: svi učitelji, nastavnici i ostalo osoblje dobijaju obrazovanje i obuku za sticanje osnovnih vrijednosti i kompetencija za prilagođavanje inkluzivnog obrazovnog okruženja, uključujući i obrazovanje i obuku nastavnog osoblja s invaliditetom. Inkluzivna kultura obezbjeđuje pristupačno i podržavajuće okruženje koje ohrabruje saradnički rad, interakciju i rješavanje problema;

(e) Poštovanje i vrednovanje različitosti: svi članovi obrazovne zajednice su jednako prihvaćeni i poštovani, bez obzira na invaliditet, rasnu pripadnost, boju kože, pol, jezik, jezičku kulturu, religiju, političko i drugo mišljenje, nacionalno, etničko, starosjedilačko ili socijalno porijeklo, imovinski status, rođenje, starosnu dob ili bilo koje drugo lično svojstvo. Svi učenici treba da se osjećaju vrednovano, poštovano, uključeno i da se njihovo mišljenje sluša. Postoje efikasne mjere za sprečavanje nasilja i zlostavljanja. Inkluzija podrazumijeva individualizovani pristup učenicima;

(f) Prijateljsko okruženje za učenje: inkluzivna obrazovna okruženja su pristupačna okruženja u kojima se učenici osjećaju sigurno, podržano, podstaknuto i omogućeno da izraze svoje mišljenje, uz jak fokus na uključivanje učenika u kreiranje pozitivne školske atmosfere. Prepoznaje se važnost vršnjačke podrške u učenju, izgradnji pozitivnih veza, prijateljstva i prihvatanja;

(g) Efektivna tranzicija: učenicima s invaliditetom pruža se podrška da bi se osigurala efektivna tranzicija od škole do stručnog ili visokog obrazovanja, i, u krajnjem, do zaposlenja. Kapaciteti i

4 Vidjeti A/HRC/25/29 i Corr.1, paragraf 4, i Fond ujedinjenih nacija za djecu (UNICEF), *Pravo djece s invaliditetom na obrazovanje: pristup inkluzivnom obrazovanju zasnovan na pravima* (Ženeva, 2012).

samopouzdanje učenika se razvijaju i pružaju im se razumne adaptacije, prema njima se odnosi ravnopravno prilikom ocjenjivanja i ispitivanja, i njihovi kapaciteti i dostignuća se prepoznaju na jednakim osnovama s drugima;

(h) Prepoznavanje partnerstava: udruženja nastavnika/profesora, učenika, osoba s invaliditetom, školski odbori, udruženja roditelja i nastavnika, i slične formalne i neformalne grupe se ohrabruju da poboljšaju razumijevanje i znanje o invaliditetu. Uključivanje roditelja i staratelja i zajednice se vidi kao prednost koja doprinosi resursima i snagom. Veza između obrazovnog okruženja i šire zajednice treba biti prepoznata kao put prema inkluzivnom društvu.

(i) Monitoring: kao kontinuirani proces, inkluzivno obrazovanje mora biti redovno praćeno i vrednovano da bi se osiguralo sprečavanje segregacije i integracije na formalnom ili neformalnom nivou. U skladu sa članom 33, monitoring treba da uključuje osobe s invaliditetom, uključujući i djecu s invaliditetom i osobe s većim zahtjevima za podršku, preko njihovih reprezentativnih organizacija, kao i roditelje i staratelje djece s invaliditetom gdje je to potrebno. Indikatori za procjenu inkluzivnosti u odnosu na invaliditet se moraju razviti i koristiti na način usklađen s Agendom održivog razvoja do 2030.

13. U skladu s UNESCO Konvencijom protiv diskriminacije u obrazovanju, a sa svrhom sprovođenja člana 24, paragraf 1, Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, potvrđuje se da države potpisnice moraju obezbijediti pravo na obrazovanje bez diskriminacije i na osnovu jednakih mogućnosti. Države potpisnice moraju zabraniti diskriminaciju po osnovu invaliditeta i garantovati svim osobama s invaliditetom jednaku i djelotvoranu zaštitu od diskriminacije po svim osnovama. Osobe s invaliditetom mogu doživjeti interseksijsku diskriminaciju po osnovu invaliditeta, roda, religije, pravnog statusa, etničke pripadnosti, starosne dobi, seksualne orijentacije ili jezika. Osim toga, roditelji, braća i sestre, te ostala rodbina takođe mogu doživjeti diskriminaciju po osnovu njihove povezanosti s osobom s invaliditetom. Mjere potrebne za reagovanje na sve oblike diskriminacije uključuju identifikaciju i uklanjanje pravnih, fizičkih, komunikacijskih i jezičkih, društvenih, finansijskih i barijera u stavovima unutar obrazovnih institucija i zajednice. Pravo na nediskriminaciju uključuje pravo na nesegregaciju kao i na obezbjeđivanje razumnih adaptacija i ono se mora shvatiti u kontekstu obaveze da se obezbijedi pristupačno okruženje za učenje i razumne adaptacije.

14. Situacije oružanih sukoba, humanitarnih kriza i prirodnih katastrofa nesrazmjerno utiču na pravo na inkluzivno obrazovanje. Države potpisnice treba da usvoje inkluzivne strategije za smanjenje rizika od katastrofa za sveobuhvatnu sigurnost i bezbjednost škola u hitnim slučajevima, a koje će biti prilagođene učenicima s invaliditetom. Privremena okruženja za učenje u takvim situacijama moraju osigurati pravo osoba, a naročito djece s invaliditetom, na obrazovanje na jednakim osnovama s drugima. Ona moraju uključiti pristupačne obrazovne materijale, školske prostorije, savjetovanje i pristup obuci na lokalnom znakovnom jeziku za učenike s oštećenjem sluha. U skladu sa članom 11 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, imajući na umu povećani rizik od seksualnog nasilja u takvim okruženjima, moraju se preduzeti mjere kako bi se osiguralo da su okruženja za učenje sigurna i pristupačna za žene i djevojčice s invaliditetom. Učenicima s invaliditetom se ne smije uskratiti pristup obrazovnim ustanovama zbog toga što bi njihova evakuacija u hitnim situacijama bila nemoguća i moraju se obezbijediti razumne adaptacije.

15. Za sprovođenje člana 24, paragraf 1 (a), i u skladu s Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim sporazumom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Konvencijom o pravima djeteta, obrazovanje mora biti usmjereno na puni razvoj ljudskih potencijala i osjećaja dostojanstva i samopoštovanja, i jačati poštovanje ljudskih prava i ljudske različitosti. Države potpisnice moraju osigurati da je obrazovanje usklađeno s ciljevima Međunarodnog sporazuma o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima kako se tumači u svijetlu Svjetske deklaracije o obrazovanju za sve (član 1), Konvencije o pravima djeteta (član 29 (1)), Bečke deklaracije i Programa akcije (Prvi dio, paragraf 33 i drugi dio, paragraf 80) i Plana akcije za dekadu Ujedinjenih nacija za obrazovanje o ljudskim pravima (paragraf 2). Ovi tekstovi uključuju i dodatne elemente

kao što su pozivanje na rodnu ravnopravnost i poštovanje životne sredine⁵. Obezbjedivanje prava na obrazovanje je stvar pristupa, kao i sadržaja, i napore treba usmjeriti na široki raspon vrijednosti, uključujući i razumijevanje i toleranciju⁶. Inkluzivno obrazovanje mora biti usmjereno ka promovisanju uzajamnog poštovanja i vrijednosti svih osoba, kao i na izgradnju obrazovnih okruženja u kojima pristup učenju, kultura obrazovne ustanove i sam nastavni plan i program odražavaju vrijednost različitosti.

16. Za sprovođenje člana 24, paragraf 1 (b), obrazovanje mora biti usmjereno na razvoj ličnosti, talenata i kreativnosti osoba s invaliditetom, kao i njihovih mentalnih, fizičkih i komunikacijskih sposobnosti u najvećoj mogućoj mjeri. Obrazovanje osoba s invaliditetom se previše često fokusira na pristup zasnovan na nedostacima, na njihovo stvarno ili percipirano oštećenje, i na ograničavanje mogućnosti prema unaprijed definisanim i negativnim pretpostavkama o njihovom potencijalu. Države potpisnice moraju podržati stvaranje mogućnosti zasnovanih na jedinstvenim snagama i talentima svakog pojedinca s invaliditetom.

17. Za sprovođenje člana 24, paragraf 1 (c), ciljevi obrazovanja moraju biti usmjereni na omogućavanje osobama s invaliditetom da u potpunosti i učinkovito učestvuju u slobodnom društvu. Član 23, paragraf 3, Konvencije o pravima djeteta naglašava da, što se tiče djece s invaliditetom, pomoć im se mora pružiti kako bi se osiguralo da imaju djelotvoran pristup obrazovanju na način koji doprinosi i omogućava punu integraciju u zajednicu i lični razvoj. Države potpisnice moraju prepoznati da su individualna podrška i razumna adaptacija prioritetna pitanja i da trebaju biti besplatne na svim obaveznim nivoima obrazovanja.

18. Za sprovođenje paragrafa 2 (a), isključivanje osoba s invaliditetom iz opšteg - redovnog obrazovnog sistema treba da se zabrani, uključujući sve zakonske ili regulatorne odredbe koje ograničavaju njihovo uključivanje na osnovu njihovog oštećenja ili stepena oštećenja, kao što je uslovljavanje njihove inkluzije u mjeri u kojoj to dozvoljava potencijal pojedinca, odnosno pozivajući se na nesrazmjerni i pretjerani teret kako bi izbjegli obavezu obezbjeđivanja razumnih adaptacija. Opšte obrazovanje znači sva redovna okruženja za učenje i odjeljenja za obrazovanje. Direktno isključivanje bi značilo da se neki učenici klasifikuju kao „nesposobni za obrazovanje“, i da zato ne ispunjavaju uslove za pristup obrazovanju. Indirektno isključivanje bi značilo postavljanje zahtjeva da učenik s invaliditetom prođe test koji polažu svi ostali učenici kao uslov za upis u školu, ali bez obezbjeđivanja razumnih adaptacija i podrške.

19. Za sprovođenje člana 4, paragraf 1 (b) Konvencije, države potpisnice treba da preduzmu sve odgovarajuće mjere, uključujući zakonodavne, u svrhu modifikacije ili ukidanja postojećih zakona, propisa, običaja i praksi koji predstavljaju diskriminaciju osoba s invaliditetom i kojima se krši član 24. Gdje je potrebno, diskriminatorne zakone, propise, običaje i prakse treba ukinuti ili izmijeniti na sistematski način i unutar dogovorenih vremenskih rokova.

20. Za realizaciju člana 24, paragrafa 2 (b), zahtijeva se da osobe s invaliditetom mogu pristupiti inkluzivnom, kvalitetnom i besplatnom osnovnom i srednjem obrazovanju, te da im se osigura nesmetan prelaz između ova dva stepena obrazovanja, na ravnopravnim osnovama s drugima, u zajednicama u kojima žive. Komitet se oslanja na preporuke Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava koji kaže da kako bi ispunio tu obavezu, obrazovni sistem mora sadržati četiri sljedeće međusobno povezane karakteristike: dostupnost, pristupačnost, prihvatljivost i prilagodljivost⁷.

5 Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Opšti komentar br. 13.

6 Komitet o pravima djeteta, Opšti komentar br. 1 (iz 2001) o ciljevima obrazovanja.

7 Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Opšti komentar br. 13.

Dostupnost

21. Javne i privatne obrazovne institucije i programi obrazovanja moraju postojati u dovoljnom broju i biti zadovoljavajućeg kvaliteta. Države potpisnice moraju garantovati široku dostupnost mjesta za obrazovanje za osobe s invaliditetom na svim nivoima širom zajednice.

Pristupačnost

22. U skladu sa članom 9 Konvencije i Opštim komentarom br. 2 Komiteta (iz 2004) o pristupačnosti, obrazovne institucije i programi moraju biti pristupačni svima, bez diskriminacije. Cjelokupni obrazovni sistem mora biti pristupačan, uključujući objekte, informacije i komunikaciju (koja obuhvata FM asistivne tehnologije), obrazovne programe, nastavne materijale, nastavne metode, ocjenjivanje, jezičku podršku i usluge podrške. Okruženje učenika s invaliditetom mora biti osmišljeno kako bi podsticalo inkluziju i garantovalo im jednakost tokom trajanja obrazovanja^[8]. Na primjer, školski prevoz, voda i sanitarni uslovi (uključujući higijenske i sanitarne čvorove), školske kafeterije, prostorije za rekreaciju moraju biti inkluzivni, pristupačni i bezbjedni. Države potpisnice se moraju obavezati na brzo uvođenje univerzalnog dizajna. Države potpisnice treba da zabrane i sankcionišu izgradnju svake buduće obrazovne infrastrukture koja nije pristupačna, zajedno s uspostavljanjem djelotvornog mehanizma za monitoring i vremenskog okvira u kojem će se sve postojeće obrazovne ustanove učiniti pristupačnim. Države potpisnice se takođe moraju obavezati na obezbjeđivanje razumnih adaptacija u obrazovnim okruženjima, kada je to potrebno. Pristup zasnovan na univerzalnom dizajnu ne isključuje obezbjeđivanje asistivnih tehnologija, aplikacija i softvera za one učenike s invaliditetom kojima su potrebni. Pristupačnost je dinamičan koncept i njegova primjena zahtijeva periodična regulativna i tehnička prilagođavanja. Države potpisnice moraju osigurati da brzi razvoj inovacija i novih tehnologija dizajniranih da bi se unaprijedilo učenje bude pristupačan svim učenicima, uključujući i one s invaliditetom.

23. Komitet naglašava rasprostranjen nedostatak udžbenika i nastavnih materijala u pristupačnim formatima i jeziku, uključujući znakovni jezik. Države potpisnice moraju ulagati na vrijeme u razvoj udžbenika i nastavnih materijala štampanih crnim tiskom, na Brajevom pismu ili u digitalnim formatima, uključujući i kroz korišćenje inovativnih tehnologija. Države potpisnice bi takođe trebalo da uzmu u obzir i razvoj standarda i smjernica za pretvaranje štampanih materijala u pristupačne formate i jezike, čineći pristupačnost centralnim aspektom nabavki u oblasti obrazovanja. Komitet podsjeća na hitnost ratifikacije i sprovođenja Marakeškog sporazuma za olakšavanje pristupa štampanim djelima za osobe s djelimičnim ili potpunim oštećenjem vida ili osobe s drugim poteškoćama u korišćenju štampanih materijala.

24. Pristupačnost zahtijeva da obrazovanje na svim nivoima bude priuštivo za učenike s invaliditetom. Razumne adaptacije ne treba da podrazumijevaju i dodatne troškove za učenike s invaliditetom. Obavezno, kvalitetno, besplatno i pristupačno osnovno obrazovanje je neodložna obaveza. U skladu s Agendom za održivi razvoj do 2030, države potpisnice moraju postepeno usvajati mjere kako bi se osiguralo da sva djeca, uključujući i djeca s invaliditetom, završe besplatno, ravnopravno i kvalitetno srednje obrazovanje, te moraju osigurati jednak pristup za sve žene i muškarce s invaliditetom kvalitetnom tehničkom, stručnom i visokom obrazovanju, uključujući univerzitsko, kao i cjeloživotnom učenju. Države potpisnice moraju osigurati da osobe s invaliditetom imaju pristup obrazovanju kako u javnim tako i u privatnim akademskim institucijama na ravnopravnim osnovima s drugima.

8 Komitet o pravima osoba s invaliditetom, Opšti komentar br. 2.

Prihvatljivost

25. Prihvatljivost podrazumijeva obavezu dizajna i realizacije svih objekata, dobara i usluga u oblasti obrazovanja na način da se u potpunosti uzimaju u obzir i poštuju zahtjevi, kultura, stavovi i jezik osoba s invaliditetom. Forma i sadržina obrazovanja koje se pruža moraju biti prihvatljivi za sve. Države potpisnice moraju usvojiti mjere afirmativne akcije da bi se obezbijedilo da je obrazovanje kvalitetno za sve^[9]. Inkluzija i kvalitet su recipročni: inkluzivni pristup može značajno doprinijeti kvalitetu obrazovanja.

Prilagodljivost

26. Komitet ohrabruje države potpisnice da usvoje univezalni dizajn za učenje, koji se sastoji od seta principa koji obezbjeđuju nastavnom i ostalom osoblju strukturu za stvaranje prilagodljivog okruženja za učenje i načine izlaganja nastavnog materijala tako da on odgovori na različite potrebe svakog učenika. On prepoznaje da svaki učenik uči na jedinstven način i uključuje: kreiranje fleksibilnih načina učenja, stvaranje podsticajnog okruženja u učionici; održavanje visokih ciljeva za sve učenike uz pronalaženje različitih načina za dostizanje tih ciljeva; jačanje nastavnog osoblja da na drugačiji način percipira svoj rad; i usmjerenost na ishode učenja za sve, uključujući i osobe s invaliditetom. Nastavni plan i program mora biti osmišljen, kreiran i sproveden tako da odgovori na potrebe svakog učenika i da im se prilagodi, te da pruži odgovarajući obrazovni odgovor. Standardizovano ocjenjivanje mora biti zamijenjeno fleksibilnim i višestrukim modelima provjere znanja i prepoznavanja pojedinačnog napretka prema širim ciljevima koji obezbjeđuju alternativne načine učenja.

27. U skladu sa članom 24, paragraf 2 (b), osobe s invaliditetom treba da pohađaju osnovne i srednje škole u zajednicama u kojima žive. Učenici ne trebaju biti odvojeni od kuće. Obrazovno okruženje mora biti na bezbjednoj fizičkoj udaljenosti za osobe s invaliditetom, uključujući i bezbjedan i pristupačan prevoz, ili pristupačnost putem informaciono-komunikacionih tehnologija. Međutim, države potpisnice treba da izbjegavaju da se isključivo oslanjaju na tehnologiju kao na zamjenu za direktno uključivanje učenika s invaliditetom i interakciju s nastavnim kadrom i uzorima koje nalaze u okviru obrazovnog okruženja. Aktivno učešće s drugim učenicima, uključujući i braću i sestre učenika s invaliditetom, je važna komponenta prava na inkluzivno obrazovanje.

28. U skladu sa članom 24, paragraf 2 (c), države potpisnice treba da osiguraju razumne adaptacije za pojedine učenike kako bi im se omogućio pristup obrazovanju, na jednakim osnovama s drugima. "Razumnost" se shvata kao rezultat kontekstualnog testa koji uključuje analizu relevantnosti i efikasnosti adaptacije, i očekivanog cilja borbe protiv diskriminacije. Dostupnost sredstava i finansijske implikacije se prepoznaju prilikom procjene nesrazmjernog tereta. Dužnost obezbjeđivanja razumne adaptacije je sprovodiva od trenutka podnošenja zahtjeva za istu^[10]. Politike koje obavezuju na razumne adaptacije se moraju usvojiti na nacionalnom, lokalnom i na nivou obrazovnih institucija, kao i na svim nivoima obrazovanja. Mjera u kojoj će razumne adaptacije biti obezbjeđene treba se razmotriti u svijetlu cjelokupne obaveze da se razvije inkluzivan obrazovni sistem, uz maksimalno korišćenje postojećih resursa i razvoj novih. Korišćenje nedostatka resursa i finansijske krize kao opravdanja za neuspjeh napretka ka inkluzivnom obrazovanju, predstavlja kršenje člana 24.

29. Komitet ponovo ističe razliku između dužnosti obezbjeđivanja opšte pristupačnosti i obaveze obezbjeđivanja razumnih adaptacija.^[11] Pristupačnost je od koristi za grupe stanovništva, a zasniva se na skupu standarda koji se sprovedu postepeno. Nesrazmjernost ili pretjerani teret se

9 Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Opšti komentar br. 13.

10 Komitet o pravima osoba s invaliditetom, Opšti komentar br. 2.

11 Ibid.

ne mogu navoditi kao argument u odbrani neuspjeha obezbjeđivanja pristupačnosti. Razumne adaptacije se odnose na pojedinca i komplementarna su dužnosti obezbjeđivanja pristupačnosti. Pojedinaac može legitimno tražiti mjere razumne adaptacije, čak i ako je država ispunila svoje dužnosti obezbjeđivanja pristupačnosti.

30. Definicija onog što je srazmjerno će nužno varirati u zavisnosti od konteksta. Dostupnost adaptacije treba da uzme u obzir poštujući veći fond obrazovnih resursa dostupnih u sistemu obrazovanja, ne ograničavajući se na resurse koji su dostupni u relevantnoj akademskoj ustanovi, stoga bi u sistemu trebalo omogućiti prenos sredstava. Ne postoji "jedna veličina odgovara svima" kao formula za razumne adaptacije, jer više učenika s istim oštećenjem može zahtijevati različite adaptacije. Adaptacije mogu uključiti: promjenu lokacije razreda ili časa, obezbjeđivanje različitih oblika komunikacije u razredu, štampu s uvećanim fontom, materijal i/ili predmete na znakovnom jeziku i obezbjeđivanje svih materijala u alternativnom formatu, obezbjeđujući učenicima podršku nekog ko pravi bilješke, prevodioca ili tumača ili dozvoljavajući učenicima da koriste asistivne tehnologije u učenju i prilikom ocjenjivanja znanja. Obezbeđivanje nematerijalnih adaptacija, kao što su dopuštanje više vremena, smanjenje nivoa pozadinske buke (osjetljivost na senzornu prezasićenost), upotreba alternativnih metoda vrednovanja znanja ili zamjena elemenata nastavnog plana i programa alternativnim elementima, takođe treba biti uzeta u obzir. Da bi se osiguralo da su prilagođavanja u skladu sa zahtjevima, voljom, željama i izborom učenika i da ga ustanova koja je pružalac može obezbijediti, tijela nadležna za obrazovanje, pružaoci usluga, akademske institucije, učenici/studenti s invaliditetom, a zavisno od njihovog uzrasta i sposobnosti, ako je potrebno, i njihovi roditelji, staratelji ili drugi članovi porodice, moraju međusobno komunicirati. Obezbeđivanje razumnih adaptacija ne mora biti uslovljeno medicinskom dijagnozom oštećenja i umjesto toga treba da se zasniva na procjeni društvenih prepreka za obrazovanje.

31. Uskraćivanje razumnih adaptacija predstavlja diskriminaciju, a dužnost obezbjeđivanja razumnog prilagođavanja neposredno je primjenjiva i ne podliježe progresivnoj realizaciji. Države potpisnice moraju osigurati postojanje nezavisnih sistema za monitoring primjerenosti i djelotvornosti adaptacija i obezbijediti sigurne, blagovremene i pristupačne mehanizme za pravnu zaštitu ili naknadu štete kad učenici s invaliditetom, i ako je relevantno, njihove porodice, smatraju da im nije pružena adekvatna podrška ili su doživjeli diskriminaciju. Mjere za zaštitu žrtava diskriminacije od viktimizacije tokom procesa naknade štete su od presudne važnosti.

32. Da bi se sproveo član 24, paragraf 2 (d) učenici s invaliditetom treba da imaju pravo na podršku koja im je potrebna kako bi se olakšalo njihovo efikasno obrazovanje i omogućilo im se da ispune svoj potencijal na jednakim osnovama s drugima. Podrška u smislu opšte dostupnosti usluga i sadržaja unutar obrazovnog sistema treba da osigura da su učenici s invaliditetom u mogućnosti da ispune svoj potencijal u najvećoj mogućoj mjeri, uključujući, na primjer, obezbjeđivanje dovoljno obučenog nastavnog kadra, školskih savjetnika, psihologa i drugih relevantnih stručnjaka u oblasti zdravstvenih i socijalnih usluga, kao i pristup stipendijama i finansijskim sredstvima.

33. Da bi se sproveo član 24, paragraf 2 (e), adekvatna, kontinuirana i personalizovana podrška treba da se pruža direktno. Komitet naglašava potrebu za obezbjeđivanjem individualizovanih obrazovnih planova, koji mogu prepoznati potrebne razumne adaptacije i specifičnu podršku koja je potrebna pojedinačnom učeniku, uključujući i obezbjeđivanje pomagala, specifičnih nastavnih materijala u alternativnim/pristupačnim formatima, načinima i sredstvima komunikacije, i komunikacijska pomagala i asistivne i informacione tehnologije. Podršku takođe može predstavljati i kvalifikovani asistent u nastavi, bilo zajednički ili na jedan-na-jedan osnovu, zavisno od potreba učenika. Individualizovani obrazovni planovi moraju se baviti i prelazom koje učenici doživljavaju kad dolaze iz segregiranih sredina u redovno okruženje, kao i prilikom prelaza između različitih nivoa obrazovanja. Potrebno je redovno vršiti monitoring i evaluaciju efikasnosti tih planova uz direktno uključivanje učenika o kojem se radi. Priroda obezbjeđivanja podrške mora se odrediti u saradnji s učenikom, zajedno, prema potrebi, s roditeljima, starateljima ili trećim osobama. Učenik mora imati pristup mehanizmima žalbe ako podrška nije dostupna ili je neadekvatna.

34. Sve mjere podrške koje se pružaju moraju biti u skladu s ciljem inkluzije. Samim tim, one moraju biti osmišljene za jačanje mogućnosti za učenike s invaliditetom da učestvuju u aktivnostima u

učionici i izvan škole zajedno sa svojim vršnjacima, a ne da ih marginalizuju.

35. U vezi sa članom 24, paragraf 3, mnoge države potpisnice ne uspijevaju da naprave odgovarajuće uslove za osobe s invaliditetom, posebno za osobe s autizmom, osobe koje imaju oštećenja koja im otežavaju komunikaciju i osobe sa senzornim invaliditetom, da steknu životne, jezičke i socijalne vještine neophodne za učešće u obrazovanju i unutar svojih zajednica:

(a) Učenici s potpunim i djelimičnim oštećenjem vida moraju dobiti priliku da nauče Brajevo pismo, alternativno pismo, augmentativne i alternativne načine, sredstva i formate komunikacije kao i vještine orijentacije i kretanja. Potrebno je podržati ulaganja u pristup odgovarajućoj tehnologiji i alternativnim sistemima komunikacije kako bi se olakšalo učenje. Treba uvesti i podsticati vršnjačku podršku i mentorstvo;

(b) Učenici s potpunim i djelimičnim oštećenjem sluha moraju dobiti priliku da nauče znakovni jezik, i potrebno je preduzeti mjere kojima se priznaje i promovise jezički identitet zajednice osoba s oštećenjem sluha. Komitet skreće pažnju državama na UNESCO Konvenciju protiv diskriminacije u obrazovanju kojom se utvrđuje pravo djece na nastavu na svom jeziku, i podsjeća države potpisnice na član 30 (4) Konvencije o pravima osoba s invaliditetom koji propisuje da osobe s invaliditetom imaju pravo, na ravnopravnim osnovama s drugima, na priznavanje i podršku njihovog specifičnog kulturnog i jezičkoga identiteta, uključujući znakovni jezik i kulturu osoba s oštećenjem sluha. Osim toga, učenici s djelimičnim oštećenjem sluha moraju imati pristup kvalitetnim uslugama govorne terapije, tehnologiji induktivne petlje i titlovanom materijalu;

(c) Učenici s oštećenjem vida, sluha ili sluha i vida moraju dobiti obrazovanje u najprikladnijim jezicima i oblicima komunikacije za pojedinca, u sredinama koje maksimalno povećavaju lični, akademski i društveni razvoj unutar i izvan formalnog školskog okruženja. Komitet naglašava da države potpisnice moraju osigurati potrebnu podršku, uključujući sredstva, asistivne tehnologije i sticanje vještina orijentacije i kretanja kako bi ovakvo inkluzivno okruženje moglo da postoji;

(d) Učenicima s oštećenjima koja otežavaju komunikaciju mora biti pružena mogućnost da se izraze i nauče koristiti alternativnu ili augmentativnu komunikaciju. To može uključivati, ali se ne ograničava na, obezbjeđivanje znakovnog jezika, jednostavna ili visoko razvijena tehnološka komunikaciona pomagala kao što su tableti s govornom funkcijom, komunikaciona pomagala s glasovnom opcijom ili komunikacijske knjige. Države potpisnice moraju ulagati u razvoj ekspertize, tehnologija i usluga u cilju promocije pristupa odgovarajućim tehnologijama i alternativnim komunikacionim sistemima kako bi se olakšalo učenje;

(e) Učenici koji se suočavaju s barijerama u socijalnoj komunikaciji moraju biti podržani kroz prilagođavanja organizacije nastave, uključujući rad u parovima, vršnjačko obučavanje, sjedjenje blizu nastavnog kadra i stvaranje strukturiranog i predvidljivog okruženja;

(f) Učenicima s intelektualnim oštećenjima moraju se obezbjeđivati konkretni, vidljivi /vizuelni i materijali u lako čitljivom formatu za nastavu i učenje, u sigurnom, mirnom i strukturiranom okruženju, usmjeravajući se na razvoj kapaciteta koji će najbolje pripremiti učenika za samostalni život i stručni kontekst. Države potpisnice moraju ulagati u inkluzivne interaktivne učionice u kojima će se koristiti alternativne nastavne strategije i metode ocjenjivanja.

36. Da bi se sproveo član 24, paragraf 4, od država potpisnica se traži da preduzmu odgovarajuće mjere za zapošljavanje administrativnog, nastavnog i nenastavnog kadra s vještinama za djelotvoran rad u inkluzivnom obrazovnom okruženju, koji je kvalifikovan za upotrebu znakovnog jezika i/ili Brajevog pisma i vještine orijentacije i kretanja. Adekvatan broj kvalifikovanog i posvećenog školskog kadra je ključ za uvođenje i održivost inkluzivnog obrazovanja. Nedostatak razumijevanja i kapaciteta i dalje ostaje značajna barijera za inkluziju. Države potpisnice moraju osigurati da je sav nastavni kadar obučan za inkluzivno obrazovanje i da je obuka kadra u skladu s modelom pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima.

37. Države potpisnice moraju davati podršku i ulagati u zapošljavanje i kontinuiranu edukaciju nastavnog kadra s invaliditetom. To uključuje uklanjanje svake zakonske ili političke barijere koja zahtijeva od kandidata da ispune određene kriterijume medicinske podobnosti, kao i obezbjeđivanje razumnih adaptacija za njihovo učešće kao nastavnika. Njihovo prisustvo će služiti za promociju jednakih prava osoba s invaliditetom u nastavničkoj profesiji, oni će donijeti jedinstvenu stručnost i vještine u okruženje za učenje, doprinijeti uklanjanju barijera i služiti kao važni uzori.

38. Da bi član 4, paragraf 5, mogao da se sprovodi države potpisnice moraju osigurati da osobe s invaliditetom mogu pristupiti opštem visokom obrazovanju, stručnom obrazovanju, obrazovanju odraslih i cjeloživotnom učenju, bez diskriminacije i na jednakim osnovima s drugima. Prepreke u stavovima, fizičke, jezičke, komunikacijske, finansijske, pravne i druge prepreke za obrazovanje na ovim nivoima moraju biti prepoznate i uklonjene kako bi se svima osigurao jednak pristup. Razumne adaptacije se moraju obezbijediti da bi se osiguralo da se osobe s invaliditetom ne suočavaju s diskriminacijom. Države potpisnice moraju razmotriti preduzimanje mjera afirmativne akcije u visokom obrazovanju u korist studenata s invaliditetom.

III Obaveze država potpisnica

39. Države potpisnice treba da poštuju, štite i ispunjavaju svaku od temeljnih karakteristika prava na inkluzivno obrazovanje: dostupnost, pristupačnost, prihvatljivost, prilagodljivost. Obaveza poštovanja zahtijeva izbjegavanje mjera koje ometaju uživanje prava, poput zakona koji isključuju određenu djecu s invaliditetom iz obrazovanja, ili uskraćivanje pristupačnosti ili razumnih adaptacija. Obaveza zaštite zahtijeva preduzimanje mjera koje sprečavaju treće strane da ometaju uživanje prava, na primjer, u slučajevima kada roditelji odbijaju da šalju djevojčice s invaliditetom u školu, ili kada privatne institucije odbijaju da upišu osobe s invaliditetom zbog njihovog oštećenja. Obaveza ispunjavanja zahtijeva preduzimanje mjera koje omogućavaju i pomažu osobama s invaliditetom da uživaju pravo na obrazovanje, na primjer, da su obrazovne institucije pristupačne i da su obrazovni sistemi adekvatno prilagođeni kroz posjedovanje sredstava i usluga.

40. Član 4 (2) zahtijeva da države potpisnice preduzimaju mjere do maksimuma svojih raspoloživih resursa koji se tiču ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, i, gdje je to potrebno, unutar okvira međunarodne saradnje, u cilju progresivnog postizanja potpune realizacije tih prava. Progresivna realizacija znači da države potpisnice imaju specifičnu i kontinuiranu obavezu da se kreću što je brže i djelotvornije moguće ka punoj realizaciji člana 24.^[12] Ovo nije kompatibilno s postojećim sistemima obrazovanja: redovnim i specijalnim/segregiranim. Progresivna realizacija se mora sagledavati u skladu s cjelokupnim ciljem Konvencije da se utvrdi jasna obaveza za države potpisnice u vezi s punim ostvarivanjem pomenutih prava. Slično tome, države potpisnice se podstiču da redefinišu budžetska izdvajanja za obrazovanje, uključujući prenos dijela budžeta na razvoj inkluzivnog obrazovanja. Sve namjerne retrogradne mjere u tom smislu ne smiju nesrazmjerno pogađati učenike s invaliditetom na bilo kom nivou obrazovanja.^[13] One moraju biti samo privremena mjera ograničena na period krize, moraju biti nužne i srazmjerne, ne smiju biti diskriminatorne i moraju sadržavati sve moguće mjere za ublažavanje nejednakosti.^[14]

41. Progresivna realizacija ne dovodi u pitanje one obaveze koje se mogu odmah sprovesti. Kako stoji u Opštem komentaru br. 3 Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava (iz 1990) o prirodi obaveza država potpisnica, države potpisnice imaju minimalnu osnovnu obavezu da osiguraju zadovoljstvo, u najmanju ruku, minimalnog suštinskog nivoa svakog aspekta prava na obrazovanje.^[15] Stoga države potpisnice moraju sprovesti sljedeća osnovna prava s trenutnim dejstvom:

(a) Nediskriminacija u svim aspektima obrazovanja koja obuhvata sve međunarodno zabranjene osnove diskriminacije. Države potpisnice moraju osigurati neisključivanje osoba s invaliditetom iz

12 Vidjeti Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Opšti komentar br. 3 (iz 1990) o prirodi obaveza država potpisnica, paragraf 9.

13 Ibid.

14 Pismo datirano 16. 5. 2012. od strane predsjedavajućeg Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava upućeno državama potpisnicama Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

15 Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Opšti komentar br. 3.

obrazovanja i eliminisati strukturne nedostatke kako bi se postiglo djelotvorno učešće i jednakost za sve osobe s invaliditetom. Moraju preduzeti hitne korake kako bi uklonile sve pravne, administrativne i druge oblike diskriminacije koji ometaju pravo na pristup inkluzivnom obrazovanju. Usvajanje mjera afirmativne akcije ne predstavlja kršenje prava na nediskriminaciju u vezi s obrazovanjem, sve dok takve mjere ne prouzrokuju držanje nejednakih ili odvojenih standarda za različite grupe;

(b) Razumne adaptacije kako bi se osigurala uključenost osoba s invaliditetom u obrazovanje. Propuštanje obezbjeđivanja razumnih adaptacija predstavlja diskriminaciju po osnovu invaliditeta;

(c) Obavezno, besplatno osnovno obrazovanje koje je dostupno za sve. Države potpisnice moraju preuzeti sve odgovarajuće mjere kako bi garantovale ovo pravo, na osnovu inkluzije, za svu djecu i mlade s invaliditetom. Komitet poziva države potpisnice da obezbijede pristup i završavanje kvalitetnog obrazovanja za svu djecu i mlade, za najmanje 12 godina besplatnog osnovnog i srednjeg obrazovanja, finansiranog iz javnih sredstava, koje je inkluzivno, ravnopravno i kvalitetno, od čega je najmanje devet godina obavezno, kao i da obezbijede pristup kvalitetnom obrazovanju za djecu i mlade koji ne pohađaju školu kroz niz modaliteta u skladu s Okvirom za akciju u obrazovanju do 2030.

42. Države potpisnice moraju usvojiti i sprovesti nacionalnu strategiju obrazovanja koja uključuje obezbjeđivanje obrazovanja na svim nivoima za sve učenike, na osnovu inkluzije i jednakih mogućnosti. Obrazovni ciljevi propisani u članu 24, paragraf 1, postavljaju ekvivalentne obaveze pred države potpisnice i stoga se moraju posmatati na direktnoj uporednoj osnovi.

43. U vezi s međunarodnom saradnjom, a u skladu s Ciljem održivog razvoja 4 i Okvirom za akciju u obrazovanju do 2030, svaki vid bilateralne i multilateralne saradnje mora težiti da unaprijedi inkluzivno i ravnopravno kvalitetno obrazovanje i da promoviše mogućnosti cjeloživotnog učenja za sve, uključujući i podršku za izgradnju kapaciteta, razmjenu i dijeljenje informacija i najboljih praksi, istraživanja, tehničku i ekonomsku pomoć, i olakšavanje pristupa pristupačnim i asistivnim tehnologijama. Svi podaci i korišćenje međunarodne pomoći u vezi s obrazovanjem trebaju biti razvrstani po oštećenju. Razmatranje međunarodnog mehanizma koordinacije u vezi s inkluzivnim obrazovanjem kako bi se sproveo Cilj 4 održivog razvoja i razvoj baza podataka, doprinijeće boljem političkom dijalogu i napretku monitoringa.

IV Odnos s drugim odredbama Konvencije

44. Države potpisnice moraju priznati nedjeljivost i međuzavisnost svih ljudskih prava. Obrazovanje je sastavni dio punog i djelotvornog ostvarivanja drugih prava.^[16] S druge strane, pravo na inkluzivno obrazovanje može se ostvariti samo ako se sprovode određena druga prava. Štaviše, pravo na inkluzivno obrazovanje mora biti podržano stvaranjem inkluzivnog okruženja širom zajednice. Ovo će zahtijevati usvajanje modela pristupa invaliditetu zasnovanog na ljudskim pravima, pri čemu se prepoznaje obaveza uklanjanja društvenih prepreka koje isključuju i marginalizuju osobe s invaliditetom i potrebu za usvajanjem mjera kako bi se osiguralo sprovođenje dolje navedenih prava.

45. Član 5 sadrži principe jednake zaštite svih osoba pred zakonom i po zakonu. Države potpisnice moraju zabraniti bilo kakvu diskriminaciju po osnovu invaliditeta i osigurati osobama s invaliditetom djelotvornu i jednaku zaštitu od diskriminacije po svim osnovima. Da bi riješile sistemsku i strukturnu diskriminaciju i da bi osigurale „jednaku korist od zakona“ države potpisnice moraju preduzeti mjere afirmativne akcije, kao što su uklanjanje arhitektonskih i komunikacijskih ili drugih barijera za redovno obrazovanje.

¹⁶ Ibid, Opšti komentar br. 11 (iz 1999) o planovima za aktivnosti za osnovno obrazovanje i Opšti komentar br. 13.

46. Član 6 prepoznaje da su žene i djevojčice s invaliditetom izložene višestrukoj diskriminaciji i države potpisnice moraju donijeti mjere kako bi se osiguralo jednako uživanje njihovih prava. Interseksijska diskriminacija i isključenost predstavljaju značajne prepreke za ostvarivanje prava na obrazovanje za žene i djevojčice s invaliditetom. Države potpisnice moraju identifikovati i ukloniti ove prepreke, uključujući, između ostalog, rodno zasnovano nasilje i nedovoljno vrednovanje obrazovanja žena i djevojčica, i uspostaviti specifične mjere kako bi se osiguralo da se njihovo pravo na obrazovanje ne ograničava po osnovu roda i/ili invaliditeta, stigme ili predrasuda. Štetni stereotipi po osnovu roda i/ili invaliditeta moraju biti isključeni iz obrazovnih programa i školskih udžbenika. Obrazovanje ima vitalnu ulogu u borbi protiv tradicionalnih shvatanja o rodnim ulogama koja i dalje podržavaju patrijarhalne i paternalističke društvene okvire^[17]. Države potpisnice moraju osigurati djevojčicama i ženama s invaliditetom pristup obrazovanju i nastavak korišćenja usluga obrazovanja i rehabilitacije, kao instrumenata njihovog razvoja, napretka i osnaživanja.

47. Član 7 potvrđuje da se prvenstveno mora razmatrati najbolji interes djeteta u svim akcijama koje se tiču djece s invaliditetom. Koncept najboljeg interesa je usmjeren na osiguravanje punog i djelotvornog uživanja svih dječjih i ljudskih prava i cjelokupnog razvoja djeteta^[18]. Svaka odluka u najboljem interesu djeteta s invaliditetom mora uzeti u obzir stavove djeteta i individualni identitet, očuvanje porodice, brigu, zaštitu i sigurnost djeteta, bilo koju specifičnu ranjivost, i pravo djeteta na zdravlje i obrazovanje. Konvencija o pravima djeteta je potvrdila da najbolji interes djeteta mora biti osnova na kojoj se grade politike i odredbe u vezi s obrazovanjem. Član 7, paragraf 3, dalje propisuje da djeca s invaliditetom imaju pravo da izraze svoje stavove, kojima će se pridavati značaj u razmatranju svih pitanja koja ih se tiču, u skladu s njihovom dobi i zrelosti, na ravnopravnim osnovama s drugom djecom, kao i da im se mora osigurati podrška u vezi s invaliditetom i starosnom dobi. Garantovanje prava djeci da učestvuju u svom obrazovanju, mora se jednako primjenjivati na djecu s invaliditetom – kroz njihovo sopstveno učenje i individualne obrazovne planove, u okviru razredne pedagogije, preko školskih vijeća, u razvoju školskih politika i sistema, kao i u razvoju šire obrazovne politike^[19].

48. Član 8 zahtijeva mjere za podizanje svijesti i borbu protiv stereotipa, predrasuda i štetnih postupaka koji se odnose na osobe s invaliditetom, posebno ciljajući one koje utiču na žene i djevojčice s invaliditetom, osobe s intelektualnim invaliditetom i one koje imaju potrebu za intenzivnom podrškom. Stereotipi, predrasude i štetne prakse stvaraju barijere koje ometaju i pristup i djelotvorno učenje unutar obrazovnog sistema. Komitet je zapazio praksu nekih roditelja djece s invaliditetom da ispisuju svoju djecu iz inkluzivnih škola, na temelju nedostatka svijesti i razumijevanja prirode invaliditeta. Države potpisnice moraju donijeti mjere koje će doprinijeti izgradnji kulture različitosti, učešća i uključivanja u život zajednice i istaći inkluzivno obrazovanje kao sredstvo za dostizanje kvalitetnog obrazovanja za sve učenike, s invaliditetom i bez invaliditeta, za roditelje, nastavni kadar i uprave škola, kao i za zajednicu i društvo. Države potpisnice moraju osigurati postojanje mehanizama na svim nivoima obrazovnog sistema, i među roditeljima i u široj javnosti, koji će podsticati i promovisati odnos poštovanja prava osoba s invaliditetom. Civilno društvo, a naročito organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom, trebaju biti uključene u sve aktivnosti podizanja svijesti.

49. Članovi 9 i 24 su usko povezani. Pristupačnost je preduslov za puno i ravnopravno učešće osoba s invaliditetom u društvu. Osobe s invaliditetom ne mogu djelotvorno uživati pravo na inkluzivno obrazovanje bez pristupačnog izgrađenog okruženja, uključujući i škole i sva druga mjesta obrazovanja, bez pristupačnog javnog prevoza, usluga, informacionih i komunikacionih tehnologija. Nastavne tehnike i sredstva trebaju biti pristupačni, a nastava treba da se odvija u

17 Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, Sažetak napomene na nacrt Opšte preporuke o pravu djevojčica/žena na obrazovanje (iz 2014).

18 Komitet za prava djeteta, Opšti komentar br. 14 (iz 2013) o pravu djeteta da njegovi najbolji interesi budu uzeti kao glavno razmatranje.

19 Ibid, opšti komentar br. 12 (iz 2009) o pravu djeteta da bude saslušano.

pristupačnom okruženju. Cijelo okruženje učenika s invaliditetom mora se osmisliti tako da podstiče inkluziju. Inkluzivno obrazovanje je snažno sredstvo za promociju pristupačnosti i univerzalnog dizajna.

50. Komitet skreće pažnju državama potpisnicama na svoj Opšti komentar 1 (iz 2014), o jednakom priznanju pred zakonom i naglašava da inkluzivno obrazovanje daje učenicima s invaliditetom, naročito onim s psihosocijalnim ili intelektualnim oštećenjima, mogućnost izražavanja svoje volje i sklonosti. Države potpisnice treba da osiguraju da inkluzivno obrazovanje pruža podršku učenicima s invaliditetom u izgradnji samopouzdanja za ostvarivanje poslovne sposobnosti, pružajući im potrebnu podršku na svim nivoima obrazovanja, uključujući i smanjivanje budućih zahtjeva za podršku u uživanju prava, ako oni tako žele.

51. Osobe s invaliditetom, naročito žene i djevojčice, mogu biti nesrazmjerno pogođene nasiljem i zlostavljanjem, uključujući fizičke i ponižavajuće kazne od strane nastavnog osoblja, na primjer, korišćenjem ograničenja i isključivanjem, ili maltretiranju od strane drugih u školi i na putu do škole. Da bi se sproveo član 16, paragraf 2, države potpisnice moraju da preduzmu sve odgovarajuće mjere kako bi pružile zaštitu i suzbile sve oblike eksploatacije, nasilja i zlostavljanja osoba s invaliditetom, uključujući i seksualno nasilje. Takve mjere moraju biti prilagođene starosnom uzrastu, rodu i invaliditetu. Komitet za prava osoba s invaliditetom snažno podržava preporuke o pravima djeteta Komiteta za prava djeteta, Komiteta za ljudska prava i Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava da države potpisnice moraju zabraniti sve oblike fizičkog kažnjavanja i okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja u svim okruženjima, uključujući škole, i osigurati djelotvorne sankcije za počinioc^[20]. Ohrabruju se škole i drugi obrazovni centri da uključe učenike – s invaliditetom i bez invaliditeta, u razvoj politika, uključujući i pristupačne mehanizme zaštite, kako bi propisali disciplinske mjere za nasilničko ponašanje, uključujući i sajber nasilje, koje je prepoznato kao rastuća karakteristika u životima učenika, naročito djece.

52. Inkluzivno obrazovanje zahtijeva prepoznavanje prava osoba s invaliditetom da žive u zajednici i da uživaju u uključenosti i učešću u zajednici (član 19). Takođe, zahtijeva prepoznavanje jednakog prava osoba s invaliditetom na porodični život, ili, u nedostatku toga, na alternativnu brigu unutar zajednice (član 23). Djeci pod zaštitom države koja žive, na primjer, u hraniteljskim porodicama ili domovima za djecu, države potpisnice moraju obezbijediti pravo na inkluzivno obrazovanje i pravo na žalbu protiv odluka države potpisnice koja im uskrađuje pravo na inkluzivno obrazovanje. Previše osoba s invaliditetom i dalje živi u institucijama za dugotrajni smještaj, bez pristupa uslugama u zajednici, uključujući obrazovanje, koje je u skladu s njihovim pravom na, između ostalog, porodični život, život u zajednici, slobodu udruživanja, zaštitu od nasilja i pristup pravdi. Uvođenje inkluzivnog obrazovanja u lokalne zajednice mora se odvijati zajedno sa strateškom odlukom da se obustavi smještanje osoba s invaliditetom u institucije (vidjeti paragraf 66 ispod). Države potpisnice treba da imaju na umu ulogu koju će ostvarivanje prava na inkluzivno obrazovanje imati u izgradnji znanja, vještina i kompetencija neophodnih svim osobama s invaliditetom kako bi uživale u svojim lokalnim zajednicama, imale koristi od njih i doprinosile im.

53. Da bi se inkluzivno obrazovanje djelotvorno realizovalo, osobama s invaliditetom mora biti garantovana lična pokretljivost na nezavisnim osnovama (član 20). Tamo gdje prevoz nije lako dostupan i gdje nijesu dostupni personalni asistenti za pružanje podrške prilikom pristupa obrazovnim ustanovama, osobe s invaliditetom, naročito osobe s potpunim i djelimičnim oštećenjem vida treba da dobiju odgovarajuću obuku za vještine kretanja kako bi se promovisala veća samostalnost. Države potpisnice takođe treba da obezbijede osobama s invaliditetom mogućnosti dobijanja pomagala i uređaja za mobilnost po pristupačnoj cijeni.

54. Ostvarivanje prava osoba s invaliditetom da uživaju najviši mogući standard zdravlja bez diskriminacije (član 25) sastavni je dio mogućnosti uživanja koristi od obrazovanja. Mogućnost da pohađaju nastavu i djelotvorno uče, ozbiljno je ugrožena nedostatkom pristupa zdravlju i odgovarajućem liječenju i nezi. Države potpisnice treba da uspostave programe zdravstvene

20 Ibid, Opšti komentar br. 8 (iz 2006) o pravu djeteta na zaštitu od tjelesnog kažnjavanja i drugih okrutnih ili ponižavajućih oblika kažnjavanja.

zaštite, higijene i ishrane, koji uzimaju u obzir rodnu perspektivu i koji su integrisani u obrazovne usluge, i da na taj način omogućće kontinuirani monitoring svih zdravstvenih potreba. Takvi programi treba da se razvijaju na principima univerzalnog dizajna i pristupačnosti, uz redovne posjete medicinskih sestara školama i skrining zdravstvenog stanja, i da grade partnerstva u zajednici. Osobama s invaliditetom, na jednakim osnovama s drugima, u skladu s njihovim godinama, mora biti obezbijedeno sveobuhvatno i inkluzivno seksualno obrazovanje, na osnovu naučnih dokaza i standarda ljudskih prava, i u pristupačnim formatima.

55. Države potpisnice moraju preduzeti djelotvorne mjere, kako bi se obezbijedile usluge rehabilitacije i rehabilitacije u okviru obrazovnog sistema, uključujući usluge zdravstvene zaštite, profesionalne, fizičke, socijalne, savjetodavne i druge usluge (član 26). Takve usluge moraju početi u najranijoj mogućoj fazi, moraju se zasnivati na multidisciplinarnoj procjeni snaga učenika, podržavajući maksimalnu samostalnost, autonomiju, poštovanje dostojanstva, punu fizičku, mentalnu, društvenu i stručnu sposobnost, kao i inkluziju i učešće u svim aspektima života. Komitet naglašava značaj podrške razvoju rehabilitacije u zajednici, koja se bavi ranom identifikacijom i podstiče vršnjačku podršku.

56. Kvalitetno inkluzivno obrazovanje mora obezbijediti osobama s invaliditetom pripremu za rad kroz sticanje znanja, vještina i samopouzdanja potrebnih za učešće na otvorenom tržištu rada, kao i u otvorenom, inkluzivnom i pristupačnom radnom okruženju (član 27).

57. Puno učešće u političkom i javnom životu je unaprijeđeno kroz ostvarivanje prava na inkluzivno obrazovanje. Obrazovni programi za sve učenike moraju sadržati temu građanskog vaspitanja i vještine samozastupanja i samopredstavljanja kao osnovu za učešće u političkim i društvenim procesima. Javni život uključuje i formiranje i učešće u učeničkim/studentским organizacijama, kao što su učenički/studentски savezi, a države potpisnice treba da promovišu stvaranje okruženja u kojem osobe s invaliditetom mogu da osnivaju, pridružuju se i djelotvorno i u potpunosti učestvuju u takvim učeničkim/studentским organizacijama kroz oblike komunikacije i jezik po njihovom sopstvenom izboru (član 29).

58. Države potpisnice moraju ukloniti barijere i promovisati pristupačnost i dostupnost inkluzivnih prilika za osobe s invaliditetom da učestvuju na jednakim osnovama s drugima u igri, rekreaciji i sportu u školskom sistemu i u vannastavnim aktivnostima, kao i u drugim obrazovnim okruženjima (član 30)^[21]. U obrazovnom okruženju moraju biti uspostavljene odgovarajuće mjere kako bi se obezbijedile mogućnosti za osobe s invaliditetom na pristup kulturnom životu, kao i da razvijaju i koriste svoje kreativne, umjetničke i intelektualne potencijale, ne samo za svoju korist, nego takođe i za obogaćivanje društva. Takve mjere moraju osigurati da osobe s invaliditetom imaju pravo na priznavanje njihovog specifičnog kulturnog i jezičkog identiteta, uključujući znakovni jezik i kulturu osoba s oštećenjem sluha.

V Implementacija na nacionalnom nivou

59. Komitet je utvrdio niz izazova s kojima se države potpisnice suočavaju u sprovođenju člana 24. U cilju primjene i održavanja inkluzivnog obrazovnog sistema za sve osobe s invaliditetom na nacionalnom nivou treba sprovesti dolje navedene mjere.

60. Odgovornost za obrazovanje osoba s invaliditetom na svim nivoma, zajedno s obrazovanjem drugih, mora pripasti ministarstvu prosvjete. U mnogim zemljama, obrazovanje osoba s invaliditetom trenutno je marginalizovano unutar ministarstava socijalne zaštite ili zdravlja, što je za rezultat, između ostalog, imalo isključenje iz zakonodavstva, politika, planiranja i obezbjeđivanja sredstava, niži nivo ulaganja po glavi stanovnika za obrazovanje osoba s invaliditetom, nedostatak sveobuhvatnih i povezanih struktura za podršku inkluzivnom obrazovanju, nedostatak integ-

21 Ibid, Opšti komentar br. 17 (iz 2013) o pravu djeteta na odmor, slobodno vrijeme, igru, rekreativne aktivnosti, kulturni život i umjetnost.

risanog prikupljanja podataka o upisu u škole, zadržavanju u obrazovnom sistemu i postignućima, kao i neuspjeh da se razvije inkluzivno obrazovanje nastavnog kadra. Države potpisnice moraju preduzeti hitne mjere kako bi se obrazovanje učenika s invaliditetom stavilo pod nadležnost ministarstva prosvjete.

61. Države potpisnice moraju osigurati sveobuhvatnu i intersektorsku posvećenost inkluzivnom obrazovanju kroz sve segmente vlasti. Inkluzivno obrazovanje ministarstva prosvjete ne mogu realizovati izolovano. Sva relevantna ministarstva i komisije s nadležnostima koje pokrivaju sastavne članove Konvencije, moraju se obavezati i uskladiti svoje razumijevanje implikacija inkluzivnog obrazovnog sistema u cilju postizanja integrisanog pristupa i saradnje na ostvarivanju zajedničke agende. Treba uspostaviti mjere odgovornosti za sva uključena ministarstva kako bi se pridržavala svojih obaveza. Takođe, treba graditi partnerstva s pružaocima usluga, organizacijama koje predstavljaju osobe s invaliditetom, medijima, organizacijama civilnog društva, lokalnim vlastima, učeničkim/studentским udruženjima i savezima, univerzitetima i ustanovama za obrazovanje nastavnog kadra.

62. Države potpisnice, na svim nivoima, moraju sprovesti ili donijeti zakone, koji se zasnivaju na modelu pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima koji je u potpunosti usklađen sa članom 24. Komitet podsjeća da član 4 (paragraf 5) zahtijeva od saveznih država da osiguraju da se član 24 sprovodi bez ograničenja ili izuzetaka u svim djelovima države potpisnice.

63. Sveobuhvatan i koordinisan zakonodavni i politički okvir za inkluzivno obrazovanje se mora uvesti, zajedno s jasnim i adekvatnim vremenskim rokom za sprovođenje i kaznama za kršenje zakona. Okvir se mora baviti pitanjima fleksibilnosti, različitosti i jednakosti u svim obrazovnim institucijama za sve učenike, i mora utvrditi odgovornosti na svim nivoima vlasti. Ključni elementi će uključivati:

(a) Usklađenost s međunarodnim standardima ljudskih prava;

(b) Jasnu definiciju inkluzije i specifične ciljeve koji se trebaju postići na svim nivoima obrazovanja. Principi i prakse inkluzije se moraju smatrati sastavnim dijelom reforme, a ne samo dodatnim programom;

(c) Materijalno pravo na inkluzivno obrazovanje kao ključni element zakonodavnog okvira. Odredbe koje, na primjer, definišu pojedine kategorije učenika kao „nesposobne za obrazovanje“ moraju biti ukinute;

(d) Garancija za učenike s invaliditetom i bez invaliditeta na isto pravo na pristup inkluzivnim mogućnostima za učenje, unutar redovnog obrazovnog sistema, a za pojedine učenike za neophodne servise podrške na svim nivoima;

(e) Zahtjev za sve nove škole da treba da budu projektovane i izgrađene po principu univerzalnog dizajna kroz standarde pristupačnosti, zajedno s vremenskim okvirom za adaptaciju postojećih škola u skladu s Opštim komentarem br. 2 Komiteta. Podstiče se korišćenje javnih nabavki za sprovođenje ovog elementa;

(f) Uvođenje sveobuhvatnih standarda kvaliteta za inkluzivno obrazovanje i mehanizama za monitoring koji uključuju aspekte invaliditeta u praćenju primjene na svim nivoima, kao i osiguranje da se politike i programi sprovode i da su podržani potrebnim ulaganjima;

(g) Uvođenje pristupačnih mehanizama monitoringa kako bi se osiguralo da se sprovode politike, i obezbjeđuju potrebna ulaganja;

(h) Prepoznavanje potrebe za razumnim adaptacijama za podršku inkluziji, na osnovu standarda ljudskih prava, prije nego na temelju djelotvornog korišćenja resursa, zajedno sa sankcijama zbog neobezbjeđivanja razumnih adaptacija;

(i) Jasna odredba u svim propisima koji potencijalno utiču na inkluzivno obrazovanje unutar zemlje, da je inkluzija konkretan cilj;

(j) Dosljedan okvir za ranu identifikaciju, procjenu i podršku koje su potrebne da bi se osobama s invaliditetom omogućilo da se razvijaju u inkluzivnim okruženjima za učenje;

(k) Obaveza lokalnih vlasti da planiraju i obezbijede svim učenicima, uključujući i osobe s invaliditetom, u inkluzivnim sredinama i razredima, uključujući i na najprikladnijim jezicima, pristupačne formate, načine i sredstva komunikacije;

(l) Uspostavljanje zakonodavstva koje garantuje svim osobama s invaliditetom, uključujući djecu s

invaliditetom, pravo da se čuje njihovo mišljenje i da ono bude razmatrano u okviru obrazovnog sistema, uključujući i školska vijeća, u upravljačkim tijelima, lokalnim i nacionalnim vlastima, kao i mehanizme za pritužbe i žalbe na odluke koje se tiču obrazovanja;

(m) Stvaranje partnerstava i koordinacija između svih zainteresovanih strana, uključujući osobe s invaliditetom kroz njihove reprezentativne organizacije, različite agencije, organizacije za razvoj, nevladine organizacije i roditelje/staratelje.

64. Zakonodavstvo mora biti praćeno sektorskim planom u oblasti obrazovanja koji je razvijen uz konsultacije s organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući i djecu s invaliditetom, u kojem se detaljno razrađuje postupak za sprovođenje sistema inkluzivnog obrazovanja. Plan bi trebao da sadrži vremenski okvir i mjerljive ciljeve, uključujući i mjere kojima se osigurava dosljednost. Plan treba da se uradi na osnovu sveobuhvatne analize postojećeg konteksta koja se odnosi na inkluzivno obrazovanje kako bi se obezbijedila osnova od koje se može napredovati, uključujući podatke o, na primjer, aktuelnim budžetskim izdvajanjima, kvalitetu metoda prikupljanja podataka, broju djece s invaliditetom izvan škole, izazovima i barijerama, postojećim zakonima i politikama, ključnim bojaznima kako osoba s invaliditetom, tako i porodica i države potpisnice.

65. Države potpisnice moraju uvesti nezavisne, djelotvorne, pristupačne, transparentne, sigurne i sprovodive mehanizme za pritužbe i pravne lijekove u slučajevima kršenja prava na obrazovanje. Osobe s invaliditetom moraju imati pristup pravosudnom sistemu koji razumije kako treba da se prilagodi osobama s invaliditetom i koji je sposoban za rješavanje tužbi u vezi s invaliditetom. Države potpisnice se moraju postarati da informacije o pravu na obrazovanje, kao i o načinu osporavanja odbijenih zahtjeva za uživanje tog prava ili kršenje tog prava, budu distribuirane u što većem obimu i predstavljene osobama s invaliditetom, uz učešće njihovih reprezentativnih organizacija.

66. Inkluzivno obrazovanje je nespojivo s institucionalizacijom. Države potpisnice se moraju angažovati u dobro planiranom i strukturiranom procesu deinstitutionalizacije osoba s invaliditetom. Takav proces se mora pozabaviti sljedećim: organizovanom tranzicijom uz definisani vremenski okvir za njeno sprovođenje; uvođenje zakonskih zahtjeva za razvoj obezbjeđivanja usluga u zajednici; preusmjeravanje sredstava i uvođenje multidisciplinarnih okvira za podršku i jačanje usluga u zajednici; pružanje podrške porodicama; kao i saradnju i konsultacije s organizacijama koje predstavljaju osobe s invaliditetom, uključujući i djecu s invaliditetom, kao i roditelje/staratelje. Dok traje proces deinstitutionalizacije, osobama koje borave u institucijama za dugotrajni smještaj treba biti omogućen pristup inkluzivnom obrazovanju s trenutnim stupanjem na snagu kroz njihovo povezivanje s inkluzivnim akademskim institucijama u zajednici.

67. Rana intervencija u djetinjstvu može biti posebno važna za djecu s invaliditetom jer služi jačanju njihovih kapaciteta kako bi imali koristi od obrazovanja i promovise njihov upis i pohađanje nastave. Sve takve intervencije moraju garantovati poštovanje dostojanstva i autonomije djeteta. U skladu s Agendom za održivi razvoj do 2030, uključujući Cilj 4 održivog razvoja, države potpisnice se pozivaju da osiguraju pristup kvalitetnom ranom razvoju djeteta, brizi i predškolskom obrazovanju, zajedno s pružanjem podrške i obuke za roditelje i staratelje djece s invaliditetom. Ako se rano identifikuje i pruži podrška, djeca s invaliditetom imaju veću vjerovatnoću za lakši prelaz u predškolsko i školsko inkluzivno obrazovanje. Države potpisnice moraju osigurati koordinaciju između svih relevantnih ministarstava, tijela i institucija, kao i organizacija osoba s invaliditetom i drugih partnera iz nevladinog sektora.

68. U skladu s članom 31, države potpisnice moraju prikupljati odgovarajuće razvrstane podatke kako bi oblikovale politike, planove i programe da ispune svoje obaveze iz člana 24. Moraju uvesti mjere za rješavanje nedostatka tačnih podataka o broju osoba s različitim oštećenjima, kao i nedostatka kvalitetnog istraživanja i podataka koji se odnose na pristup, trajanje i napredak u obrazovanju, osiguravanje razumnih adaptacija i ishoda u vezi s njima. Popis, istraživanja i administrativni podaci, uključujući i podatke iz Sistema upravljanja informacijama u obrazovanju, moraju bilježiti podatke o učenicima s invaliditetom, uključujući i one koji još žive u institucionalnom okruženju. Države potpisnice takođe treba da prikupljaju odvojene podatke i dokaze o barijerama koje sprečavaju pristup, zadržavanje, kao i napredak osoba s invaliditetom u kvalitetnom inkluzivnom obrazovanju kako bi se omogućilo usvajanje djelotvornih mjera za uklanjanje

takvih barijera. Moraju se usvojiti strategije za prevazilaženje isključenosti osoba s invaliditetom iz standardnih kvantitativnih i kvalitativnih mehanizama prikupljanja podataka, uključujući odbijanje roditelja da priznaju postojanje invaliditeta kod djeteta, nedostatak izvoda iz matične knjige rođenih i nevidljivosti unutar institucija.

69. Države potpisnice moraju izdvojiti dovoljno finansijskih i ljudskih resursa kroz razvoj obrazovnog sektora i međusektorskih planova, kako bi podržale sprovođenje inkluzivnog obrazovanja, koje je u skladu s principima progresivne realizacije. Države potpisnice moraju reformisati svoje sisteme upravljanja i mehanizme finansiranja kako bi se osiguralo pravo na obrazovanje svih osoba s invaliditetom. One treba da izdvajaju budžetska sredstva pomoću mehanizama koji su im na raspolaganju u procesima javnih nabavki i kroz partnerstva s privatnim sektorom. Ova izdvajanja moraju kao prioritet, između ostalog, imati obezbjeđivanje adekvatnih resursa za pretvaranje postojećih obrazovnih okruženja u pristupačna u određenom vremenskom roku, ulaganje u inkluzivno obrazovanje nastavnog kadra, dostupnost razumnih adaptacija, obezbjeđivanje pristupačanog prevoza do škole, dostupnost adekvatnih i pristupačnih udžbenika, materijala za nastavu i učenje, obezbjeđivanje asistivnih tehnologija i znakovnog jezika i sprovođenje inicijativa za podizanje svijesti koje su usmjerene, posebno protiv nasilja u obrazovnim okruženjima.

70. Komitet podstiče države potpisnice da preusmjere sredstva iz segregiranih u inkluzivna okruženja. Države potpisnice treba da razviju model finansiranja kojim će izdvajati resurse i podsticaje za inkluzivna obrazovna okruženja da bi se pružila podrška osobama s invaliditetom. Utvrđivanje najprikladnijeg pristupa finansiranju biće u značajnoj mjeri uslovljeno postojećim obrazovnim okruženjem i zahtjevima potencijalnih učenika s invaliditetom na koje taj pristup utiče.

71. Proces edukacije svog nastavnog kadra na nivou predškolskog, osnovnog, srednjeg, visokog i stručnog obrazovanja mora se pokrenuti kako bi im se obezbijedile osnovne kompetencije i vrijednosti za rad u inkluzivnim obrazovnim okruženjima. Ovaj proces zahtijeva stručne edukacije nastavnog kadra prije i tokom zaposlenja kako bi u najkraćem mogućem periodu razvili odgovarajuće nivoe vještina potrebnih za lakši prelaz na inkluzivno obrazovanje. Svom nastavnom kadru moraju se obezbijediti namjenske jedinice/moduli da ih pripreme za rad u inkluzivnim sredinama, kao i praktično iskustveno učenje, gde mogu izgraditi vještine i samopouzdanje za rješavanje problema s kojima će se suočavati kroz različite izazove inkluzije. Osnovni sadržaj obrazovanja nastavnog kadra mora obraditi osnovno razumijevanje ljudske različitosti, rasta i razvoja, model pristupa invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima i inkluzivnu pedagogiju koja omogućava nastavnom kadru da prepozna funkcionalne sposobnosti učenika (snage, sposobnosti i stilove učenja), kako bi se osiguralo njihovo učešće u inkluzivnim obrazovnim okruženjima. Obrazovanje nastavnog kadra treba da sadrži učenje o upotrebi odgovarajućih augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i formata komunikacije, kao što je Brajevo pismo, uvećana štampa, pristupačni multimedijalni sadržaji, lako čitljivi tekst, jednostavan jezik, znakovni jezik i kultura osoba s oštećenjem sluha, obrazovne tehnike i materijale za podršku osobama s invaliditetom. Osim toga, nastavnom kadru trebaju praktične smjernice i podrška, između ostalog za: obezbjeđivanje individualizovane nastave; podučavanje istog sadržaja pomoću različitih nastavnih metoda kako bi odgovorili različitim stilovima učenja i jedinstvenim sposobnostima svake osobe; razvoj i upotrebu individualnih obrazovnih planova za podršku specifičnim zahtjevima učenja; i uvođenje pedagogije usmjerene na obrazovne ciljeve učenika.

72. Inkluzivno obrazovanje zahtijeva sistem podrške i resurse za nastavni kadar u obrazovnim institucijama na svim nivoima. Takav sistem može uključivati partnerstva između susjednih obrazovnih institucija, uključujući univerzitete, promovišući tako praksu saradnje, uključujući timsku nastavu, studentske grupe, procese zajedničkog ocjenjivanja učenika, podršku kolega i studentske posjete, kao i partnerstva s civilnim društvom. Roditelji i staratelji učenika s invaliditetom, kad je to prikladno, mogu biti i partneri u razvoju i sprovođenju programa učenja, uključujući i individualne obrazovne planove. Oni mogu imati značajnu ulogu u savjetovanju i pružanju podrške nastavnom kadru u osiguravanju podrške pojedinim učenicima, ali nikada to ne smije biti preduslov za ulazak u sistem obrazovanja. Države potpisnice treba da iskoriste sve moguće izvore podrške za nastavni kadar, uključujući organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom, učenike s invaliditetom i članove lokalne zajednice koji mogu značajno doprinijeti kroz uzajmano mentorstvo, partnerstvo i

riješavanje problema. Njihova uključenost predstavlja dodatni resurs u nastavi i služi za izgradnju veza s lokalnim zajednicama, eliminišući barijere i čineći nastavni kadar odgovornijim i osjetljivijim za snage i zahtjeve učenika s invaliditetom.

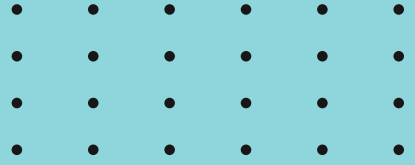
73. Vlasti na svim nivoima moraju imati kapacitete, posvećenost i sredstva za sprovođenje zakona, politika i programa za podršku inkluzivnom obrazovanju. Države potpisnice moraju osigurati razvoj i pružanje obuke za informisanje svih relevantnih tijela o njihovoj odgovornosti prema zakonu i povećanje razumijevanja prava osoba s invaliditetom. Vještine, znanje i razumijevanje potrebno za sprovođenje politika i praksi inkluzivnog obrazovanja uključuje: razumijevanje koncepta prava na inkluzivno obrazovanje i njegovih ciljeva, poznavanje relevantnih međunarodnih i nacionalnih zakona i politika, izradu lokalnih planova inkluzivnog obrazovanja, saradnju i partnerstva, podršku, usmjeravanje i nadzor nad lokalnim obrazovnim institucijama, monitoring i evaluaciju.

74. Kvalitetno inkluzivno obrazovanje zahtijeva metode vrednovanja i monitoringa napretka učenika koje uzimaju u obzir prepreke s kojima se suočavaju učenici s invaliditetom. Tradicionalni sistemi ocjenjivanja koji koriste standardizovane rezultate testova postignuća kao jedini kriterijum uspjeha učenika i škole, mogu učenike s invaliditetom dovesti u nepovoljan položaj. Naglasak bi se trebao staviti na individualni napredak prema širim ciljevima. Uz odgovarajuće nastavne metode, podršku i prilagođavanje, svi obrazovni programi mogu se adaptirati kako bi se odgovorilo potrebama svih učenika, uključujući i učenike s invaliditetom. Inkluzivni sistem ocjenjivanja učenika može biti ojačan kroz sistem individualizovane podrške.

75. U skladu sa članom 33, i da bi se mjerio napredak u ostvarivanju prava na obrazovanje kroz uspostavljanje inkluzivnog obrazovnog sistema, države potpisnice moraju razviti okvire za monitoring sa strukturnim, procesnim i indikatorima ishoda, i specifičnim reperima i ciljevima za svaki indikator, u skladu s Ciljem održivog razvoja 4^[22]. Osobe s invaliditetom, kroz svoje reprezentativne organizacije, treba da budu uključene i u određivanje indikatora, i u prikupljanje podataka i statistike. Strukturni indikatori treba da mjere barijere za inkluzivno obrazovanje, i ne treba da budu ograničeni samo na prikupljanje podataka razvrstanih po oštećenju. Procesni indikatori, kao što su promjene u pristupačnosti fizičkog okruženja, prilagođavanje obrazovnog programa ili obuka nastavnog kadra, omogućiće monitoring napretka transformacije. Moraju se uspostaviti indikatori ishoda, kao što je, na primjer, procenat učenika s invaliditetom u inkluzivnim okruženjima za učenje koji dobijaju konačni zvanični sertifikat ili diplomu ili procenat učenika s invaliditetom koji su upisani u srednje obrazovanje. Države potpisnice takođe treba da razmotre mjerenje kvaliteta obrazovanja kroz, na primjer, pet dimenzija preporučenih od strane UNESCO: poštovanje prava, ravnopravnost, relevantnost, prikladnost, djelotvornost i efikasnost. Monitoring mjera afirmativne akcije, kao što su kvote ili podsticaji, se takođe može uzeti u obzir.

76. Komitet je u mnogim zemljama primijetio porast obrazovanja u privatnom sektoru. Države potpisnice moraju prepoznati da se pravo na inkluzivno obrazovanje odnosi na sve oblike obrazovanja, ne samo na ono koje nude javne ustanove. Države potpisnice moraju usvojiti mjere za zaštitu prava od povrede trećih lica, uključujući i poslovni sektor. Što se tiče prava na obrazovanje, takve mjere se moraju baviti obavezom kojom se garantuje pružanje inkluzivnog obrazovanja, a po potrebi, uključivati i zakone i propise, monitoring, nadzor, sprovođenje i usvajanje politika kojima bi trebao biti uređen način na koji preduzeća mogu uticati na djelotvorno uživanje i ostvarivanje prava osoba s invaliditetom. Obrazovne ustanove, uključujući i privatne obrazovne ustanove i preduzeća, ne bi trebale naplaćivati dodatne naknade zbog uvođenja pristupačnosti i/ili razumnih adaptacija.

22 Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava, *Indikatori ljudskih prava: Vodič za mjerenje i implementaciju* (Njujork i Ženeva, 2012).

Ministarstvo za
ljudska i manjinska
prava

UMHCG

OPŠTI KOMENTAR BR. 5 (2017)

O samostalnom životu i uključenosti u zajednicu

**KARAVAN
O LJUDSKIM
PRAVIMA OSI**

Impressum:

Izdavač:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Za izdavača:

Marina Vujačić

Izvor:

Committee on the Rights of Persons with Disabilities
General Comments

S engleskog prevele:

Vesna Popov i Anđela Radovanović

Dizajn:

Gavro Kračković

Podgorica, 2020.

I Uvod

1. Osobama s invaliditetom je kroz istoriju uskraćivan lični i individualni izbor, kao i kontrola u svim oblastima života. Za mnoge od njih se pretpostavljalo da su nesposobne za samostalan život u zajednicama koje su same odabrale. Podrška je ili nedostupna ili je povezana s određenim životnim aranžmanima, a infrastruktura u zajednici nije univerzalno dizajnirana. Sredstva se ulažu u institucije umjesto u razvoj mogućnosti za osobe s invaliditetom da žive samostalno u zajednici. To dovodi do napuštanja, zavisnosti od porodice, institucionalizacije, izolacije i segregacije.
2. Član 19 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom svim osobama s invaliditetom priznaje jednako pravo na samostalan život i uključenost u zajednicu, uz slobodu izbora i kontrole nad sopstvenim životom. Osnova ovog člana je u temeljnom principu ljudskih prava da su sva ljudska bića rođena jednaka u dostojanstvu i pravima, te da svačiji život ima jednaku vrijednost.
3. Član 19 ističe da su osobe s invaliditetom subjekti prava kao i nosioci prava. Opšti principi Konvencije (član 3), naročito poštovanje urođenog dostojanstva, autonomije i nezavisnosti (član 3 (a)), i puno i djelotvorno učešće i uključenost u društvo (član 3 (c)), predstavljaju temelje prava na samostalni život i uključenost u zajednicu. Ostali principi unešeni u Konvenciju takođe su neophodni za tumačenje i primjenu člana 19.
4. Samostalni život i inkluzivan život u zajednici su kroz istoriju kao ideje poticale od osoba s invaliditetom koje su preuzimale kontrolu nad načinom života koji su željele da vode stvarajući snažne oblike podrške, kao što je personalna asistencija, i zahtijevajući da objekti u zajednici budu u skladu s principima univerzalnog dizajna.
5. U Preambuli Konvencije države potpisnice prepoznale su da mnogo osoba s invaliditetom živi u siromaštvu i naglasile neophodnost preispitivanja uticaja siromaštva. Cijena socijalne isključenosti je visoka jer održava zavisnost i samim tim utiče na slobode pojedinca. Socijalna isključenost takođe prouzrokuje stigmatu, segregaciju i diskriminaciju, što može dovesti do nasilja, iskorišćavanja, zlostavljanja zajedno s negativnim stereotipima koji utiču na ciklus marginalizacije osoba s invaliditetom. Politike i konkretni akcioni planovi za socijalnu inkluziju osoba s invaliditetom, uključujući i promovisanje njihovog prava na samostalni život (član 19), predstavljaju isplativ mehanizam za obezbjeđivanje uživanja prava, održivi razvoj i smanjenje siromaštva.
6. Ovaj Opšti komentar ima za cilj da pomogne državama potpisnicama u primjeni člana 19 i ispunjavanju njihovih obaveza iz Konvencije. To se prvenstveno odnosi na obavezu da se svakom pojedincu obezbijedi uživanje prava na samostalni život i uključenost u zajednicu, ali je takođe u vezi i s ostalim odredbama Konvencije. Član 19 ima značajnu ulogu kao jedan od najsvobuhvatnijih članova Konvencije koji ima međuzavisan uticaj na druge članove Konvencije i njenu potpunu primjenu.
7. Član 19 obuhvata građanska, politička, kao i ekonomska, socijalna i kulturna prava i predstavlja primjer međusobne povezanosti, zavisnosti i nedjeljivosti svih ljudskih prava. Pravo na samostalni život i uključenost u zajednicu može se ostvariti samo ako su ispunjena sva ekonomska, građanska, socijalna i kulturna prava ustanovljena u ovoj normi. Međunarodno zakonodavstvo o ljudskim pravima nameće obaveze koje imaju trenutno dejstvo, kao i one koje se mogu realizovati postupno^[1]. Puna realizacija takođe zahtijeva strukturalne promjene koje se mogu obaviti u fazama, bez obzira na to da li su u pitanju građanska, politička, socijalna, ekonomska ili kulturna prava.
8. Član 19 odražava raznolikost kulturoloških pristupa ljudskom životu i sprečava da njegov sadržaj stvara predrasude prema određenim kulturnim normama i vrijednostima. Samostalni život i uključenost u zajednicu su osnovni koncepti ljudskog života koji su širom svijeta primijenjeni u kontekstu invaliditeta. Oni podrazumijevaju uživanje slobode izbora i kontrole nad odlukama koje utiču na nečiji život, s maksimalnim nivoom samoopredjeljenja i međuzavisnosti u društvu.

1 Vidjeti Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar br. 3 (iz 1990): Priroda obaveza država potpisnica, paragrafi 1–2.

Ovo pravo se mora ostvarivati efikasno u različitim ekonomskim, socijalnim, kulturnim i političkim kontekstima. Pravo na samostalni život i uključenost u zajednicu odnosi se na sve osobe s invaliditetom, bez obzira na rasu, boju kože, porijeklo, pol, trudnoću i materinstvo, građansku pripadnost, porodične i njegovateljske obaveze, rodni identitet, seksualnu orijentaciju, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno, etničko, urođeno ili socijalno porijeklo; status migranta ili tražioca azila ili status izbjeglice; pripadnost nacionalnoj manjini, ekonomski ili imovinski status; zdravstveno stanje; genetske ili druge predispozicije za bolest; rođenje i starosnu dob ili bilo koji drugi status.

9. Pravo iz člana 19 duboko je ukorijenjeno u međunarodnim zakonima o ljudskim pravima. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima u članu 29 (1) naglašava međuzavisnost ličnog razvoja pojedinca i socijalnog aspekta pripadnosti zajednici: „Svako ima obaveze prema zajednici u kojoj je jedino moguć slobodan i potpun razvoj njegove ličnosti“. Član 19 ima korijene u građanskim i političkim, kao i ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima: pravo na slobodu kretanja i slobodu izbora sopstvenog prebivališta (član 12 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima), pravo na adekvatan životni standard, uključujući adekvatnu odjeću, hranu i smještaj (član 11 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima) i pravo na osnovnu komunikaciju predstavljaju temelj za pravo na samostalni život i uključenost u zajednicu. Sloboda kretanja, adekvatan životni standard, kao i sposobnost razumijevanja i posjedovanje ličnih želja, izbora i odluka, čine neophodne uslove za ljudsko dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti^[2].

10. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena ističe ravnopravnost žena i muškaraca i osuđuje sve oblike diskriminacije nad ženama (član 1). Ova Konvencija potvrđuje ravnopravnost žena i muškaraca i u vezi s pravnim pitanjima, uključujući poslovnu sposobnost i mogućnosti korišćenja te sposobnosti (član 15 (2)). Ona, takođe, zahtijeva od država potpisnica da priznaju ista prava u vezi sa zakonima koji se odnose na kretanje osoba i slobodu izbora mjesta boravka i prebivališta (član 15 (4)).

11. Član 9 (1) Konvencije o pravima djeteta zahtijeva da države potpisnice „obezbijede da dijete ne bude odvojeno od svojih roditelja protiv njihove volje, osim kada nadležne vlasti, uz sudski nadzor, odrede u skladu sa važećim zakonom i postupkom, da je takvo odvajanje neophodno u najboljem interesu djeteta“. Države potpisnice ove Konvencije „pružiče odgovarajuću pomoć roditeljima ili zakonskim starateljima u ostvarivanju odgovornosti za podizanje djeteta“, kao što se garantuje u članu 18 (2). Pored toga, član 20 predviđa da „djetetu koje je privremeno ili stalno lišeno porodičnog okruženja ili kome, u njegovom najboljem interesu, ne može biti dopušteno da u takvom okruženju ostane, ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć države“ (član 20 (1)), te da će „države potpisnice u skladu sa svojim nacionalnim zakonima obezbijediti alternativnu brigu za takvo dijete“ (član 20 (2)). Alternativna briga obezbijedena po osnovu invaliditeta bila bi diskriminatorna.

12. Član 23 (1) dalje predviđa da sva djeca s invaliditetom treba da uživaju dostojanstven život u uslovima koji obezbjeđuju samopouzdanje i olakšavaju njihovo aktivno učešće u zajednici. Komitet o pravima djeteta izrazio je zabrinutost zbog velikog broja djece s invaliditetom koja se smještaju u institucije i pozvao je države potpisnice da kroz programe deinstitucionalizacije podrže njihove mogućnosti da žive u svojoj porodici, proširenoj porodici ili hraniteljskoj porodici^[3].

13. Jednakost i nediskriminacija su osnovni principi međunarodnog zakonodavstva o ljudskim pravima i ustanovljeni su u svim temeljnim dokumentima o ljudskim pravima. U svom Opštem komentaru br. 5 (iz 1994) o osobama s invaliditetom, Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava naglašava da se „segregacija i izolacija izazvane nametanjem socijalnih barijera“ smatraju diskriminacijom. Takođe, u vezi sa članom 11 ističe se da pravo na adekvatan životni standard

2 Vidjeti Opštu deklaraciju o ljudskim pravima, član 22; Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 27 o slobodi kretanja, paragraf 1; Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar br. 4 (iz 1991) o adekvatnom stanovanju, paragraf 7.

3 Vidjeti Komitet za prava djeteta, Opšti komentar br. 9 (iz 2006) o pravima djece s invaliditetom, paragraf 47.

ne obuhvata samo jednak pristup adekvatnoj hrani, pristupačnom smještaju i ostalim osnovnim materijalnim zahtjevima, već i dostupnost servisa podrške i asistivnih sredstava i tehnologija koje u potpunosti poštuju ljudska prava osoba s invaliditetom.

14. Član 19 i sadržaj ovog Opšteg komentara takođe moraju da usmjeravaju i podržavaju sprovođenje Nove urbane agende usvojene od strane Konferencije Ujedinjenih nacija o stanovanju i održivom urbanom razvoju (Habitat III) kao sastavnog dijela Agende za održivi razvoj i Ciljeva održivog razvoja do 2030. Nova urbana agenda zalaže se za viziju gradova i ljudskih naselja u kojima sve osobe mogu da uživaju ista prava i mogućnosti, kroz promociju inkluzivnih, pravednih, bezbjednih, zdravih, pristupačnih, priuštivih, otpornih i održivih gradova i ljudskih naselja. U vezi sa članom 19 Konvencije, od posebnog značaja su cilj 10.2, jačanje i promocija socijalne, ekonomske i političke inkluzije za sve, i cilj 11.1, obezbjeđivanje pristupa adekvatnom, bezbjednom i priuštivom smještaju i pristupačnim servisima za sve.

15. Tokom posljednje decenije Komitet za prava osoba s invaliditetom primijetio je napredak u primjeni člana 19. Međutim, Komitet je uvidio jaz između ciljeva i duha člana 19 i obima njegove primjene. Ovo su neke od preostalih barijera:

(a) Uskraćivanje poslovne sposobnosti, bilo putem formalnih zakona i prakse ili de facto kroz omogućavanje zamjenskog donošenja odluka o životnim aranžmanima;

(b) Neadekvatnost šema socijalne podrške i zaštite u obezbjeđivanju samostalnog života u zajednici;

(c) Neadekvatnost pravnog okvira i budžetskih izdvajanja usmjerenih na pružanje personalne asistencije i individualizovane podrške;

(d) Fizička i regulatorna institucionalizacija, uključujući institucionalizaciju djece, i prisilni tretman u svim oblicima;

(e) Nedostatak strategija i planova deinstitutionalizacije i nastavak ulaganja u okruženja za institucionalnu brigu;

(f) Negativni stavovi, stigma i stereotipi koji osobama s invaliditetom onemogućavaju uključivanje u zajednicu i pristup raspoloživoj podršci;

(g) Pogrešne predstave o pravu na samostalni život u zajednici;

(h) Nedostatak dostupnih, prihvatljivih, priuštivih, pristupačnih i prilagodljivih usluga i objekata, kao što su prevoz, zdravstvena zaštita, škole, javni prostori, stambeni prostori, pozorišta, bioskopi, roba i usluge i javne zgrade;

(i) Nedostatak adekvatnih mehanizama monitoringa koji bi obezbijedili odgovarajuću primjenu člana 19, uključujući učešće reprezentativnih organizacija osoba s invaliditetom;

(j) Nedovoljno uključivanje pitanja invaliditeta u okviru opštih budžetskih izdvajanja;

(k) Neodgovarajuća decentralizacija koja dovodi do raskoraka između lokalnih vlasti i nejednakih šansi za samostalni život u zajednici u državi potpisnici.

II Normativni sadržaj člana 19

Definicije

16. U ovom Opštem komentaru upotrijebljene su sljedeće definicije:

(a) **Samostalni život.** Samostalni život znači da su pojedincima s invaliditetom obezbijedena sva neophodna sredstva koja im omogućavaju izbor i kontrolu nad sopstvenim životom i donošenje svih odluka koje se odnose na njihov život. Lična autonomija i samoodređenje su osnova za samostalni život, uključujući pristup prevozu, informacijama, komunikaciji i personalnoj asistenciji, kao i mjestu stanovanja, svakodnevnoj rutini, navikama, adekvatnom zaposlenju, ličnim odnosima, odjeći, hrani, higijeni i zdravstvenoj zaštiti, vjerskim aktivnostima, kulturnim aktivnostima i seksualnim i reproduktivnim pravima. Ove aktivnosti povezane su s razvojem identiteta i ličnosti osobe: gdje i s kim živimo, šta jedemo, da li volimo da spavamo do kasno ujutru ili da kasno liježemo, da li volimo vrijeme da provodimo u zatvorenom prostoru ili napolju, da na stolu imamo stolnjak

i svijeće, da imamo ljubimce ili da slušamo muziku. Te radnje i odluke definišu ono što smo mi. Samostalni život je suštinski dio lične autonomije i slobode svake osobe i ne podrazumijeva da neko živi sam. Ne treba ga tumačiti ni jedino kao sposobnost samostalnog obavljanja svakodnevnih aktivnosti. Umjesto toga, samostalni život treba posmatrati kao slobodu izbora i kontrole, zajedno s poštovanjem urođenog dostojanstva i lične autonomije u skladu sa članom 3 (a) Konvencije. Samostalnost kao oblik lične autonomije znači da osobi s invaliditetom nije uskraćena mogućnost izbora i kontrole u vezi s ličnim životnim stilom i svakodnevnim aktivnostima;

(b) Uključenost u zajednicu. Pravo na uključenost u zajednicu odnosi se na princip potpune i efikasne inkluzije i učešća u društvu, kao što je propisano, između ostalog, u članu 3 (c) Konvencije. To podrazumijeva vođenje ispunjenog društvenog života i pristup svim uslugama koje se nude javnosti, kao i servisima podrške koje se nude osobama s invaliditetom s ciljem njihovog potpunog uključivanja i učešća u svim sferama društvenog života. Te usluge mogu, između ostalog, da se odnose na smještaj, prevoz, kupovinu, obrazovanje, zapošljavanje, rekreaciju i svu ostalu infrastrukturu i usluge koje se nude javnosti, uključujući i društvene medije. Ovo pravo obuhvata i pristup svim mjerama i događajima u političkom i kulturnom životu u zajednici, između ostalog, sportskim događajima, kulturnim i vjerskim svečanostima i svim ostalim aktivnostima u kojima osoba s invaliditetom želi da učestvuje;

(c) Aranžmani za samostalni život. I samostalni život i uključenost u zajednicu odnose se na životno uređenje izvan bilo koje vrste rezidencijalnih ustanova. Tu nije riječ „samo“ o životu u određenoj zgradi ili okruženju već, prije svega, o gubitku ličnog izbora i autonomije usljed nametanja određenog načina ili životnog aranžmana. Ni velike institucije sa više od stotinu korisnika, ali ni male grupne zajednice u kojima boravi od pet do osam pojedinaca, pa čak ni individualni domovi, ne mogu se zvati aranžmanom za samostalni život ukoliko sadrže neke druge elemente koji definišu institucije ili institucionalizaciju. Iako se institucionalizovano okruženje može razlikovati po veličini, nazivu i uređenju, postoje određeni elementi koji ga definišu, na primjer: obavezno dijeljenje asistencija s ostalima i nepostojeći ili ograničen utjecaj na to čija asistencija mora da se prihvati, izolacija i segregacija iz samostalnog života u zajednici, nedostatak kontrole nad svakodnevnim odlukama, nedostatak izbora o osobama s kojima će neko živjeti, rigidnost rutine bez obzira na ličnu volju i želje, identične aktivnosti na istom mjestu za grupu osoba pod određenim nadzorom, paternalistički pristup u pružanju usluga, nadziranje životnih aranžmana, a obično i nesrazmjera u broju osoba s invaliditetom koje žive u istom okruženju. Institucionalno okruženje može da osobama s invaliditetom omogući izvjestan stepen izbora i kontrole, ali je taj izbor ograničen na određene oblasti života i ne mijenja segregacioni karakter institucija. Politike deinstitucionalizacije stoga zahtijevaju sprovođenje strukturnih reformi koje prevazilaze zatvaranje institucionalnih okruženja. Male ili velike grupne zajednice naročito su opasne po djecu jer za njih ne postoji zamjena za potrebu da odrastaju u porodici. Institucije „slične porodici“ i dalje su institucije i ne mogu da zamijene brigu porodice;

(d) Personalna asistencija. Personalna asistencija odnosi se na ljudsku podršku usmjerenu i kontrolisanu od strane osobe/„korisnika“ i dostupnu osobama s invaliditetom, i predstavlja instrument za samostalni život. Iako oblici personalne asistencije mogu da variraju, postoje određeni elementi koji je izdvajaju od drugih vrsta asistencije, prije svega, to su:

(i) Finansijska sredstva za personalnu asistenciju moraju se obezbijediti na osnovu personalizovanih kriterijuma, uzimajući u obzir standarde ljudskih prava za pristojno zaposlenje. Finansijska sredstva treba da kontroliše i dobija osoba s invaliditetom koja će ih upotrijebiti za plaćanje sve neophodne asistencije. Finansiranje se zasniva na procjeni individualnih potreba i na individualnim životnim okolnostima. Individualizovane usluge ne smiju da dovedu do smanjivanja budžeta i/ili do povećane lične obaveze plaćanja;

(ii) Uslugu mora da kontroliše osoba s invaliditetom, što znači da ta osoba može da sklopi ugovor da dobije uslugu od raznih pružalaca usluga ili da postupa kao poslodavac. Osobe s invaliditetom imaju opciju da prilagode svoje sopstvene usluge, odnosno da osmisle uslugu i odluče ko, kako, kada, gdje i na koji način je obezbjeđuje, kao i da daju uputstva i usmjere pružaoce usluge;

(iii) Personalna asistencija je odnos „jedan prema jedan“. Personalne asistente mora da angažuje, obučiti i nadzire osoba kojoj se pruža personalna asistencija. Personalni asistenti ne treba da

se „dijele“ bez pune i slobodne saglasnosti osobe kojoj je dodijeljena personalna asistencija. Dijeljenje asistenta može da ograniči i ometa samoopredijeljeno i spontano učešće u zajednici;

(iv) Samoupravljanje pružanjem usluge. Osobe s invaliditetom kojima je potrebna personalna asistencija mogu slobodno da odaberu nivo lične kontrole nad pružanjem usluga u skladu sa svojim životnim okolnostima i željama. Čak i ako su odgovornosti „poslodavca“ definisane u ugovoru, osoba s invaliditetom uvijek ostaje u središtu odluka koje se tiču asistencije, mora biti konsultovana u vezi sa svim pitanjima i njene želje se moraju poštovati. Kontrola personalne asistencije može se vršiti i kroz podržano donošenje odluka.

17. Pružaoci servisa podrške često pogrešno opisuju svoje servise koristeći izraze „samostalni život“ ili „život u zajednici“, kao i „personalna asistencija“, iako u praksi ti servise ne ispunjavaju zahtjeve iz člana 19. Obavezni „paketi rješenja“ koji, između ostalog, povezuju dostupnost jednog servisa sa drugim, podrazumijevaju da zajedno žive dvije ili više osoba, ili da se servisi mogu pružiti samo u posebnim životnim aranžmanima, njesu u skladu sa članom 19. Koncept personalne asistencije gdje osoba s invaliditetom nema puno samoodređenje i samokontrolu treba posmatrati kao odstupanje od člana 19. Osobama s kompleksnim potrebama za komunikaciju, uključujući i one koje koriste neformalna sredstva komunikacije (tj. komunikaciju putem nereprezentativnih načina, uključujući izraz lica, položaj tijela i vokalizaciju), mora se omogućiti adekvatna podrška u razvijanju i izražavanju sopstvenih uputstava, odluka, izbora i/ili želja koje će biti prepoznate i poštovane.

Član 19, uvodni tekst

18. Član 19 ponovo potvrđuje nediskriminaciju i priznanje jednakog prava osoba s invaliditetom na samostalni život u zajednici. Da bi se ostvarilo pravo osoba s invaliditetom na samostalni život uz jednake izbore kao što se nude drugima, i da bi se postiglo uključivanje u zajednicu, države potpisnice moraju da preduzmu efikasne i adekvatne mjere kako bi olakšale puno uživanje ovog prava i punu inkluziju i učešće osoba s invaliditetom u zajednici.

19. Ovaj član obuhvata dva koncepta koji se jedino jasno pominju u njegovom naslovu: pravo na samostalni život i pravo na uključenost u zajednicu. Dok se pravo na samostalni život odnosi na individualnu dimenziju, kao pravo na emancipaciju bez uskraćivanja pristupa i mogućnosti, pravo na uključenost u zajednicu zahtijeva socijalnu dimenziju, tj. pozitivno pravo na razvijanje inkluzivnih okruženja. Ovo pravo ustanovljeno u članu 19 obuhvata oba koncepta.

20. Član 19 izričito se odnosi na sve osobe s invaliditetom. Ne smije da postoji nikakvo cjelovito ili djelimično uskraćivanje bilo kog „stepena“ poslovne sposobnosti niti nivoa podrške koje bi osobama s invaliditetom ukinulo ili ograničilo pravo na samostalnost i samostalni život u zajednici.

21. Kada se procijeni da su osobama s invaliditetom u velikoj mjeri neophodni lični servisi, države potpisnice često uzimaju u obzir institucije kao jedino rješenje, naročito kad se lični servisi smatraju „suviše skupim“ ili se smatra da su osobe s invaliditetom „nesposobne“ da žive van institucionalnog okruženja. Osobe s intelektualnim invaliditetom, posebno one s kompleksnim zahtjevima za komunikacijom, između ostalog, često se procjenjuju kao nesposobne za život van institucionalnog okruženja. Takvo rezonovanje je suprotno članu 19, koji pravo na samostalni život i uključenost u zajednicu daje svim osobama s invaliditetom, bez obzira na njihov nivo intelektualnih sposobnosti, samostalnog funkcionisanja ili potrebu za podrškom.

22. Sve osobe s invaliditetom trebalo bi da imaju slobodan izbor aktivnog učešća i pripadnosti nekoj kulturi po sopstvenom izboru, i treba da imaju isti stepen izbora i kontrole nad svojim životom kao i ostali pripadnici zajednice. Samostalni život nije kompatibilan sa zagovaranjem „prethodno definisanog“ individualnog načina života. Mlade osobe s invaliditetom ne bi trebalo primoravati da žive u okruženju koje je namijenjeno starijim osobama s invaliditetom i obrnuto.

23. Osobe s invaliditetom bez obzira na rod su nosioci prava i uživaju jednaku zaštitu u skladu sa članom 19. Treba preduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi se obezbijedio pun razvoj, napredak i osnaživanje žena. LGBTQI osobe s invaliditetom moraju da uživaju jednaku zaštitu prema članu 19 i, samim tim, poštovanje njihovih ličnih odnosa. Pored toga, pravo na samostalni život i

uključenost u zajednicu obuhvata zaštitu osoba s invaliditetom koje pripadaju bilo kojoj starosnoj grupi, etničkoj grupi, kasti, jezičkoj i/ili vjerskoj manjini, kao i migrantima, tražiocima azila i izbjeglicama.

Član 19 (a)

24. Izbor i odlučivanje o tome kako, gdje i s kim ćemo živjeti predstavlja glavnu ideju prava na samostalni život i uključenost u zajednicu. Individualni izbor zato nije ograničen na mjesto boravka, već obuhvata sve aspekte životnih aranžmana neke osobe: dnevni raspored i rutinu, kao i način i stil života te osobe, uključujući privatnu i javnu sferu, na svakodnevnom i dugoročnom nivou.

25. Osobe s invaliditetom često ne mogu da imaju izbor zbog nedostatka opcija između kojih bi mogle da biraju. Ovo je slučaj, na primjer, kada je neformalna podrška porodice jedina opcija, kada je podrška nedostupna izvan institucija, kada je stanovanje nepristupačno ili kada u zajednici nije obezbijeđena podrška, kao i kada se podrška pruža samo u specifičnim oblicima boravka, kao što su grupne zajednice ili institucije.

26. Pored toga, osobama s invaliditetom nekada nije dozvoljeno da iskažu svoj sopstveni izbor usljed nedostatka pristupačnih informacija u vezi s nizom izbora koji im stoje na raspolaganju i/ili usljed zakonskih ograničenja koja proističu iz zakonodavstva o starateljstvu i sličnim pravnim normama ili odlukama koje osobama s invaliditetom ne dozvoljavaju da ostvaruju svoju poslovnu sposobnost. Čak i ako formalni zakoni nijesu na snazi, druge osobe, na primjer porodice, negovatelji ili lokalne vlasti, ponekad kontrolišu i ograničavaju individualne izbore zamjenskim donošenjem odluka.

27. Pravni subjektivitet i pravna sredstva su osnov za ostvarivanje samostalnog života osoba s invaliditetom u zajednici. Zbog toga je član 19 u vezi s priznavanjem i primjenom pravne ličnosti i poslovne sposobnosti kao što je predviđeno članom 12 Konvencije i dodatno objašnjeno u Opštem komentaru Komiteta br. 1 (iz 2014) o jednakom priznanju pred zakonom. Pored toga, ovaj član je u vezi i s apsolutnom zabranom lišavanja slobode na osnovu invaliditeta koja je predviđena članom 14 i razrađena u odgovarajućim smjernicama^[4].

Član 19 (b)

28. Individualizovani servisi podrške moraju se smatrati pravom, a ne oblikom medicinske i socijalne zaštite ili dobrotorne brige. Za mnoge osobe s invaliditetom pristup određenom broju individualizovanih servisa podrške je preduslov za samostalni život u zajednici. Osobe s invaliditetom imaju pravo da odaberu usluge i pružaoce usluga u skladu sa sopstvenim zahtjevima i ličnim željama, a individualizovana podrška treba da je dovoljno fleksibilna kako bi se prilagodila zahtjevima „korisnika“, a ne obrnuto. Ovo pred države potpisnice stavlja obavezu obezbjeđivanja dovoljnog broja kvalifikovanih specijalista koji mogu da prepoznaju praktična rješenja za barijere u vezi sa samostalnim životom u zajednici u skladu sa zahtjevima i željama pojedinca.

29. Tačka (b) objašnjava razne individualizovane servise koji spadaju u ovu kategoriju servisa podrške. Oni nijesu ograničeni samo na servise u okviru kuće već treba da obuhvata i sfere zapošljavanja, obrazovanja i učešća u politici i kulturi; osnaživanje roditeljstva i mogućnost posjećivanja rođaka i drugih ljudi; učešće u političkom i kulturnom životu, interesovanja i aktivnosti u slobodno vrijeme, kao i putovanje i rekreaciju.

30. Iako individualizovani servisi podrške mogu da se razlikuju u nazivu, tipu ili vrsti u zavisnosti od kulturnih, ekonomskih i geografskih karakteristika države potpisnice, svi servisi podrške moraju biti osmišljeni tako da podržavaju uključenost u zajednicu sprečavajući izolaciju i segregaciju

4 Smjernice o pravima osoba s invaliditetom na slobodu i bezbjednost (A/72/55, aneks).

od ostalih, a u praksi moraju da odgovaraju toj svrsi. Važno je da cilj ovih servisa podrške bude postizanje potpune inkluzije u zajednicu. Zbog toga član 19 (b) zabranjuje svaku institucionalnu formu servisa podrške koja vrši segregaciju i ograničava ličnu autonomiju.

31. Takođe je važno imati na umu da svi servisi podrške moraju da budu osmišljeni i obezbijeđeni na način koji podržava sveukupnu svrhu ove norme: punu, individualizovanu, samostalno izabranu i efikasnu inkluziju i učešće, kao i samostalni život.

Član 19 (c)

32. Usluge i infrastruktura pomenuti u ovom dijelu člana odnose se na usluge i infrastrukturu za opšte stanovištvo u zajednici i ne odnose se na usluge u vezi s invaliditetom. One obuhvataju širok raspon usluga, kao što su stanovanje, javne biblioteke, bolnice, škole, prevoz, prodavnice, pijace, muzeji, internet, društveni mediji i slična infrastruktura i usluge. One moraju da budu dostupne, univerzalno pristupačne, prihvatljive i prilagodljive za sve osobe s invaliditetom u zajednici.

33. Pristupačnost infrastrukture, dobara i usluga u zajednici, kao i korišćenje prava na inkluzivno, pristupačno zaposlenje, obrazovanje i zdravstvenu zaštitu, osnovni su uslovi za uključenost i učešće osoba s invaliditetom u zajednici. Razni programi deinstitucionalizacije pokazuju da zatvaranje institucija, bez obzira na njihovu veličinu i premještaj osoba koje u njima borave u zajednicu, samo po sebi nije dovoljno. Takve reforme moraju biti praćene sveobuhvatnim programima razvoja usluga i zajednice, uključujući programe podizanja svijesti. Strukturne reforme smišljene da povećaju sveukupnu pristupačnost u zajednici mogu da umanje potrebu za uslugama koje su u vezi s invaliditetom.

34. Kada je u pitanju materijalni obim, član 19 obuhvata pristup bezbjednom i odgovarajućem stanovanju, individualnim uslugama i objektima i uslugama u zajednici. Pristup stanovanju znači posjedovanje mogućnosti za život u zajednici na jednakoj osnovi sa drugima. Član 19 se ne primjenjuje pravilno ukoliko je stanovanje obezbijeđeno samo u specijalno projektovanim oblastima uređenim tako da više osoba s invaliditetom mora da živi u istoj zgradi, kompleksu ili kraju. Pristupačnost prostora za stanovanje u kome borave osobe s invaliditetom koje žive same ili s porodicom mora biti obezbijeđena u adekvatnom broju, u svim dijelovima zajednice kako bi se osobama s invaliditetom pružilo pravo i mogućnost izbora. U tom smislu, neophodno je projektovati stambene objekte bez barijera, kao i renovirati postojeće stambene objekte tako da u njima više nema barijera. Pored toga, stanovanje mora da bude priuštivo osobama s invaliditetom.

35. Servisi podrške moraju da budu dostupni u bezbjednom fizičkom i geografskom okruženju svim osobama s invaliditetom koje žive u urbanim ili ruralnim područjima. Ti servisi treba da budu priuštivi i da uzmu u obzir osobe s malim prihodima. Servisi, takođe, moraju da budu prihvatljiviji, što podrazumijeva obavezno ispunjavanje standardnih nivoa kvaliteta i vođenje računa o rodu, uzrastu i kulturi.

36. Individualizovani servisi podrške koji ne omogućavaju lični izbor i samokontrolu ne obezbjeđuju samostalni život u zajednici. Servisi podrške koji se pružaju kao kombinovani rezidencijalni servisi i servisi podrške (u zajedničkom „paketu“) često se nude osobama s invaliditetom pod premisom isplativosti. Međutim, iako ova premisa sama po sebi može da bude odbačena s ekonomskog aspekta, isplativost ne smije da bude prioritet u odnosu na suštinu ljudskog prava o kom je riječ. Personalna asistencija i asistenti po pravilu ne bi trebalo da se dijele među osobama s invaliditetom; to se može raditi samo ukoliko za to postoji potpuna i slobodna saglasnost osobe s invaliditetom. Mogućnost izbora jedan je od tri ključna elementa prava na samostalni život u zajednici.

37. Pravo na jednake servise podrške poklapa se s obavezom omogućavanja učešća i uključenošću osoba s invaliditetom u procese koji se odnose na infrastrukturu i usluge u zajednici, osiguravajući na taj način da oni odgovaraju na specifične zahtjeve, da su rodno i uzrasno senzitivni, i da su dostupni kako bi se ostvarilo spontano učešće osoba s invaliditetom u zajednici. Za djecu, suština prava na samostalni život i uključenost u zajednicu podrazumijeva pravo da rastu u porodici.

Glavni elementi

38. Komitet smatra da je važno identifikovati suštinske elemente člana 19 kako bi se obezbijedila realizacija standardizovanog minimalnog nivoa podrške, dovoljnog da se ostvari pravo na samostalni život i uključenost u zajednicu, od strane svake države potpisnice. Države potpisnice treba da osiguraju da se suštinski elementi člana 19 uvijek poštuju, naročito u vrijeme finansijske ili ekonomske krize. Ti suštinski elementi su:

(a) Osigurati pravo na poslovnu sposobnost za odlučivanje gdje, s kim i kako živjeti za sve osobe s invaliditetom, bez obzira na vrstu oštećenja u skladu s Opštim komentarom Komiteta br. 1;

(b) Osigurati nediskriminaciju u pristupu stanovanju, uključujući elemente prihoda i pristupačnosti i usvajanje obaveznih građevinskih propisa koji omogućavaju pristupačnost novih i renoviranih stambenih objekata;

(c) Razviti konkretan akcioni plan za samostalni život osoba s invaliditetom u zajednici, uključujući preduzimanje koraka u omogućavanju formalne podrške za samostalni život u zajednici tako da neformalna podrška, npr. od strane porodice, nije jedina opcija;

(d) Razvijati, sprovoditi, vršiti monitoring i sankcionisati neusaglašenost sa zakonodavstvom, planovima i smjericama o zahtjevima za pristupačnost za osnovne opšte servise kako bi se ostvarila društvena ravnopravnost, uključujući učešće osoba s invaliditetom u društvenim medijima i osigurati adekvatne kompetencije u IKT kako bi se te tehnologije razvijale, uključujući na bazi univerzalnog dizajna, i štitile;

(e) Razviti konkretan akcioni plan i preduzeti korake u pravcu razvoja i pružanja osnovnih, personalizovanih, nedijeljenih servisa podrške zasnovanih na principima ljudskih prava i specifičnih servisa podrške u vezi s invaliditetom i drugih vrsta usluga;

(f) Izbjeći regresiju u ispunjavanju sadržaja člana 19, osim ako su takve mjere u potpunosti opravdane i u skladu s međunarodnim pravom;

(g) Prikupljati sveobuhvatne kvantitativne i kvalitativne podatke o osobama s invaliditetom, uključujući i one koje i dalje žive u institucijama;

(h) Koristiti sva raspoloživa sredstva, uključujući regionalno finansiranje i finansiranje za razvojnu saradnju kako bi se razvili inkluzivni i pristupačni servisi za samostalni život.

III Obaveze država potpisnica

39. Obaveze država potpisnica moraju odražavati prirodu ljudskih prava kao ili apsolutnih i odmah primjenjivih (građanska i politička prava) ili postepeno primjenjivih (ekonomska, socijalna i kulturna prava). Član 19 (a) predviđa da je pravo na izbor sopstvenog mjesta boravka, tj. gdje, kako i s kim će osoba živjeti, odmah primjenjivo jer je to građansko i političko pravo. Pravo na pristup individualizovanim procijenjenim servisima podrške, predviđeno u članu 19 (b), je ekonomsko, socijalno i kulturno pravo. Član 19 (c), tj. pravo na pristup infrastrukturi za usluge je ekonomsko, socijalno i kulturno pravo jer mnoge opšte usluge, kao što su pristupačne IKT, veb-sajtovi, društveni mediji, bioskopi, javni parkovi, pozorišta i sportski objekti, služe kako u socijalne, tako i u kulturne svrhe. Postepena realizacija zahtijeva neodložnu obavezu osmišljavanja i donošenja konkretnih strategija i akcionih planova i izdvajanje sredstava za razvoj servisa podrške, kao i uvođenje novih opštih servisa koji su inkluzivni za osobe s invaliditetom.

40. Obaveza poštovanja nema samo negativni aspekt; njen pozitivni aspekt zahtijeva od država potpisnica da preduzmu sve neophodne mjere kako bi se osiguralo da ni države potpisnice ni pravna lica ne prekrše nijedno pravo predviđeno članom 19.

41. Da bi postigle progresivnu realizaciju ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, države potpisnice moraju da preduzmu korake maksimalno koristeći sva dostupna sredstva^[5]. Ti koraci moraju se preduzeti odmah ili u prihvatljivo kratkom vremenskom periodu. Treba da budu smišljeni, konkretni, ciljani, te da koriste sva odgovarajuća sredstva^[6]. Sistematično ostvarivanje prava na samostalni život u zajednici zahtijeva strukturne promjene. Ovo se naročito odnosi na deinstitutionalizaciju u svim oblicima.

42. Države potpisnice imaju obavezu da bez odlaganja otpočinu strateško planiranje na osnovu odgovarajućih vremenskih okvira i resursa, u bliskoj saradnji s reprezentativnim organizacijama osoba s invaliditetom kako bi se institucionalizovano okruženje zamijenilo servisima podrške za samostalni život. Granica mjere u kojoj države potpisnice poštuju ovu obavezu u vezi je s programskim sprovođenjem, ali ne i sa pitanjem potpune zamjene. Države potpisnice treba da razviju planove tranzicije u direktnoj saradnji s osobama s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija kako bi se postigla potpuna uključenost osoba s invaliditetom u zajednicu.

43. Kada država potpisnica pokušava da uvede regresivne mjere u vezi sa članom 19, na primjer, kao odgovor na ekonomsku ili finansijsku krizu, ta država je obavezna da dokaže da su date mjere privremene, neophodne i nediskriminatorne, i da poštuje suštinske obaveze^[7].

44. Dužnost progresivne realizaciju takođe zahtijeva pretpostavku protiv regresivnih mjera u uživanju ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Takve mjere uskraćuju osobama s invaliditetom da u potpunosti uživaju pravo na samostalni život i uključenost u zajednicu. Posljedično, regresivne mjere predstavljaju kršenje člana 19.

45. Državama potpisnicama je zabranjeno da preduzimaju regresivne mjere u vezi s minimalnim osnovnim obavezama kada je riječ o pravu na samostalni život u zajednici, kao što je i navedeno u ovom Opštem komentaru.

46. Države potpisnice imaju obavezu da bez odlaganja eliminišu diskriminaciju osoba s invaliditetom, kako pojedinaca, tako i grupa, i da im garantuju jednako pravo na samostalni život i učešće u zajednici. Ovim se od država potpisnica zahtijeva da opozovu ili reformišu politike, zakone i prakse koje osobama s invaliditetom onemogućavaju, na primjer, da odaberu sopstveno

5 Vidjeti član 2 (1) Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, i član 4 (2) Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

6 Vidjeti Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar br. 3, paragraf 2.

7 Pismo datirano 16. maja 2012. predsjednika Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, državama potpisnicama, dostupno na http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCESCR%2FSUS%2F6395&Lang=en.

mjesto boravka, ili im uskraćuju raspoloživost priuštivog i pristupačnog prostora za stanovanje, iznajmljivanje smještaja ili korišćenje osnovnih opštih servisa, tj. infrastrukture neophodne za njihovu samostalnost. Dužnost obezbjeđivanja razumnih adaptacija (član 5 (3)) takođe ne podliježe progresivnoj realizaciji.

Obaveza poštovanja

47. Obaveza poštovanja zahtijeva od država potpisnica da se uzdrže od direktnog ili indirektnog miješanja u, ili bilo kakvog ograničavanja individualnog prava na, samostalni život i uključenost u zajednicu. Države potpisnice ne treba nikome da ograničavaju niti uskraćuju mogućnost samostalnog života u zajednici, što se odnosi i na zakone koji osobama s invaliditetom direktno ili indirektno ograničavaju mogućnost da izaberu sopstveno mjesto boravka, odnosno gdje, kako i s kim će živjeti, niti da ograničavaju njihovu autonomiju. Države potpisnice treba da sprovedu reformu svih zakona koji ometaju ostvarivanje prava predviđenih članom 19 Konvencije.

48. Ova obaveza takođe od država potpisnica zahtijeva da opozovu, odnosno da se uzdrže od usvajanja zakona, politika i struktura koje održavaju i stvaraju barijere u pristupu servisima podrške, kao i opštoj infrastrukturi i uslugama. Ovo, takođe, nameće obavezu oslobađanja svih pojedinaca koji su protiv svoje volje zatvoreni u institucije za mentalno zdravlje ili im je na neki drugi način zbog invaliditeta uskraćena sloboda. Takođe, ovo obuhvata zabranu svih oblika starateljstva i nameće obavezu zamjene režima zamjenskog odlučivanja alternativama za odlučivanje uz podršku.

49. Poštovanje prava osoba s invaliditetom prema članu 19 znači da države potpisnice treba da postepeno ukinu institucionalizaciju. Države potpisnice ne mogu da grade nove institucije niti da renoviraju stare institucije osim u mjeri u kojoj je to neophodno zbog fizičke bezbjednosti korisnika. Institucije ne treba proširivati i ne treba primati nove korisnike umjesto onih koji odlaze, a isto tako ne bi trebalo osnivati ni „satelitske“ životne aranžmane koji se izdvajaju iz institucija, podsjećaju na samostalni život (stanovi ili domovi za pojedince), ali su ipak povezani s institucijama.

Obaveza zaštite

50. Obaveza zaštite zahtijeva od država potpisnica da preduzmu mjere kako bi spriječile članove porodice i treća lica da se direktno ili indirektno miješaju u uživanje prava na samostalni život u zajednici. Dužnost zaštite zahtijeva od država potpisnica da usvoje i sprovedu zakone i politike koji zabranjuju svako ponašanje članova porodice, trećih lica, pružalaca usluga, vlasnika zemljišta ili pružalaca opštih servisa koje podriva puno uživanje prava na uključenost i samostalni život u zajednici.

51. Države potpisnice treba da osiguraju da se javna ili privatna sredstva ne troše na održavanje, osnivanje, izgradnju postojećih i novih institucija ili bilo kog oblika institucionalizacije. Osim toga, države potpisnice moraju spriječiti osnivanje privatnih institucija pod maskom „življenja u zajednici“.

52. Podrška treba uvijek da se zasniva na individualnim zahtjevima, a ne na interesu pružalaca usluga. Države potpisnice treba da uspostave mehanizme praćenja pružalaca usluga, da usvoje mjere kojima će se osobe s invaliditetom zaštititi od toga da budu sakrivene u porodici ili izolovane u institucijama, kojima će se djeca zaštititi od napuštanja ili institucionalizacije po osnovu invaliditeta, kao i da uspostave odgovarajuće mehanizme za otkrivanje slučajeva nasilja nad osobama s invaliditetom od strane trećih lica. Države potpisnice takođe treba da zabrane direktorima i/ili upravicima rezidencijalnih institucija da postanu staratelji stanovnika tih ustanova.

53. Dužnost zaštite, takođe, podrazumijeva zabranu diskriminatornih praksi, na primjer isključivanja pojedinaca ili grupa iz pružanja određenih usluga. Države potpisnice treba da zabrane i da spriječe treća lica u nametanju praktičnih ili proceduralnih barijera za samostalni život i uključenost u zajednicu, na primjer, da osiguraju da se servisi pružaju tako da omogućavaju samos-

talni život u zajednici i da osobama s invaliditetom ne bude uskraćena mogućnost iznajmljivanja stana ili da budu u nepovoljnom položaju na tržištu nekretnina. Opšte usluge u zajednici koje su otvoreni za javnost, na primjer biblioteke, bazeni, javni parkovi/prostori, prodavnice, pošte ili bioskopi, treba da budu pristupačni i da ispunjavaju zahtjeve osoba s invaliditetom, kao što je predviđeno u Opštem komentaru Komiteta br. 2 (iz 2014) o pristupačnosti.

Obaveza ispunjavanja

54. Obaveza ispunjavanja zahtijeva od država potpisnica da promovišu, olakšavaju i pružaju odgovarajuće legislativne, administrativne, budžetske, pravosudne, programske, promotivne i druge mjere u cilju postizanja punog ostvarivanja prava na samostalni život i uključenost u zajednicu, kao što je predviđeno Konvencijom. Obaveza ispunjavanja, takođe, od država potpisnica zahtijeva da preduzmu mjere za ukidanje praktičnih prepreka za puno ostvarivanje prava na samostalni život i uključenost u zajednicu, kao što su nepristupačno stanovanje, ograničen pristup servisima podrške, nepristupačni objekti, dobra i usluge u zajednici i predrasude protiv osoba s invaliditetom.

55. Države potpisnice treba da osnaže porodice kako bi podržale svoje članove s invaliditetom u ostvarivanju prava na samostalni život i uključenost u zajednicu.

56. U sprovođenju legislative, politika i programa, države potpisnice moraju blisko da sarađuju i da aktivno uključe različite grupe osoba s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija u svim aspektima koji se odnose na samostalni život u zajednici, naročito kada je riječ o razvoju servisa podrške i ulaganju sredstava u servise podrške u zajednici.

57. Države potpisnice moraju da usvoje strategiju i konkretan akcioni plan za deinstitucionalizaciju. To podrazumijeva dužnost sprovođenja strukturnih reformi, povećanje pristupačnosti za osobe s invaliditetom u zajednici i podizanje svijesti među svima u društvu o uključivanju osoba s invaliditetom u zajednicu.

58. Deinstitucionalizacija, takođe, zahtijeva sistemsku transformaciju koja podrazumijeva zatvaranje institucija i ukidanje propisa o institucionalizaciji u okviru sveobuhvatne strategije, zajedno s uspostavljanjem čitavog niza individualizovanih servisa podrške, što uključuje individualizovane planove za tranziciju s budžetom i vremenskim okvirom, kao i inkluzivne servise podrške. Zato je neophodan koordiniran zajednički pristup vlasti koji garantuje reforme, budžet i adekvatnu promjenu pristupa invaliditetu na svim nivoima i sektorima vlasti, uključujući i lokalne vlasti.

59. Programi i ovlaštenja za podšku samostalnom životu u zajednici moraju da obuhvate troškove uzrokovane invaliditetom. Pored toga, za deinstitucionalizaciju je presudno obezbediti dovoljan broj pristupačnih i priuštivih stambenih jedinica, uključujući stanovanje za porodice. Takođe je važno da pristup stanovanju ne bude uslovljen zahtjevima koji smanjuju autonomiju i nezavisnost osoba s invaliditetom. Zgrade i prostori koji su otvoreni za javnost, kao i svi vidovi prevoza moraju biti osmišljeni tako da ispune zahtjeve svih osoba s invaliditetom. Države potpisnice moraju da preduzmu odlučne korake bez odlaganja kako bi preusmjerile sredstva u omogućavanje samostalnog života u zajednici za osobe s invaliditetom.

60. Servisi podrške za osobe s invaliditetom moraju biti dostupni, pristupačni, prihvatljivi i prilagodljivi svim osobama s invaliditetom, i uzimati u obzir razne uslove života, kao što su, na primjer, lični ili porodični prihodi i individualne okolnosti, kao što su pol, starosna dob, nacionalno ili etničko porijeklo, jezički, vjerski, seksualni i/ili rodni identitet. Model pristupa invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima ne dozvoljava izopštavanje osoba s invaliditetom iz bilo kog razloga, samim tim ni na osnovu vrste i obima neophodnih servisa podrške. Servisi podrške, uključujući personalnu asistenciju, ne treba da se dijele s drugima, osim ako tako nije odlučeno na osnovu slobodnog i informisanog pristanka osoba s invaliditetom.

61. Države potpisnice treba da u kriterijume podobnosti za dobijanje pomoći uključe sljedeće elemente: procjena treba da se zasniva na modelu pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima; treba da se usredsredi na zahtjeve osobe koji postoje usljed barijera u društvu, a ne usljed oštećenja; kao i da uzme u obzir i da slijedi volju i želje te osobe; i obezbijedi punu uključenost

osoba s invaliditetom u proces donošenja odluka.

62. Gotovinski transferi kao što su nadoknade za invaliditet predstavljaju jedan od načina na koji države potpisnice pružaju podršku osobama s invaliditetom u skladu sa članovima 19 i 28 Konvencije. Takvi gotovinski transferi često priznaju troškove u vezi s invaliditetom i olakšavaju puno uključivanje osoba s invaliditetom u zajednicu. Gotovinski transferi također su značajni zbog situacije siromaštva i krajnjeg siromaštva s kojima se nekada suočavaju osobe s invaliditetom. Države potpisnice ne smiju da odatno usložnjavaju teškoće s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju tako što će im smanjivati prihode u vrijeme ekonomske ili finansijske krize ili na osnovu mjera štednje jer to nije u skladu sa standardima ljudskih prava definisanim u paragrafu 38 iznad.

63. Podrška za osobe s invaliditetom treba da se procjenjuje putem personalizovanog pristupa i prilagodi specifičnim aktivnostima i stvarnim barijerama s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju prilikom uključivanja u zajednicu. Procjena treba da uzme u obzir to da je osobama s invaliditetom neophodan pristup učešću u aktivnostima koji vremenom varira. Države potpisnice treba da se postaraju da personalizovanje podrške, uključujući gotovinske transfere/lične budžete, uzme u obzir i pozabavi se izazovima na koje nailaze osobe s invaliditetom u životu u ruralnim i/ili urbanim područjima.

64. Države potpisnice treba da obezbijede i da blagovremeno distribuiraju ažurirane i tačne informacije neophodne za informisano donošenje odluka o izborima u vezi sa samostalnim životom i servisima podrške u zajednici. Ove informacije treba da budu u pristupačnim formatima, uključujući Brajevo pismo, znakovni jezik, taktilne formate, lako čitljive formate i alternativne i augmentativne načine komunikacije.

65. Države potpisnice treba da osiguraju da zaposleni, kao i svi oni koji uskoro treba da se zaposle u službama koje se bave pitanjima invaliditeta, uključujući osoblje koje pruža usluge, donosiocje odluka i državne službenike koji nadziru usluge za osobe s invaliditetom, budu adekvatno obučeni o samostalnom životu u zajednici, kako u teoriji, tako i u praksi. Države potpisnice također treba da postave kriterijume u skladu sa članom 19 o licima koja se prijavljuju za dozvolu za pružanje društvene podrške osobama s invaliditetom za život u zajednici, odnosno da procijene kako ta lica obavljaju svoje dužnosti. Države potpisnice također treba da osiguraju da međunarodna saradnja prema članu 32 i tako nastale investicije i projekti ne podstiču barijere za samostalni život u zajednici, već da umjesto toga ukidaju prepreke i podržavaju ostvarivanje prava na samostalni život i uključenost u zajednicu. Nakon katastrofa, važno je da se barijere ne prave ponovo, kao element sprovođenja člana 11 Konvencije.

66. Države potpisnice moraju da obezbijede pristup pravdi i pravnoj pomoći, odgovarajućim pravnim savjetima, pravnim lijekovima i podršci, uključujući i razumne i proceduralne adaptacije za osobe s invaliditetom koje žele da ostvare svoje pravo na samostalni život u zajednici.

67. Države potpisnice treba da obezbijede adekvatne servise podrške porodičnim njegovateljima kako bi oni mogli da podrže svoje dijete ili rođaka u samostalnom životu u zajednici. Ova podrška obuhvata servise produženog boravka, brige o djetetu i ostale servise podrške roditeljima. Finansijska podrška također je presudna za porodične njegovatelje koji često žive u krajnjem siromaštvu i nemaju mogućnost pristupa tržištu rada. Države potpisnice isto tako treba da obezbijede socijalnu podršku porodicama i da podstiču razvoj savjetodavnih usluga, grupa podrške u zajednici i ostalih odgovarajućih opcija podrške.

68. Države potpisnice moraju redovno da sprovode ankete i ostale oblike analiza koji daju podatke o fizičkim, komunikacionim, infrastrukturnim preprekama, kao i preprekama u okruženju i stavovima na koje nailaze osobe s invaliditetom, a također i podatke o zahtjevima za ostvarivanje samostalnog života u zajednici.

IV Veza s ostalim odredbama Konvencije

69. Pravo na samostalni život i uključenost u zajednicu međusobno je povezano s uživanjem drugih ljudskih prava propisanih u Konvenciji. U isto vrijeme, nije riječ samo o zbiru tih prava jer ovo pravo potvrđuje da sva prava treba da budu ostvarena i ispunjena u zajednici u kojoj osoba odabere da živi i u kojoj se može ostvariti pun i slobodan razvoj ličnosti.

70. Konsultacije i aktivno uključivanje osoba s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija (član 4 (3)) presudni su za usvajanje svih planova i strategija, kao i za naknadno praćenje i monitoring ostvarivanja prava na samostalni život u zajednici. Donosioci odluka na svim nivoima moraju aktivno da se uključe i konsultuju različite grupe osoba s invaliditetom, uključujući organizacije žena s invaliditetom, starijih osoba s invaliditetom, djece s invaliditetom, osoba s psihosocijalnim invaliditetom i osoba s intelektualnim invaliditetom.

71. Nediskriminacija (član 5) u vezi sa samostalnim životom i uključenošću u zajednicu važna je kada je riječ o pristupu i dobijanju servisa podrške. Države potpisnice treba da definišu kriterijume podobnosti i procedure za pristup servisima podrške na nediskriminatoran način, objektivno i fokusirajući se na zahtjeve osoba, a ne na oštećenje, u skladu s pristupom usklađenim s ljudskim pravima. Uspostavljanje specifičnih usluga za osobe s invaliditetom u određenim okolnostima u kojima se nađu i u skladu s njihovim zahtjevima, kao što su usluge za djecu, studente, zaposlene i starije osobe s invaliditetom, ne treba smatrati diskriminatornim kršenjem Konvencije nego pravednom i pravno dostupnom afirmativnom akcijom. Osobe s invaliditetom suočene s diskriminacijom u odnosu na član 19 moraju imati na raspolaganju efikasne i priuštive pravne lijekove.

72. Žene i djevojčice s invaliditetom (član 6) često su isključene i izolovane, i suočene s većim ograničenjima kada je riječ o mjestu boravka i životnim aranžmanima usljed paternalističkih stereotipa i patrijarhalnih društvenih obrazaca koji diskriminiraju žene u društvu. Žene i djevojčice s invaliditetom takođe se suočavaju s rodno zasnovanom, višestrukom i intersekcijom diskriminacijom, većim rizikom od institucionalizacije i nasiljem, uključujući seksualno nasilje, zlostupotrebom i uznemiravanjem^[8]. Države potpisnice moraju da obezbijede priuštive ili besplatne pravne lijekove i servise podrške žrtvama nasilja i zlostavljanja. Žene s invaliditetom koje se suočavaju s porodičnim nasiljem često ekonomski, fizički ili emotivno više zavise od nasilnika koji su im često njegovatelji, što žene s invaliditetom sprečava da izađu iz nasilnih veza i vodi daljoj društvenoj izolaciji. Zbog toga, u ostvarivanju prava na samostalni život i uključenost u zajednicu treba obratiti posebnu pažnju na rodnu ravnopravnost, eliminaciju rodno zasnovane diskriminacije i patrijarhalnih društvenih obrazaca.

73. Kulturne norme i vrijednosti mogu negativno da ograniče izbore i kontrolu žena i djevojčica s invaliditetom u vezi sa životnim aranžmanima, da ograniče njihovu samostalnost, obavežu ih na određene životne aranžmane, da od njih zahtijevaju da potisnu sopstvene potrebe i da se, umjesto toga, stave u službu tuđih zahtjeva i preuzmu određene uloge u okviru porodice^[9]. Države potpisnice treba da preduzmu mjere protiv diskriminacije i barijera za žene u pristupu socijalnim uslugama i podršci, a takođe da osiguraju da različite politike, programi i strategije koji se tiču pristupa socijalnim uslugama i podršci uzimaju u obzir ravnopravnost između žena i muškaraca.

74. Države potpisnice treba da osiguraju da se mjere koje imaju za cilj razvoj, osnaživanje i unapređivanje položaja žena i djevojčica s invaliditetom (član 6 (2)) pozabave rodnom nejednakošću u pristupu podršci i socijalnoj zaštiti. Države potpisnice treba da usvoje odgovarajuće mjere kako bi se podstakla ravnoteža između posla i privatnog života (resursi, vrijeme, usluge) koje podržavaju žene s invaliditetom u njihovom (ponovnom) izlasku na otvoreno tržište rada i

8 Vidjeti Komitet za prava osoba s invaliditetom, Opšti komentar br. 3 (iz 2016) o ženama i djevojčicama s invaliditetom.

9 Ibid, paragrafi 8, 18, 29 i 55.

da osiguraju jednaka prava i odgovornosti žena i muškaraca u obavljanju roditeljskih dužnosti^[10]. Države potpisnice takođe su odgovorne i da žrtvama rodno zasnovanog nasilja obezbijede sigurne kuće koje su potpuno pristupačne ženama i djevojčicama s invaliditetom.

75. Postojanje adekvatnih servisa podrške koje uzimaju u obzir uzrast djevojčica i dječaka s invaliditetom je od vitalnog značaja za njihovo ravnopravno uživanje ljudskih prava (član 7). Od presudnog značaja je poštovanje razvijajućih kapaciteta djece s invaliditetom i podrška da se izraze o izborima koji utiču na njih. Takođe je važno obezbijediti podršku, informacije i smjernice porodicama (član 23) kako bi se spriječila institucionalizacija djece s invaliditetom i razviti inkluzivne politike usvajanja kako bi se djeci s invaliditetom obezbijedile jednake mogućnosti.

76. Kada je riječ o društvenim interakcijama i odnosima s vršnjacima, tinejdžerima je nekad draže da imaju ličnog asistenta ili profesionalne tumače znakovnog jezika od nezvanične podrške koju im pružaju rođaci. Države potpisnice treba da uspostave inovativne oblike podrške i pristupačnih usluga za djecu i adolescente s invaliditetom kroz direktni kontakt ili preko njihovih organizacija. Djeci s invaliditetom nekada je potrebna podrška za bavljenje sportom ili u nekim aktivnostima u zajednici s drugom djecom njihovog uzrasta. Adolescentima s invaliditetom treba omogućiti da provode vrijeme i učestvuju u rekreativnim aktivnostima s njihovim vršnjacima. Države potpisnice moraju da obezbijede asistivna sredstva i tehnologije radi lakšeg uključivanja adolescenata s invaliditetom u mreže njihovih vršnjaka. Osim toga, servisi koje olakšavaju odrastanje mladih ljudi, odnosno njihov prelazak u zrelo doba, uključujući podršku u iseljavanju iz porodičnog doma, zaposlenju i visokoškolskom obrazovanju, presudne su za ostvarivanje samostalnog života.

77. Podizanje svijesti (član 8) je neophodno za stvaranje otvorenih, osnažujućih i inkluzivnih zajednica jer se član 19 odnosi na transformaciju zajednica. Stereotipi, abilizam i pogrešne predstave koje sprečavaju osobe s invaliditetom da žive samostalno moraju biti iskorijenjeni, dok se u društvu mora promovirati pozitivna slika osoba s invaliditetom i njihovog doprinosa društvu. Podizanje svijesti treba sprovoditi među vlastima, državnim službenicima, stručnjacima, medijima, opštom javnosti, osobama s invaliditetom i njihovim porodicama. Sve aktivnosti usmjerene na podizanje svijesti treba obavljati u bliskoj saradnji s osobama s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija.

78. Prava navedena u članu 19 povezana su s obavezama država potpisnica koje se odnose na pristupačnost (član 9) zato što je opšta pristupačnost cijelog izgrađenog okruženja, prevoza, informacija, komunikacija i infrastrukture i usluga otvorenih za javnost u zajednici preduslov za samostalni život u zajednici. Član 9 zahtijeva prepoznavanje i uklanjanje barijera u objektima koji su otvoreni za javnost putem revizije propisa o građevinskoj kontroli i urbanističkom planiranju, uključivanjem standarda univerzalnog dizajna u razne sektore, kao i utvrđivanjem standarda pristupačnosti stanovanja.

79. Države potpisnice moraju unaprijed da uzmu u obzir obavezu pružanja servisa podrške osobama s invaliditetom u svim aktivnostima upravljanja rizikom od nesreća (član 11) i da se postaraju da osobe s invaliditetom ne budu zapostavljene ili zaboravljene u takvim situacijama. Takođe je važno da posle oružanih sukoba, humanitarnih katastrofa ili prirodnih nepogoda barijere ne budu ponovo napravljene. Procesi rekonstrukcije moraju osobama s invaliditetom obezbijediti potpunu pristupačnost za samostalni život u zajednici.

80. Jednako priznanje pred zakonom (član 12) osigurava da sve osobe s invaliditetom imaju pravo na ostvarivanje pune poslovne sposobnosti i, samim tim, imaju jednako pravo na izbor i kontrolu nad sopstvenim životom tako što biraju gdje, s kim i kako žele da žive, te da dobiju podršku u skladu sa sopstvenom voljom i željama. Da bi se u potpunosti ostvario prelazak na odlučivanje uz podršku i primjena prava navedenih u članu 12, neophodno je da osobe s invaliditetom imaju priliku da razvijaju i izražavaju svoje želje i volju kako bi poslovnu sposobnost ostvarivale na ravnopravnim osnovama s drugima. Da bi to postigle, one moraju da budu dio zajednice. Zatim, podrška u korišćenju poslovne sposobnosti treba da se obezbijedi primjenom pristupa zasnova-

¹⁰ Vidjeti Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, Opšta preporuka br. 21 (iz 1994) o ravnopravnosti u braku i porodičnim odnosima.

nog na zajednici, tj. pristupa koji poštuje volju i želje pojedinaca s invaliditetom.

81. Pristup pravdi kao što je to navedeno u članu 13 predstavlja osnov za ostvarivanje punog uživanja prava na samostalni život u zajednici. Države potpisnice treba da osiguraju da sve osobe s invaliditetom imaju poslovnu sposobnost i pravo učešća u sudskom postupku. Nadalje, države potpisnice treba obavezno da osiguraju da sve odluke koje se tiču samostalnog života u zajednici mogu da podliježu žalbama. Podrška u omogućavanju samostalnog života u zajednici mora da se primjenjuje kao pravo i ovlaštenje. Da bi se osigurao ravnopravan i efikasan pristup pravdi, neophodna su osnovna prava na pravnu pomoć, podršku i proceduralne adaptacije u skladu s uzrastom.

82. Prisilna institucionalizacija po osnovu invaliditeta ili s njim povezanih okolnosti kao što su pretpostavljena „opasnost“ i ostali faktori razrađeni u smjernicama Komiteta o članu 14 često su prouzrokovani ili povećani zbog nedostatka specifičnih servisa podrške za osobe s invaliditetom. Zbog toga će primjena člana 19 naposljetku spriječiti kršenje člana 14.

83. Od presudnog je značaja osiguravanje da servisi podrške ne ostavljaju prostor za potencijalno zlostavljanje ili iskorišćavanje osoba s invaliditetom ili bilo kakvo nasilje nad njima (član 16). Monitoring koji uzima u obzir invaliditet, rod i uzrast, pravni lijekovi i obeštećenje moraju biti dostupni svim osobama s invaliditetom koje koriste servise predviđene u članu 19 i koje mogu biti suočene sa zlostavljanjem, nasiljem i iskorištavanjem. Imajući na umu to da institucije teže da izoluju osobe koje stanuju u njima od ostatka zajednice, institucionalizovane žene i djevojčice s invaliditetom su dodatno podložne rodno zasnovanom nasilju, uključujući prisilnu sterilizaciju, seksualno i fizičko zlostavljanje, emocionalno zlostavljanje i dalju izolaciju. One se, takođe, suočavaju s većim barijerama u prijavljivanju takvog nasilja. Neophodno je da države potpisnice u svom nadzoru institucija obuhvate ova pitanja i da omoguće pristup obeštećenju ženama s invaliditetom koje su izložene rodno zasnovanom nasilju u institucijama.

84. Bez podrške za ličnu pokretljivost (član 20), za mnoge osobe s invaliditetom i dalje će postojati barijere za samostalan život u zajednici. Obezbjedivanje priuštivih i dostupnih kvalitetnih pomagala za kretanje, uređaja, asistivnih tehnologija i oblika žive asistencije i posrednika, kao što je predviđeno članom 20, predstavlja preduslov za potpuno uključivanje i učešće osoba s invaliditetom u njihovim zajednicama.

85. Osobe s invaliditetom imaju pravo na pristup svim javnim informacijama u pristupačnim formatima, i da traže, dobijaju i izražavaju informacije i ideje na ravnopravnoj osnovi s drugima (član 21). Komunikacija se može obezbijediti u oblicima i formatima po njihovom izboru, uključujući Brajevo pismo, znakovni jezik, taktilne formate, lako čitljive formate i alternativne načine, sredstva i oblike komunikacije. Značajno je da protok komunikacije i informacija bude dvosmjernan i da su servisi i infrastruktura pristupačni pojedincima koji koriste različite načine komunikacije. Od posebnog značaja je to da informacije o servisima podrške i šemama socijalne zaštite, uključujući mehanizme koji se odnose na invaliditet, budu pristupačni i dostupni iz raznovrsnih izvora kako bi se osobama s invaliditetom omogućilo donošenje potpuno informisane odluke i izbora o tome gdje, s kim i kako će živjeti i koja vrsta usluge im najviše odgovara. Takođe je od presudnog značaja da su mehanizmi za povratne informacije i žalbe komunikaciono pristupačni.

86. Države potpisnice treba da osiguraju da prilikom obezbjeđivanja servisa podrške u skladu sa članom 19, privatnost, porodica, dom, prepiska i čast osoba s invaliditetom budu zaštićeni od svakog nezakonitog uplitanja (član 22). U slučaju bilo kakvog nezakonitog uplitanja, svim osobama s invaliditetom koje koriste servise podrške moraju biti na raspolaganju mehanizmi za monitoring koji uzimaju u obzir invaliditet, rod i starosnu dob, kao i pravni lijekovi i obeštećenje.

87. Pravo na samostalni život u zajednici u tijesnoj je vezi s pravima porodica s djecom ili roditeljima s invaliditetom (član 23). Nepostojanje podrške i usluga u zajednici može da izazove finansijski pritisak i ograničenja za porodice osoba s invaliditetom; prava navedena u članu 23 Konvencije predstavljaju osnov za sprečavanje oduzimanja djece porodicama i njihove institucionalizacije, kao i za podršku porodicama za život u zajednici. Ova prava su jednako važna za sprečavanje oduzimanja djece od roditelja s invaliditetom. Države potpisnice treba da obezbijede informacije, smjernice i podršku porodicama u zaštiti prava njihove djece, kao i u promovisanju njihove uključivosti i učešća u zajednici.

88. Samostalni život i uključenost u zajednicu suštinski su u vezi s inkluzivnim obrazovanjem (član 24) i zahtijevaju priznanje prava osoba s invaliditetom na samostalni život i uživanje u uključenosti i učešću u zajednici^[11]. Inkluzija osoba s invaliditetom u opšti obrazovni sistem podstiče dalju inkluziju osoba s invaliditetom u zajednici. Deinstitutionalizacija takođe zahtijeva uvođenje inkluzivnog obrazovanja. Države potpisnice treba da budu svjesne uloge koju će ostvarivanje prava na inkluzivno obrazovanje imati u izgradnji snaga, vještina i kompetencija neophodnih za sve osobe s invaliditetom kako bi uživale, imale koristi od svojih zajednica i doprinosile im.

89. Opšte zdravstvene ustanove i usluge (član 25) moraju biti dostupne, pristupačne, prilagodljive i prihvatljive za sve osobe s invaliditetom u njihovim zajednicama, uključujući i podršku koja je potrebna nekim osobama s invaliditetom (na primjer onim sa složenim zahtjevima za komunikaciju, psihosocijalnim invaliditetom, intelektualnim invaliditetom i/ili osobama s oštećenjem sluha) tokom hospitalizacije, operacija i medicinskih konsultacija. Obezbjedivanje medicinskih sestara, fizioterapeuta, psihijataru ili psihologa u bolnicama, kao i kod kuće, predstavlja sastavni dio zdravstvene zaštite i ne treba se smatrati ispunjavanjem obaveza država potpisnica prema članu 19, već prema članu 25.

90. Postoji međuzavisnost između samostalnog života u zajednici, rehabilitacije i rehabilitacije (član 26). Pojedininim osobama s invaliditetom korišćenje usluge rehabilitacije nije omogućeno ukoliko ne dobijaju dovoljno individualizovane podrške. U isto vrijeme, svrha rehabilitacije je da se osobe s invaliditetom osposobe za puno i efikasno učešće u zajednici. Rehabilitacija i rehabilitacija osoba s invaliditetom su moguće samo uz slobodni i informisani pristanak. Rehabilitacija i rehabilitacija su relevantne, prije svega, u vezi s obrazovnim, poslovnim, zdravstvenim i socijalnim pitanjima.

91. Postojanje individualizovanih servisa podrške, uključujući personalnu asistenciju, često je predušlov za efikasno uživanje prava na rad i zaposlenje (član 27). Osim toga, osobe s invaliditetom takođe treba da postanu poslodavci, menadžeri ili treneri za specifične servise podrške za osobe s invaliditetom. Primjena člana 19 pomoći će u postepenom ukidanju zapošljavanja osoba s invaliditetom u zaštitnim okruženjima.

92. Da bi se osobama s invaliditetom osiguralo uživanje odgovarajućeg životnog standarda (član 28), države potpisnice treba da im obezbijede, između ostalog, pristup servisima podrške koje će im omogućiti samostalan život. Dakle, države potpisnice imaju obavezu da osiguraju pristup odgovarajućim i pruživim uslugama, uređajima i ostaloj pomoći u slučaju zahtjeva u vezi s invaliditetom, naročito za one osobe s invaliditetom koje žive u siromaštvu. Zatim, neophodan je pristup javnim i subvencionisanim programima stanovanja u zajednici. Smatra se suprotnim Konvenciji ako osobe s invaliditetom moraju same da snose troškove prouzrokovane invaliditetom.

93. Da bi imale uticaj i učestvovala u donošenju odluka relevantnih za razvoj njihove zajednice, sve osobe s invaliditetom treba da uživaju i koriste svoja prava na učešće u političkom i javnom životu (član 29), lično ili preko svojih organizacija. Odgovarajuća podrška može da pruži značajnu pomoć osobama s invaliditetom u korišćenju njihovog prava glasa, učešća u političkom životu i obavljanju javnih poslova. Važno je osigurati da njihovi asistenti ili ostalo osoblje za podršku ne ograničava ili ne zloupotrebljava izbor osoba s invaliditetom prilikom ostvarivanja njihovog biračkog prava.

94. Kulturni život, rekreacija, razonoda i sport (član 30) su važne dimenzije života u zajednici u kojoj se može sprovesti i ostvarivati inkluzija, na primjer, obezbjeđivanjem da su događaji, aktivnosti i objekti pristupačni i inkluzivni za osobe s invaliditetom. Personalni asistenti, vodiči, osobe zadužene za čitanje, profesionalni tumači znakovnog jezika i taktilnih formata, između ostalih, doprinose inkluzivnom životu u zajednici u skladu sa željama i voljom osoba s invaliditetom. Važno je da se korišćenje podrške bilo koje vrste smatra sastavnim dijelom troškova prouzrokovanih invaliditetom jer takvi servisi podrške podstiču inkluziju u zajednicu i samostalni život. Asistenti koji su neophodni za učešće osoba s invaliditetom u kulturnim i rekreativnim aktivnostima ne treba da plaćaju ulaznice. Takođe ne bi trebalo da postoje nikakva ograničenja o tome gdje, kada i za kakve vrste aktivnosti će biti korišćena asistencija, na nacionalnom i međunarodnom nivou.

[11] Komitet za prava osoba s invaliditetom, Opšti komentar br. 4 (iz 2016) o pravu na inkluzivno obrazovanje.

95. Podaci i informacije moraju se sistematično razvrstati (član 31) po osnovu invaliditeta u svim oblastima, uključujući i stanovanje, životne aranžmane, šeme socijalne zaštite, kao i pristup samostalnom življenju, podršci i servisima. Informacije treba da omoguće redovnu analizu napretka deinstitucionalizacije i tranzicije ka servisima podrške u zajednici. Važno je da indikatori odražavaju posebne okolnosti u svakoj državi potpisnici.

96. Međunarodna saradnja (član 32) mora se odvijati na način koji garantuje ulaganje inostrane pomoći u servise podrške u lokalnim zajednicama i koji poštuju želje i volju osoba s invaliditetom i podstiču njihovo pravo na izbor gdje, s kim i u kakvom životnom aranžmanu će živjeti, a u skladu sa članom 19. Investiranje novca dobijenog u okviru međunarodne saradnje u razvoj novih institucija, smještaja u zatvorene institucije ili institucionalnih modela zaštite nije prihvatljivo zato što to dovodi do segregacije i izolacije osoba s invaliditetom.

V Sprovođenje na nacionalnom nivou

97. Komitet navodi da države potpisnice mogu naići na izazove na nacionalnom nivou prilikom primjene prava na samostalni život i uključenost u zajednicu. Međutim, u skladu s normativnim sadržajem i prethodno navedenim obavezama, države potpisnice bi trebale da preduzmu sljedeće korake kako bi osigurale potpuno sprovođenje člana 19 Konvencije:

(a) Da opozovu sve zakone koji osobama s invaliditetom, bez obzira na vrstu oštećenja, onemogućavaju da odaberu gdje, s kim i kako će živjeti, što uključuje i njihovo pravo da ne budu smješteni u zatvoren prostor zbog bilo koje vrste invaliditeta;

(b) Da usvoje i primjenjuju zakone, standarde i druge mjere kako bi se obezbijedilo da su lokalne zajednice i okruženje, kao i informacije i komunikacija pristupačni za sve osobe s invaliditetom;

(c) Da osiguraju da programi socijalne zaštite ispunjavaju zahtjeve velikog broja osoba s raznim vrstama invalidnosti na ravnopravnoj osnovi s drugima;

(d) Da princip univerzalnog dizajna kako za fizički, tako i za virtualni prostor uključe u politike, zakone, standarde i ostale mjere, uključujući i monitoring realizacije obaveza; da revidiraju svoje građevinske zakone kako bi se osiguralo usklađivanje s principima univerzalnog dizajna i legislativnim smjernicama o gradnji koji su navedeni u Opštem komentaru Komiteta br. 2;

(e) Da svim osobama s invaliditetom omoguće materijalno i proceduralno prava na samostalan život u zajednici;

(f) Da informišu osobe s invaliditetom o njihovom pravu na samostalni život i uključenost u zajednicu na načine koji su im razumljivi i da obezbijede obuke za osnaživanje čiji je cilj da osobe s invaliditetom saznaju kako da ostvaruju svoja prava;

(g) Da usvoje jasne i ciljane strategije deinstitucionalizacije s tačno utvrđenim vremenskim okvirima i odgovarajućim budžetima kako bi se ukinuli svi oblici izolacije, segregacije ili institucionalizacije osoba s invaliditetom; posebnu pažnju treba obratiti na osobe s psihosocijalnim i/ili intelektualnim invaliditetom i na djecu s invaliditetom koja trenutno borave u institucijama;

(h) Da kreiraju programe podizanja svijesti u vezi s negativnim stavovima i stereotipima o osobama s invaliditetom i da obezbijede transformaciju zajednice u pokušaju da se razviju individualizovane i pristupačne opšte usluge;

(i) Da osiguraju učešće osoba s invaliditetom, lično ili preko njihovih reprezentativnih organizacija u transformisanju servisa podrške i zajednica, kao i u kreiranju i sprovođenju strategija deinstitucionalizacije;

(j) Da osmisle sveobuhvatne politike i legislativne smjernice i opredijele finansijska sredstva za izgradnju priuštivih i pristupačnih stambenih jedinica, izgrađenog okruženja, javnog prostora i prevoza, zajedno s odgovarajućim vremenskim okvirom za njihovo sprovođenje i efikasnim, djelotvornim i proporcionalnim sankcijama u slučaju njihovog kršenja od strane javnih ili privatnih lica;

(k) Da opredijele sredstva za razvoj prikladnih i dovoljnih servisa podrške kontrolisanih od strane korisnika za sve osobe s invaliditetom, kao što su personalna asistencija, vodiči, osobe zadužene za čitanje i profesionalni tumači za znakovni jezik i drugi tumači;

- (l) Da osmisle proceduru postupka javnih nabavki za pružanje servisa podrške za osobe s invaliditetom koje žive samostalno u zajednici tako da ti postupci uzmu u obzir normativni sadržaj člana 19;
- (m) Da uspostave mehanizme za monitoring postojećih institucija i rezidencijalnih usluga, strategija deinstitucionalizacije i sprovođenja samostalnog života u zajednici, imajući na umu ulogu nezavisnih okvira za monitoring;
- (n) Da sprovode monitoring i primjenu predviđene članom 19 u punoj saradnji i uz učešće osoba s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija.

Ministarstvo za
ljudska i manjinska
prava

UMHCG

OPŠTI KOMENTAR BR. 6 (2018)

O ravnopravnosti i nediskriminaciji

**KARAVAN
O LJUDSKIM
PRAVIMA OSI**

Impressum:

Izdavač:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Za izdavača:

Marina Vujačić

Izvor:

Committee on the Rights of Persons with Disabilities
General Comments

S engleskog prevele:

Vesna Popov i Anđela Radovanović

Dizajn:

Gavro Kračković

Podgorica, 2020.

I Uvod

1. Cilj ovog Opšteg komentara je da pojasni obaveze država potpisnica u vezi s nediskriminacijom i ravnopravnošću utemeljene u članu 5 Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.
2. Komitet je zabrinut jer se zakoni i politike država potpisnica i dalje baziraju na milosrdnom i/ili medicinskom modelu pristupa invaliditetu, uprkos nekompatibilnosti tih modela s Konvencijom. Uporna upotreba ovih paradigmi ne uspijeva da prepozna osobe s invaliditetom kao potpune subjekte prava i kao nosioce prava. Pored toga, Komitet primjećuje da naponi država potpisnica za prevazilaženje barijera u stavovima prema invaliditetu nijesu dovoljni. Primjeri obuhvataju trajne i ponižavajuće stereotipe, stigmatizaciju, kao i predrasude o osobama s invaliditetom kao teretu za društvo. Kao odgovor, od presudnog je značaja da osobe s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, imaju centralnu ulogu u razvoju pravnih i političkih reformi.
3. Proširivanje antidiskriminacionih zakona i okvira ljudskih prava dovelo je do povećane zaštite prava osoba s invaliditetom u mnogim državama potpisnicama. I pored toga, zakoni i regulatorni okviri često su i dalje nesavršeni, nepotpuni ili nedjelotvorni ili, pak, odražavaju neadekvatno razumijevanje pristupa invaliditetu zasnovanog na ljudskim pravima. Mnogi nacionalni zakoni i politike zadržavaju isključenost i izolaciju, kao i diskriminaciju i nasilje prema osobama s invaliditetom. Njima često nedostaje prepoznavanje višestruke i interseksijske diskriminacije ili diskriminacije po osnovu povezanosti; oni ne priznaju da uskraćivanje razumnih adaptacija predstavlja diskriminaciju i nedostaju im djelotvorni mehanizmi pravnog obeštećenja i reparacije. Takvi zakoni i politike često se ne smatraju diskriminacijom po osnovu invaliditeta zato što za njih postoji opravdanje da štite ili vode brigu o osobama s invaliditetom ili da su u njihovom interesu.

II Ravnopravnost i nediskriminacija osoba s invaliditetom u međunarodnom pravu

4. Ravnopravnost i nediskriminacija su među temeljnim principima i pravima u međunarodnom pravnom okviru ljudskih prava. Zato što su međusobno povezani s ljudskim dostojanstvom, oni predstavljaju temelje svih ljudskih prava. U članovima 1 i 2, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima predviđa da se svi ljudi rađaju slobodni i jednaki u dostojanstvu i pravima, te osuđuje diskriminaciju po neiscrpnom broju osnova.
5. Ravnopravnost i nediskriminacija su u osnovi svih sporazuma o ljudskim pravima. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima zabranjuju diskriminaciju po otvorenoj listi osnova iz koje je proistekao član 5 Konvencije. Sve konvencije Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima^[1] imaju za cilj da uspostave ravnopravnost i ukinu diskriminaciju, a sadrže odredbe o ravnopravnosti i nediskriminaciji. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom uzela je u obzir iskustva iz ostalih konvencija, pa njeni principi ravnopravnosti i nediskriminacije predstavljaju dalji razvoj tradicije i pristupa Ujedinjenih nacija.
6. Termin „dostojanstvo“ javlja se u Konvenciji češće nego u bilo kojoj drugoj konvenciji Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima. Nalazi se u preambuli, u kojoj se države potpisnice pozivaju na Povelju Ujedinjenih nacija i njene principe koji prepoznaju urođeno dostojanstvo i vrijednost, kao i jednaka i neotuđiva prava svih članova ljudske porodice kao temelj slobode, pravde i mira u svijetu.

¹ Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije; Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena; Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja; Konvencija o pravima djeteta; Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica i Međunarodna konvencija za zaštitu svih lica od prisilnog nestanka.

7. Ravnopravnost i nediskriminacija su u središnjem dijelu Konvencije i dosljedno se pominju u svim suštinskim članovima, uz ponovljenu upotrebu riječi „na jednakoj osnovi s drugima“, koja povezuje sva osnovna prava Konvencije s principom nediskriminacije. Dostojanstvo, integritet i ravnopravnost ličnosti uskraćene su onima sa stvarnim ili percipiranim oštećenjima. Diskriminacija se javljala i dalje se javlja, u brutalnim oblicima kao što su prisilna sistematska sterilizacija i medicinske ili hormonski zasnovane intervencije (npr. lobotomija ili Ešli tretman), prisilno davanje lijekova i elektrošokovi, sputavanje, sistematsko ubijanje pod oznakom „eutanzija“, prinudni i asistirani abortusi, uskraćivanje pristupa zdravstvenoj zaštiti, sakaćenje i prodaja djelova tijela, naročito kad se radi o osobama s albinizmom.

III Model pristupa invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima i inkluzivna ravnopravnost

8. Pojedinačni ili medicinski modeli pristupa invaliditetu sprečavaju primjenu principa ravnopravnosti na osobe s invaliditetom. Prema medicinskom modelu pristupa invaliditetu, osobe s invaliditetom nijesu priznate kao nosioci prava, već su „svedeni“ na njihova oštećenja. Prema ovim modelima, diskriminatorni ili različiti tretman i isključivanje osoba s invaliditetom smatraju se normom i legitimizuju se medicinski orijentisanim pristupom invaliditetu kao nesposobnosti. Pojedinačni ili medicinski model pristupa upotrijebljeni su za određivanje prvih međunarodnih zakona i politika u vezi s invaliditetom, čak i poslije prvih pokušaja da se primijeni koncept ravnopravnosti na kontekst invaliditeta. Deklaracija o pravima mentalno retardiranih osoba (1971) i Deklaracija o pravima invalidnih osoba (1975) bili su prvi instrumenti o ljudskim pravima koji su sadržali odredbe o ravnopravnosti i nediskriminaciji za osobe s invaliditetom. Iako su ovi prvi instrumenti tzv. mekog prava o ljudskim pravima utabali put za princip ravnopravnosti u odnosu prema invaliditetu, oni su se i dalje zasnivali na medicinskom modelu pristupa invaliditetu jer se oštećenje smatralo legitimnim osnovom za ograničavanje ili uskraćivanje prava. Oni takođe sadrže jezik koji se sada smatra neprikladnim ili zastarjelim. Naredni korak preduzet je 1993. usvajanjem Standardnih pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom, koja su „jednakost mogućnosti“ proglasila fundamentalnim konceptom politika i zakona u oblasti invaliditeta.

9. Model pristupa invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima prepoznaje invaliditet kao društveni konstrukt, pa se oštećenja ne smiju uzimati kao legitimni osnov za uskraćivanje ili ograničavanje ljudskih prava. On potvrđuje da je invaliditet jedan od nekoliko slojeva identiteta. Stoga zakoni i politike o invalidnosti moraju da uzmu u obzir raznolikost osoba s invaliditetom. Ovaj model takođe priznaje da su ljudska prava međuzavisna, povezana i nerazdvojiva.

10. Izjednačavanje mogućnosti kao opšti princip Konvencije u članu 3 bilježi značajan razvoj od formalnog modela ravnopravnosti do suštinskog modela ravnopravnosti. Formalna ravnopravnost teži da se izbori s direktnom diskriminacijom tretirajući osobe u sličnoj situaciji na sličan način. Ona može da pomogne u borbi protiv negativnih stereotipa i predrasuda, ali ne može da ponudi rješenja za „dilemu o razlici“ jer ne razmatra i ne prihvata razlike među ljudskim bićima. Suštinska ravnopravnost, nasuprot tome, takođe teži da se suprotstavi strukturnoj i indirektnoj diskriminaciji i uzima u obzir odnose moći. Ona konstatuje da „dilema o razlici“ uključuje kako ignorisanje, tako i prepoznavanje razlika među ljudskim bićima kako bi se postigla ravnopravnost.

11. Inkluzivna ravnopravnost je novi model ravnopravnosti razvijen u čitavoj Konvenciji. On prihvata suštinski model ravnopravnosti i proširuje i razrađuje sadržaj ravnopravnosti u (a) fer redistributivnoj dimenziji u cilju bavljenja društveno-ekonomskim nejednakostima; b) dimenziji prepoznavanja u cilju borbe protiv stigmatizacije, stereotipa, predrasuda i nasilja i prepoznavanja dostojanstva ljudskih bića i njihove međusobne povezanosti; (c) participativnoj dimenziji u cilju ponovne afirmacije društvene prirode ljudi kao članova društvenih grupa i punog prepoznavanja ljudi putem uključivanja u društvo i (d) dimenziji prilagođavanja kako bi se napravio prostor za

prihvaćanje različitosti kao pitanja ljudskog dostojanstva. Konvencija je zasnovana na inkluzivnoj ravnopravnosti.

IV Pravni karakter nediskriminacije i ravnopravnosti

12. Ravnopravnost i nediskriminacija su principi i prava. Konvencija o njima govori u članu 3 kao o principima, a u članu 5 kao o pravima. Oni su takođe i alat za tumačenje svih ostalih principa i prava sadržanih u Konvenciji. Principi/prava ravnopravnosti i nediskriminacije su kamen temeljac međunarodne zaštite zagarantovane Konvencijom. Promocija ravnopravnosti i borba protiv diskriminacije su zajedničke obaveze koje se moraju ispuniti bez odlaganja. One ne podliježu progresivnoj realizaciji.

13. Član 5 Konvencije, kao i član 26 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, sam po sebi daje autonomno pravo nezavisno od ostalih odredbi. On zabranjuje de jure ili de facto diskriminaciju u svakoj oblasti koju regulišu i štite državne vlasti. Kada se čita zajedno sa članom 4 (1) (e), takođe je očigledno da se odnosi i na privatni sektor.

V Normativni sadržaj

A. Član 5 (1) o ravnopravnosti pred zakonom i ravnopravnosti prema zakonu

14. Nekoliko međunarodnih sporazuma o ljudskim pravima uključuju termin „ravnopravan pred zakonom“, koji opisuje pravo lica na ravnopravan tretman od strane zakona i u primjeni zakona, kao posebnu oblast. Da bi se ovo pravo u potpunosti ostvarilo, pravosuđe i policija ne smiju, prilikom sprovođenja pravde, vršiti diskriminaciju osoba s invaliditetom. „Ravnopravnost prema zakonu“ je jedinstvena za Konvenciju. Ona se odnosi na mogućnost angažovanja u pravnim odnosima. Dok se ravnopravnost pred zakonom odnosi na pravo zaštite od strane zakona, ravnopravnost prema zakonu odnosi se na pravo primjene zakona u ličnu korist. Osobe s invaliditetom imaju pravo na efektivnu zaštitu i pravo da se uključuju na pozitivan način. Samo pravo treba da garantuje suštinsku ravnopravnost svih osoba unutar određene jurisdikcije. Zbog toga priznanje da su sve osobe s invaliditetom ravnopravne prema zakonu znači da ne treba da postoje zakoni koji omogućavaju djelimično ili potpuno ograničavanje prava osoba s invaliditetom, ili uskraćivanje specifičnih prava tih osoba, te da bi pitanje invaliditeta trebalo uvesti u cjelokupno zakonodavstvo i politike.

15. Ovakvo tumačenje termina „ravnopravnost pred zakonom“ i „ravnopravnost prema zakonu“ je u skladu sa članovima 4 (1) (b) i (c) Konvencije, prema kojima države potpisnice moraju da obezbijede da državni organi i institucije postupaju u skladu s Konvencijom; da postojeći zakoni, propisi, običaji i prakse koji predstavljaju diskriminaciju osoba s invaliditetom budu izmijenjeni ili ukinuti; i da se zaštita i promovisanje prava osoba s invaliditetom uzme u obzir u svim politikama i programima.

B. Član 5 (1) o jednakoj zakonskoj zaštiti i jednakoj koristi od zakona

16. „Jednaka zakonska zaštita“ i „jednaka korist od zakona“ obuhvataju povezane, ali različite koncepte ravnopravnosti i nediskriminacije. Termin „jednaka zakonska zaštita“ dobro je poznat u međunarodnim aktima o ljudskim pravima i koristi se da se od nacionalnih zakonodavnih tijela

zahtijeva da se uzdrže od uspostavljanja ili zadržavanja diskriminacije osoba s invaliditetom prilikom donošenja zakona i politika. Čitajući član 5 zajedno sa članovima 1, 3 i 4 Konvencije, jasno je da države potpisnice moraju da preduzmu pozitivne radnje kako bi osobe s invaliditetom mogle na ravnopravnoj osnovi da uživaju prava zagarantovana legislativom. Često se zahtijevaju pristupačnost, razumne adaptacije i individualna podrška. Da bi se osigurala jednake mogućnosti svim osobama s invaliditetom, koristi se termin „jednaka korist od zakona“, što znači da države potpisnice moraju da uklone barijere koje onemogućavaju pristup svim oblicima zaštite koje nudi zakon i koristima ravnopravnog pristupa zakonu i pravdi kako bi se ostvarila prava.

C. Član 5 (2) o zabrani diskriminacije i jednakoj i efektivnoj pravnoj zaštiti

17. Član 5 (2) sadrži pravne zahtjeve za ostvarivanje prava ravnopravnosti za osobe s invaliditetom i osobe koje su povezane s njima. Obaveze zabrane svih oblika diskriminacije po osnovu invaliditeta obuhvataju osobe s invaliditetom i osobe povezane s njima, odnosno roditelje djece s invaliditetom. Obaveza garantovanja jednake i djelotvorne pravne zaštite osoba s invaliditetom od diskriminacije po svim osnovima je dalekosežna i državama potpisnicama nameće pozitivne dužnosti zaštite. Diskriminacija po osnovu invaliditeta definisana je u članu 2 kao „svako pravljenje razlike, isključivanje ili ograničavanje po osnovu invaliditeta čiji cilj ili posljedica jeste ograničavanje ili poništavanje priznanja, uživanja ili ostvarivanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda, na ravnopravnoj osnovi, u oblastima politike, ekonomije, socijalnih, kulturnih, građanskih prava i bilo kojoj drugoj oblasti. Ona uključuje sve oblike diskriminacije, uključujući uskraćivanje razumnih adaptacija.“ Ova definicija zasnovana je na pravnim definicijama diskriminacije u međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima, kao što je član 1 Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i član 1 Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena. Ova definicija ide dalje od ostalih u dva aspekta: prvo, ona obuhvata „uskraćivanje razumnih adaptacija“ kao oblik diskriminacije po osnovu invaliditeta; drugo, fraza „na ravnopravnim osnovima s drugima“ je nova komponenta. U članovima 1 i 3, Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena sadrži sličnu frazu, ali s izvjesnim ograničenjima: „na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena“. Fraza „na ravnopravnim osnovima s drugima“ nije ograničena samo na definiciju diskriminacije po osnovu invaliditeta, već se takođe javlja u čitavoj Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom. S jedne strane, to znači da osobama s invaliditetom neće biti dato više ili manje prava ili koristi nego opštoj populaciji.

S druge strane, ovo zahtijeva od država potpisnica da preduzmu konkretne i posebne mjere kako bi se ostvarila de facto ravnopravnost za osobe s invaliditetom i osiguralo da osobe s invaliditetom mogu zaista da uživaju sva ljudska prava i osnovne slobode.

18. Obaveza zabranjivanja bilo kakve diskriminacije obuhvata sve oblike diskriminacije. Međunarodna praksa u vezi s ljudskim pravima prepoznaje četiri glavna oblika diskriminacije koji se mogu javiti pojedinačno ili istovremeno:

(a) „Direktna diskriminacija“ javlja se kada su, u sličnoj situaciji, osobe s invaliditetom tretirane manje povoljno nego ostale osobe zbog različitog ličnog statusa u sličnoj situaciji i iz razloga u vezi sa zabranjenim osnovom. Direktna diskriminacija obuhvata štetne radnje ili propuste po zabranjenom osnovu tamo gdje ne postoji slična uporediva situacija^[2]. Motiv ili namjera osobe koja vrši diskriminaciju nijesu relevantne za određivanje toga da li je došlo do diskriminacije. Na primjer, državna škola koja odbije da upiše dijete s invaliditetom kako ne bi mijenjala školske programe i to radi samo zbog invaliditeta djeteta, predstavlja primjer direktne diskriminacije;

2 Vidjeti Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima Opšti komentar br. 20 (iz 2009) o nediskriminaciji u ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, paragraf 10.

(b) „Indirektna diskriminacija“^[3] znači da zakoni, politike ili prakse na prvi pogled djeluju neutralno, ali imaju nesrazmjerno negativan uticaj na osobu s invaliditetom. Javlja se kada mogućnost koja izgleda pristupačno u stvarnosti isključuje određene osobe zbog činjenice da im njihov status ne dozvoljava da imaju koristi od same mogućnosti. Na primjer, ako neka škola ne obezbijedi udžbenike u lako čitljivom formatu, ona indirektno vrši diskriminaciju osoba s intelektualnim invaliditetom koje bi, iako im je tehnički omogućeno da pohađaju tu školu, zapravo trebale da pohađaju drugu školu. Slično tome, ako neki kandidat s ograničenom pokretljivošću ima razgovor za posao na drugom spratu zgrade bez lifta, iako je odabran da bude intervjuisan za posao, ta situacija ga stavlja u neravnopravan položaj;

(c) „Uskraćivanje razumnih adaptacija“, prema članu 2 Konvencije, predstavlja diskriminaciju ako su uskraćene neophodne i odgovarajuće modifikacije i prilagođavanja (koje ne predstavljaju nesrazmjeran ili neprimjeren teret), a potrebne su kako bi se osiguralo jednako uživanje ili ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Neprihvatanje ličnog pratioca ili odbijanje nekog drugog načina adaptacije za osobu s invaliditetom predstavljaju primjere uskraćivanja razumnih adaptacija;

(d) „Uznemiravanje“ je oblik diskriminacije kada se neželjeno ponašanje u vezi s invaliditetom ili nekim drugim zabranjenim osnovima diskriminacije javlja u cilju ili s posljedicom povrede dostojanstva neke osobe i stvaranja zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja. Ono se može javiti kroz radnje ili riječi koje imaju efekat naglašavanja razlike i ugnjetavanja osoba s invaliditetom. Posebnu pažnju treba obratiti na osobe s invaliditetom koje žive na izolovanim mjestima, kao što su specijalne ustanove, specijalne škole ili psihijatrijske bolnice, gdje postoji veća vjerovatnoća da će se javiti ovaj tip diskriminacije, a po prirodi je nevidljiv, pa samim tim često bude nekažnjen. „Zlostavljanje“ i njegov oblik na internetu, „sajber“ zlostavljanje ili „sajber“ mržnja, takođe predstavljaju posebno nasilne i štetne oblike zločina iz mržnje. Ostali primjeri obuhvataju nasilje (po osnovu invaliditeta) u svim njegovim oblicima, kao što su silovanje, maltretiranje i iskorišćavanje, zločini iz mržnje i premlaćivanje.

19. Diskriminacija može biti zasnovana na jednoj karakteristici, kao što su invaliditet ili rod, na višestrukim karakteristikama i/ili karakteristikama koje se prepliću. „Intersekcijaska diskriminacija“ javlja se kada neka osoba s invaliditetom ili osoba koja ima neku vezu s invaliditetom doživi bilo koji oblik diskriminacije po osnovu invaliditeta u kombinaciji s bojom kože, polom, jezikom, vjeroispoviješću, etničkim, rodnim ili nekim drugim statusom. Intersekcijaska diskriminacija se može javiti kao direktna ili indirektna diskriminacija, uskraćivanje razumnih adaptacija ili uznemiravanje. Na primjer, dok uskraćivanje pristupa opštim zdravstvenim informacijama usljed nepristupačnog formata utiče na sve osobe po osnovu invaliditeta, uskraćivanje pristupa službama za planiranje porodice ženi s oštećenjem vida ograničava njena prava na osnovu preplitanja karakteristika njenog roda i invaliditeta. U brojnim slučajevima teško je odvojiti te osnove. Države potpisnice moraju riješiti pitanje višestruke i intersekcijске diskriminacije. „Višestruka diskriminacija“ prema Komitetu je situacija kada osoba može da doživi diskriminaciju po dva ili više osnova, u smislu da je diskriminacija pogoršana ili povećana. Intersekcijaska diskriminacija se odnosi na situaciju u kojoj nekoliko osnova međusobno istovremeno djeluje na način da su neodvojivi i zbog toga izlažu određene pojedince jedinstvenim vrstama nejednakosti i diskriminacije.^[4]

20. Diskriminacija „po osnovu invaliditeta“ može biti diskriminacija osoba koje imaju invaliditet sada, koje su imale invaliditet u prošlosti, koje imaju predispoziciju da steknu invaliditet u budućnosti, za koje se pretpostavlja da imaju invaliditet, kao i onih koje su povezane s nekom osobom s invaliditetom. Ovaj posljednji oblik poznat je kao „diskriminacija po osnovu povezanosti“. Razlog za širok opseg člana 5 jeste borba i iskorjenjivanje svih diskriminatornih situacija, odnosno diskriminatornog ponašanja u vezi s invaliditetom.

3 Ibid.

4 Vidjeti Komitet o pravima osoba s invaliditetom Opšti komentar br. 3 (iz 2016) o ženama i djevojčicama s invaliditetom, paragrafi 4 (c) i 16.

21. Zaštita od „diskriminacije po svim osnovima“ znači da se u obzir moraju uzeti svi mogući osnovi diskriminacije i njihovo preplitanje. Mogući osnovi obuhvataju, ali nijesu ograničeni na: invaliditet, zdravstveno stanje, genetsku ili neku drugu predispoziciju za oboljenje, rasu, boju kože, porijeklo, pol, trudnoću i materinstvo/očinstvo, građanski, porodični ili poslovni status, rodno izražavanje, pol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno, etničko, autohtono ili socijalno porijeklo, migrantski, izbjeglički ili azilantski status, pripadnost nacionalnoj manjini, ekonomski ili imovinski status, rođenje i uzrast, ili kombinaciju bilo kojeg od ovih osnova ili karakteristika koje su u vezi s bilo kojim od ovih osnova.

22. „Jednaka i djelotvorna pravna zaštita od diskriminacije“ znači da države potpisnice imaju pozitivne obaveze da zaštite osobe s invaliditetom od diskriminacije, kao i obavezu usvajanja specifične i sveobuhvatne antidiskriminacione legislative. Izričita zakonska zabrana diskriminacije po osnovu invaliditeta i ostalih oblika diskriminacije osoba s invaliditetom u zakonodavstvu trebalo bi da bude praćena odredbom o odgovarajućim i djelotvornim pravnim lijekovima i sankcijama u vezi s intersekcijskom diskriminacijom u građanskim, upravnim i krivičnim postupcima. Tamo gdje je diskriminacija sistemske prirode, samo davanje nadoknade pojedincu možda neće imati stvarni uticaj u smislu mijenjanja pristupa. U tim slučajevima, države potpisnice takođe u svom zakonodavstvu treba da primjenjuju „nenovčane pravne lijekove koji se odnose na budućnost“, što znači da države potpisnice obezbjeđuju dalju efektivnu zaštitu od diskriminacije koju vrše pojedinci i organizacije.

D. Član 5 (3) o razumnim adaptacijama

23. Razumne adaptacije su neodvojiv dio direktno primjenjive dužnosti nediskriminacije u kontekstu invaliditeta^[5]. Primjeri razumnih adaptacija obuhvataju postupak obezbjeđivanja pristupačnosti postojećih objekata i informacija pojedincu s invaliditetom; modifikaciju opreme; reorganizaciju aktivnosti; preraspoređivanje posla; prilagođavanje obrazovnog programa, materijala za učenje i strategija podučavanja; prilagođavanje medicinskih procedura ili omogućavanje pristupa osoblju za podršku bez nesrazmjernog ili neprimjerenog tereta.

24. Obaveze u vezi s razumnim adaptacijama razlikuju se od obaveza u vezi s pristupačnošću. Obje obaveze imaju za cilj garantovanje pristupačnosti, ali je obaveza obezbjeđivanja pristupačnosti putem univerzalnog dizajna ili asistivnih tehnologija *ex ante* obaveza, dok je obaveza obezbjeđivanja razumnih adaptacija *ex nunc* obaveza:

(a) Kao *ex ante* obaveza, pristupačnost mora biti ugrađena u sisteme i procese bez obzira na potrebu određene osobe s invaliditetom da, na primjer, ima pristup nekoj zgradi, usluzi ili proizvodu, na jednakim osnovima s drugima. Države potpisnice moraju da uspostave standarde pristupačnosti koji su razvijeni i usvojeni u saradnji s organizacijama osoba s invaliditetom i u skladu sa članom 4 (3) Konvencije. Obaveza u vezi s pristupačnošću je proaktivna, sistemska obaveza;

(b) Kao *ex nunc* obaveza, razumna adaptacija se mora obezbijediti od trenutka kada osoba s invaliditetom zahtijeva pristup nepristupačnim situacijama ili sredinama ili želi da ostvari svoja prava. Razumnu adaptaciju često, ali ne i nužno, zahtijeva osoba koja traži pristup ili relevantni predstavnici osobe ili grupe ljudi. O razumnoj adaptaciji se mora pregovarati s podnosiocem zahtjeva u vezi s njom. U pojedinim okolnostima, obezbijedena razumna adaptacija postaje zajedničko ili javno dobro. U drugim slučajevima, obezbijedena razumna adaptacija donosi korist samo podnosiocu zahtjeva. Obaveza obezbjeđivanja razumne adaptacije je individualizovana reaktivna obaveza koja se primjenjuje od trenutka kada se dobije zahtjev za adaptaciju. Razumna adaptacija zahtijeva od nosioca obaveze da stupi u dijalog s pojedincem s invaliditetom. Važno je napomenuti da obaveza obezbjeđivanja razumnih adaptacija nije ograničena na situacije u kojima je osoba s invaliditetom tražila adaptaciju ili u kojoj bi se moglo dokazati da je navodni

5 Vidjeti Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima opšti komentar br. 5 (iz 1994) o osobama s invaliditetom, paragraf 15.

nosilac obaveze zapravo bio svjestan toga da data osoba ima invaliditet. Ovo bi takođe trebalo da se primjenjuje u situacijama kada je potencijalni nosilac obaveze trebalo da uvidi da data osoba ima invaliditet koji bi mogao da zahtijeva adaptacije kako bi se uklonile barijere za ostvarivanje prava.

25. Obaveza obezbjeđivanja razumnih adaptacija u skladu sa članovima 2 i 5 Konvencije može se razložiti u dva sastavna dijela. Prvi dio nameće pozitivnu zakonsku obavezu obezbjeđivanja razumne adaptacije koja predstavlja neophodne i odgovarajuće modifikacije ili prilagođavanja kada se u konkretnom slučaju traži da se osigura da osoba s invaliditetom može da uživa ili ostvari svoja prava. Drugi dio ove obaveze osigurava da tražene adaptacije ne nameću nesrazmjernan ili neprimjeren teret za nosioca obaveze.

(a) „Razumna adaptacija“ je jedinstven termin i riječ „razuman“ ne bi trebalo pogrešno razumjeti kao klauzulu o izuzetku; koncept „razumnosti“ ne treba da služi kao upadljiva kvalifikacija ili modifikacija obaveze. To nije sredstvo pomoću kojeg se mogu procijeniti troškovi adaptacije ili dostupnost resursa – ovo se dešava u kasnijoj fazi, kada se obavi procjena „nesrazmjernog ili neprimjerenog tereta“. Umjesto toga, razumnost adaptacije je referenca na njenu relevantnost, adekvatnost i djelotvornost za neku osobu s invaliditetom. Stoga je adaptacija razumna jer ostvaruje svrhu (ili svrhe) za koju/e je napravljena i prilagođena da ispuni zahtjeve osobe s invaliditetom;

(b) „Nesrazmjernan ili neprimjeren teret“ treba tumačiti kao jedinstven koncept koji postavlja granicu dužnosti za obezbjeđivanje razumne adaptacije. Oba termina treba smatrati sinonimima zbog toga što se odnose na istu ideju: da zahtjev za razumnom adaptacijom treba da bude povezan s mogućim pretjeranim ili neopravdanim teretom za lice koje obezbjeđuje adaptaciju;

(c) „Razumnu adaptaciju“ takođe ne treba pomiješati s „posebnim mjerama“, uključujući „mjere afirmativne akcije“. Iako oba koncepta imaju za cilj da postignu de facto ravnopravnost, razumna adaptacija je nediskriminatorna dužnost, pri čemu specifične mjere mogu da podrazumijevaju preferencijalni tretman osoba s invaliditetom u odnosu na druge kako bi se prevazišlo istorijsko, odnosno sistematsko/sistemsko isključivanje iz koristi ostvarivanja prava. Primjeri specifičnih mjera obuhvataju privremene mjere za povećanje broja žena s invaliditetom zaposlenih u privatnom sektoru i za programe podrške u cilju povećanja broja studenata s invaliditetom u terciarnom obrazovanju. Slično tome, razumne adaptacije ne treba pomiješati s pružanjem podrške, kao što su personalni asistenti, u okviru prava na samostalan život i uključenost u zajednicu ili podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti;

(d) „Proceduralne adaptacije“ u kontekstu pristupa pravdi ne treba miješati s „razumnim adaptacijama“; dok je razumna adaptacija ograničena konceptom neproporcionalnosti, proceduralna prilagođavanja nijesu.

26. Ključni elementi kojima se treba rukovoditi prilikom realizacije dužnosti obezbjeđivanja razumnih adaptacija obuhvataju:

(a) Prepoznavanje i uklanjanje barijera koje utiču na uživanje ljudskih prava za osobe s invaliditetom, u dijalogu s datom osobom s invaliditetom;

(b) Procjena izvodljivosti adaptacije (zakonski ili u praksi) – adaptacija koja je zakonski ili materijalno nemoguća je neizvodljiva;

(c) Procjena da li je prilagođavanje relevantno (tj. neophodno i prikladno) ili djelotvorno u obezbjeđivanju realizacije prava koje je u pitanju;

(d) Procjena da li modifikacija nameće nesrazmjernan ili neprimjeren teret za nosioca dužnosti; određivanje da li je razumna adaptacija nesrazmjernan ili neprimjeren teret zahtijeva procjenu srazmjernog odnosa između upotrijebljenog sredstva i njegovog cilja, odnosno uživanja datog prava;

(e) Obezbjeđivanje da razumna adaptacija bude pogodna za ostvarivanje osnovnog cilja promocije ravnopravnosti i eliminacije diskriminacije osoba s invaliditetom. Zato je neophodan pristup rješavanja pojedinačnih slučajeva zasnovan na konsultacijama s relevantnim tijelom zaduženim za razumne adaptacije i s osobom kojoj je potrebna adaptacija. Potencijalni faktori koje treba uzeti u obzir su finansijski troškovi, dostupni resursi (uključujući javne subvencije), veličina lica zaduženog za adaptaciju (u cjelini), uticaj modifikacije na ustanovu ili preduzeće, beneficije za

treća lica, negativni uticaji na ostale osobe i razumni zahtjevi u vezi sa zdravljem i bezbjednošću. Kada je riječ o državi potpisnici u cjelini i licima u privatnom sektoru, moraju se uzeti u obzir cjelokupna sredstva, a ne samo resursi jedne jedinice ili odjeljenja u okviru organizacione strukture;

(f) Osiguravanje da osobe s invaliditetom, široko gledano, ne snose troškove;

(g) Osiguravanje da teret dokazivanja preuzme nosilac dužnosti koji tvrdi da bi njegov teret bio nesrazmjernan ili neprimjeren.

27. Svako opravdanje uskraćivanja razumnih adaptacija mora biti zasnovano na objektivnim kriterijumima, kao i analizirano i blagovremeno saopšteno osobi s invaliditetom kojoj je adaptacija potrebna. Ispitivanje opravdanosti razumnih adaptacija povezano je s dužinom odnosa između nosioca dužnosti i nosioca prava.

E. Član 5 (4) o specifičnim mjerama

28. Specifične mjere koje ne treba smatrati diskriminacijom su pozitivne ili afirmativne mjere koje za cilj imaju ubrzanje ili ostvarivanje de facto ravnopravnosti osoba s invaliditetom. Ove mjere pominju se u ostalim međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima, na primjer u članu 4 Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena ili u članu 1 (4) Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, a zahtijevaju usvajanje ili održavanje određenih prednosti u korist nedovoljno zastupljenih ili marginalizovanih grupa. Najčešće su privremene, mada se u nekim primjerima zahtijevaju stalne specifične mjere, u zavisnosti od konteksta i okolnosti, uključujući i prirodu određenog oštećenja ili strukturalne barijere u društvu. Primjeri specifičnih mjera su programi pružanja pomoći i podrške, dodjela, odnosno preraspodjela resursa, ciljano regrutovanje, zapošljavanje i unapređivanje na radnom mjestu, sistemi kvota, mjere unapređenja i osnaživanja, kao i predah od roditeljstva i tehnološka pomagala.

29. Specifične mjere koje su države potpisnice usvojile prema članu 5 (4) Konvencije moraju biti dosljedne svim principima i odredbama Konvencije. Prije svega, one ne smiju da dovedu do produžene izolacije, segregacije, stereotipa, stigmatizacije ili neke druge vrste diskriminacije osoba s invaliditetom. Stoga države potpisnice moraju da imaju bliske konsultacije i da aktivno uključuju reprezentativne organizacije osoba s invaliditetom prilikom usvajanja specifičnih mjera.

VI Opšte obaveze država potpisnica u vezi s nediskriminacijom i ravnopravnošću prema Konvenciji

30. Države potpisnice su obavezne da poštuju, štite i ostvaruju pravo svih osoba s invaliditetom na nediskriminaciju i ravnopravnost. U tom smislu, države potpisnice se moraju suzdržati od svih radnji koje predstavljaju diskriminaciju osoba s invaliditetom. Prije svega, države potpisnice moraju da izmijene ili ukinu postojeće zakone, propise, običaje i prakse koji predstavljaju takvu diskriminaciju. Komitet često daje primjere u tom smislu, uključujući: zakone o starateljstvu i druga pravila koja krše pravo na poslovnu sposobnost⁶; zakone o mentalnom zdravlju koji dozvoljavaju prinudnu institucionalizaciju i prinudno liječenje, a koji su diskriminatorni i moraju se ukinuti⁷; sterilizaciju bez pristanka žena i djevojčica s invaliditetom; nepristupačno stanovanje i politiku

6 Vidjeti Komitet o pravima osoba s invaliditetom Opšti komentar br. 1 (iz 2014) o ravnopravnom priznanju pred zakonom.

7 Vidjeti Komitet o pravima osoba s invaliditetom, smjernice za član 14, paragrafi 6 i 14. Dostupni na internet stranici Komiteta (www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx).

institucionalizacije^[8]; zakone i politike o segregiranom obrazovanju^[9] i izborne zakone koji osobe s invaliditetom lišavaju izbornog prava^[10].

31. Efektivno uživanje prava na ravnopravnost i nediskriminaciju zahtijeva usvajanje izvršnih mjera kao što su:

(a) Mjere podizanja svijesti svih ljudi o pravima osoba s invaliditetom prema Konvenciji, o značenju diskriminacije i postojećim pravnim lijekovima;

(b) Mjere kojima će se osigurati da se pred domaćim sudovima mogu pokretati postupci za ostvarivanje prava sadržanih u Konvenciji i omogućiti pristup pravdi za sve osobe koje su doživjele diskriminaciju;

(c) Zaštita od odmazde, kao što su negativan tretman ili negativne posljedice kao reakcija na žalbu ili na postupke čiji je cilj ostvarivanje usklađenosti s odredbama o ravnopravnosti;

(d) Zakonsko pravo na pokretanje postupka pred sudom i na podnošenje tužbi preko udruženja, organizacija i ostalih pravnih lica koja imaju legitiman interes za ostvarivanje prava na ravnopravnost;

(e) Specifična pravila u vezi s dokazima i dokazivanjem koji treba da obezbijede da stereotipni stavovi o sposobnosti osoba s invaliditetom ne dovedu do toga da žrtve diskriminacije budu spriječene u dobijanju pravne zaštite i obeštećenja;

(f) Djelotvorne, srazmjerne i odvraćajuće sankcije za kršenje prava na ravnopravnost i na odgovarajuće pravne lijekove;

(g) Dovoljno i pristupačno pružanje pravne pomoći kako bi se tužiocu osigurao pristup pravdi u postupku zbog diskriminacije.

32. Države potpisnice moraju da prepoznaju oblasti ili podgrupe osoba s invaliditetom – uključujući i one koje se suočavaju s intersekcijskom diskriminacijom – za koje su potrebne specifične mjere kako bi se ubrzala ili postigla inkluzivna ravnopravnost. Države potpisnice imaju obavezu da usvoje posebne mjere za te grupe.

33. Kada je riječ o obavezama država potpisnica za konsultacije, član 4 (3) i član 33 (3) Konvencije ističu značajnu ulogu koju organizacije osoba s invaliditetom moraju da imaju u sprovođenju i praćenju Konvencije. Države potpisnice moraju osigurati da imaju bliske konsultacije i aktivno uključuju te organizacije koje predstavljaju ogromnu raznolikost društva, uključujući djecu, osobe s autizmom, osobe s genetskim ili neurološkim stanjima, osobe s rijetkim i hroničnim oboljenjima, osobe s albinizmom, lezbijke, homoseksualce, biseksualne, transrodne ili interseksualne osobe, autohtone narode, ruralne zajednice, starije osobe, žene, žrtve oružanih sukoba i osobe koje potiču iz etničkih manjina ili migrantskih grupa. Tek tada se može očekivati da će cjelokupna diskriminacija, uključujući višestruku i intersekcijsku diskriminaciju biti rješavana.

34. Države potpisnice prema članu 5 Konvencije imaju obavezu informisanja tako što moraju da prikupe i analiziraju odgovarajuće podatke i da istraže informacije kako bi prepoznale neravnopravnost, diskriminatorne prakse i obrasce nepovoljnog položaja, kao i da analiziraju djelotvornost mjera kojima se promovise ravnopravnost. Komitet je primijetio da u mnogim državama potpisnicama nedostaju ažurirani podaci o diskriminaciji po osnovu invaliditeta i da se često, u slučajevima kada to dozvoljavaju nacionalni zakon i propisi, ne pravi nikakva diferencijacija po oštećenju, rodu, polu, rodnom identitetu, etničkom porijeklu, vjeroispovijesti, uzrastu ili drugim slojevima identiteta. Takvi podaci i njihova analiza su od presudnog značaja za razvoj djelotvornih mjera u vezi s ukidanjem diskriminacije i ravnopravnošću.

35. Države potpisnice takođe treba da sprovedu odgovarajuća istraživanja o diskriminaciji po osnovu invaliditeta i pravu osoba s invaliditetom na ravnopravnost. Programi istraživanja moraju da uključe osobe s invaliditetom u proces istraživanja od trenutka utvrđivanja programa kako bi

8 Vidjeti, na primjer, Opšti komentar br. 5 (iz 2017) o samostalnom životu i uključenosti u zajednicu, paragraf 46.

9 Vidjeti Opšti komentar br. 4 (iz 2016) o pravu na inkluzivno obrazovanje, paragraf 24.

10 Vidjeti Bujdosó et al protiv Mađarske (CRPD/C/10/D/4/2011).

se osiguralo njihovo suštinsko učešće u istraživanju. Inkluzivni i participatorni procesi istraživanja treba da omoguće bezbjedan prostor za učesnike i da se usredsrijede na doživljena iskustva i zahtjeve osoba s invaliditetom.

VII Veza s ostalim specifičnim članovima Konvencije

A. Član 6 o ženama s invaliditetom

36. Žene i djevojčice s invaliditetom su među onim grupama osoba s invaliditetom koje najčešće doživljavaju višestruku i interseksijsku diskriminaciju^[11]. Član 6 ima unakrsnu, tj. povezanu prirodu i mora se uzeti u obzir u vezi sa svim odredbama Konvencije^[12]. Dok samo član 6 pominje termin „višestruka diskriminacija“; višestruka i interseksijska diskriminacija mogu se javiti u bilo kojoj kombinaciji dva ili više osnova. Član 6 je obavezujući član u vezi s ravnopravnošću i nediskriminacijom koji zabranjuje diskriminaciju žena i djevojčica s invaliditetom i obavezuje države potpisnice da zagovaraju ravnopravnost mogućnosti i ishoda. Osim toga, član 6, kao i član 7, se mora posmatrati kao ilustrativan, a ne iscrpan član koji predviđa obaveze u vezi s dva upadljiva primjera višestruke i interseksijske diskriminacije.

B. Član 7 o djeci s invaliditetom

37. Djeca s invaliditetom često doživljavaju višestruku i interseksijsku diskriminaciju. Države potpisnice moraju da zabrane sve oblike diskriminacije po osnovu invaliditeta koji se odnose na djecu; da obezbijede djelotvorne i pristupačne pravne lijekove i podignu svijest u javnosti i među stručnjacima kako bi se spriječila i ukinula diskriminacija. U mnogim državama potpisnicama, na primjer, djeca se mogu legitimno napasti pod maskom „discipline“ ili „bezbjednosti“ (npr. vezivanje). Ovakvo fizičko kažnjavanje često nesrazmjerno utiče na djecu s invaliditetom. Države potpisnice moraju da zabrane sve oblike tjelesnog kažnjavanja i surovog, nehumanog i degradirajućeg postupanja s djecom, u svim okruženjima, kao i da osiguraju preduzimanje odgovarajućih mjera za sprovođenje ove zabrane.

38. Koncept „najboljih interesa djeteta“ sadržan u članu 3 Konvencije o pravima djeteta treba primijeniti na djecu s invaliditetom pažljivo uzimajući u obzir njihove okolnosti. Države potpisnice treba da promovišu uključivanje pitanja invaliditeta u opšte zakone i strateške dokumente o djetinjstvu i adolescenciji. Koncept najboljeg interesa, međutim, ne treba koristiti da bi se djeca, naročito djevojčice s invaliditetom, spriječila u ostvarivanju svojih prava na tjelesni integritet. On treba da služi da djeca s invaliditetom budu informisana, konsultovana i da imaju pravo glasa u svakom procesu odlučivanja u vezi s njihovom situacijom. Prije svega, države potpisnice treba da razmotre nasilje i institucionalizaciju djece s invaliditetom kojoj je kao rezultat diskriminacije uskraćeno pravo da rastu u svojim porodicama. Države potpisnice treba da primijene strategije deinstitutionalizacije koje pomažu djeci da žive u sopstvenoj ili alternativnoj porodici u zajednici. Države potpisnice takođe treba da usvoje mjere podrške kako bi svoj djeci s invaliditetom omogućile da ostvare svoje pravo da se uzme u obzir njihov stav u svim postupcima koji utiču na njih, uključujući parlament, odbore i tijela zadužena za donošenje političkih odluka.

11 Vidjeti Komitet o eliminaciji diskriminacije žena Opšta preporuka br. 28 (iz 2010) o glavnim obavezama država potpisnica u skladu sa članom 2 Konvencije, paragraf 31.

12 Vidjeti Komitet o pravima osoba s invaliditetom Opšti komentar br. 3, paragraf 12.

C. Član 8 o podizanju svijesti

39. Protiv diskriminacije se ne može boriti bez podizanja svijesti među svim sektorima unutar vlade i društva. Stoga sve mjere protiv diskriminacije i za ravnopravnost moraju biti praćene odgovarajućim mjerama za podizanje svijesti i mjerama za izmjenu ili ukidanje ukorijenjenih pejorativnih stereotipa o invaliditetu i negativnih stavova. Pored toga, kampanje za podizanje svijesti moraju se pozabaviti nasiljem i štetnim praksama i predrasudama. Države potpisnice treba da preduzmu mjere kako bi ohrabrile, između ostalog, medije u prikazivanju osoba s invaliditetom na način koji je dosljedan cilju Konvencije i kako bi izmijenile štetne stavove prema osobama s invaliditetom, kao što su oni koji ih neosnovano predstavljaju kao opasnost po sebe i ostale, ili kao žrtve i zavisne objekte tuđe brige, bez samostalnosti, kao neproduktivan ekonomski i socijalni teret za društvo.

D. Član 9 o pristupačnosti

40. Pristupačnost je preduslov i način ostvarivanja de facto ravnopravnosti za sve osobe s invaliditetom. Da bi osobe s invaliditetom mogle efektivno da učestvuju u zajednici, države potpisnice moraju da se pozabave pristupačnošću izgrađenog okruženja, javnog prevoza, kao i informativnih i komunikacijskih usluga koje moraju biti dostupne i upotrebljive za sve osobe s invaliditetom na jednakim osnovima s drugima. Pristupačnost u kontekstu informativnih i komunikacijskih usluga obuhvata i pružanje socijalne i komunikacijske podrške.

41. Kao što je već pomenuto, pristupačnost i razumne adaptacije su dva zasebna koncepta zakona i politika o ravnopravnosti:

- (a) Obaveze pristupačnosti odnose se na grupe i moraju se sprovoditi postepeno, ali bezuslovno;
- (b) Obaveze razumnih adaptacija, s druge strane, su individualizovane, odnose se neposredno na sva prava i mogu biti ograničene zbog neproporcionalnosti.

42. Zbog toga što postepeno ostvarivanje pristupačnosti izgrađenog okruženja, javnog prevoza i informativnih i komunikacijskih usluga može duže da traje, razumne adaptacije se u međuvremenu mogu iskoristiti kao sredstvo za pružanje pristupa pojedincu, kao neposredna obaveza. Komitet poziva države potpisnice da se rukovode Opštim komentarom br. 2 (2014) o pristupačnosti.

E. Član 11 o situacijama rizika i vanrednim humanitarnim kriznim situacijama

43. Nediskriminacija se mora osigurati u rizičnim i vanrednim humanitarnim situacijama, takođe i po osnovu obaveza u međunarodnom humanitarnom pravu, uključujući zakone o razoružavanju, kako bi se riješilo pitanje povećanog rizika od diskriminacije osoba s invaliditetom u takvim situacijama.

44. Međunarodno raseljene osobe s invaliditetom, odnosno izbjeglice s invaliditetom često nemaju ravnopravan pristup osnovnim potrebama kao što su voda, sanitarije, hrana i sklonište. Na primjer, pristupačni objekti za ličnu higijenu poput nužnika i tuš-kabina često ne postoje ili ih nema dovoljno.

45. Žene i djevojčice s invaliditetom u rizičnim i vanrednim humanitarnim situacijama su često izložene povećanom riziku od nasilja, uključujući seksualno nasilje, iskorišćavanje ili zlostavljanje, a manja je vjerovatnoća da će imati pristup servisima oporavka i rehabilitacije ili pristup pravdi.^[13]

46. Zbog toga se od država potpisnica zahtijeva da osiguraju princip nediskriminacije u svim programima i aktivnostima. Ovo podrazumijeva uključivanje osoba s invaliditetom na ravnopravnim osnovima u nacionalne protokole za vanredne situacije kako bi se osobe s invaliditetom potpuno

¹³ Vidjeti Opšti komentar br. 3, paragrafi 49–50.

prepoznale u scenarijima evakuacije, kako bi se obezbijedile telefonske linije za pristupačne informacije i komunikaciju, kako bi se osobama s invaliditetom obezbijedila pristupačna i nediskriminatorna raspodjela humanitarne pomoći u vanrednim situacijama i dostupnost i pristupačnost vode, sanitarija i prostorija za vođenje higijene u skloništima i izbjegličkim kampovima. Poslije vanredne situacije, pristupačna obnova je presudna za ravnopravnost osoba s invaliditetom u društvu. Da bi se osigurali ovi elementi, države potpisnice moraju blisko da sarađuju s osobama s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u kreiranju i sprovođenju, praćenju i evaluaciji legislative i politika koje se odnose na sve faze vanrednih situacija.

F. Član 12 o jednakom priznanju pred zakonom

47. Pravo na poslovnu sposobnost predstavlja osnovno pravo neophodno za uživanje gotovo svih ostalih prava iz Konvencije, uključujući pravo na ravnopravnost i nediskriminaciju. Članovi 5 i 12 su suštinski povezani zato što jednakost pred zakonom mora da uključi uživanje poslovne sposobnosti svih osoba s invaliditetom na ravnopravnim osnovima s drugima. Diskriminacija putem uskraćivanja poslovne sposobnosti može da se javi na različite načine, uključujući sisteme zasnovane na statusu, funkcionalne sisteme i sisteme zasnovane na ishodu. Uskraćivanje odlučivanja po osnovu invaliditeta kroz bilo koji od ovih sistema smatra se diskriminatornim^[14].

48. Glavna razlika između obaveze razumnih adaptacija iz člana 5 Konvencije i podrške koja se mora pružiti osobama s invaliditetom pri ostvarivanju poslovne sposobnosti iz člana 12 (3) jeste da ne postoji ograničenje obaveze u skladu sa članom 12 (3). Činjenica da podrška u ostvarivanju poslovne sposobnosti može da nametne nesrazmjeran ili neprimjeren teret ne ograničava zahtjev za njegovo obezbjeđivanje.

49. Da bi se osigurala dosljednost između članova 5 i 12 Konvencije, države potpisnice treba:

(a) da sprovedu reformu postojeće legislative kako bi zabranile diskriminatorno uskraćivanje poslovne sposobnosti prema modelu zasnovanom na statusu, funkcionalnom modelu ili modelu zasnovanom na ishodu. Tamo gdje je primjenjivo, treba zamijeniti ove modele modelima donošenja odluka uz podršku, uzimajući u obzir univerzalnu poslovnu sposobnost odraslih osoba, bez ikakvog oblika diskriminacije;

(b) da obezbijede resurse za sisteme donošenja odluka uz podršku kako bi se osobama s invaliditetom pomoglo da upravljaju postojećim pravnim sistemima. Ozakonjenje i finansiranje takvih servisa treba da bude dosljedno ključnim odredbama definisanim u paragrafu 29 Opšteg komentara br. 1 (iz 2014) o jednakom priznanju pred zakonom. Ovo obuhvata zasnivanje svih sistema podrške na poštovanju prava, volje i želja onih koji dobijaju podršku, umjesto onoga što se smatra njihovim interesom. Najbolje tumačenje volje i želja treba da zamijeni koncept najboljeg interesa u svim pitanjima u vezi s odraslim osobama gdje nije izvodljivo odrediti volju i želje date osobe;

(c) Države potpisnice treba da pruže zaštitu od diskriminacije tako što će uspostaviti pristupačnu, lokalno dostupnu mrežu kvalitetnog i besplatnog pravnog savjetovanja ili pomoći, koja mora da poštuje volju i želje ovih osoba i da zaštiti njihova proceduralna prava (pravo na poslovnu sposobnost) na istom nivou kao i ostale vrste pravnog zastupanja. Države potpisnice moraju dosljedno osiguravati da instrumenti zaštite ne budu zasnovani na ukidanju poslovne sposobnosti ili na nekom drugom vidu sprečavanja pristupa pravdi za osobe s invaliditetom.

50. Obuku i obrazovanje treba obezbijediti relevantnim agencijama kao što su donosioci pravnih odluka, pružaoci usluga ili ostale zainteresovane strane. Države potpisnice su obavezne da osiguraju ravnopravno uživanje u svim dobrima i uslugama koji se nude u društvu, uključujući dobra i usluge navedene u članu 12 (5), gdje se navode primjeri dobara koja su posebno uskraćena osobama s invaliditetom, kao što su imovina ili usluge u vezi s finansijskim poslovima, npr. hipoteke. Član 25 (e) pominje još jednu uslugu koja obično nije otvorena za osobe s invaliditetom, naime,

14 Vidjeti Opšti komentar br. 1, paragraf 15.

uslugu životnog osiguranja i (privatnog) zdravstvenog osiguranja. Države potpisnice treba da zauzmu aktivan i sveobuhvatan pristup kako bi osigurale ravnopravno uživanje u dobrima i uslugama u privatnom sektoru. To obuhvata jačanje anidiskriminativne legislative koja se odnosi na privatni sektor. Saradnja sa sindikatima i ostalim akterima treba da se iskoristi kako bi se pronašli partneri spremni da pokrenu promjene.

G. Član 13 o pristupu pravdi

51. Prava i obaveze u vezi s ravnopravnošću i nediskriminacijom navedeni u članu 5 pokreću posebna razmatranja u vezi s članom 13 koji, između ostalog, predviđa obezbjeđivanje proceduralnih adaptacija i adaptacija primjerenih uzrastu. Ove adaptacije razlikuju se od razumnih adaptacija po tome što proceduralne adaptacije nijesu ograničene nesrazmjernošću. Ilustracija proceduralne adaptacije je priznavanje različitih metoda komunikacije osoba s invaliditetom pred sudovima i tribunalima. Adaptacije primjerene uzrastu mogu da obuhvate širenje informacija o dostupnim mehanizmima za podnošenje žalbi i pristup pravdi koristeći jednostavan jezik i jezik primjeren uzrastu.

1. Član 13 (1)

52. Da bi se osigurao djelotvoran pristup pravdi, procesi moraju da omoguće učešće i da budu transparentni. Aktivnosti koje omogućavaju učešće uključuju:

- (a) Dostavljanje informacija na razumljiv i pristupačan način;
- (b) Prepoznavanje i prilagođavanje različitih oblika komunikacije;
- (c) Fizičku pristupačnost tokom svih faza procesa;
- (d) Finansijsku podršku u slučaju pravne pomoći, ako je primjenjivo, i podložno zakonskim provjerama sredstava i mjerila.

53. Prikladne mjere koje mogu da zaštite osobe koje ne mogu da se same odbrane od diskriminacije, čak i kada im je pružena podrška, ili čije su opcije znatno ograničene strahom od negativnih posljedica takvih pokušaja, predstavljaju aktivnosti u javnom interesu (*actio popularis*).

54. Pored toga, da bi se obezbijedila transparentnost, postupanje država članica mora da obezbijedi da sve relevantne informacije budu pristupačne i dostupne i da postoji odgovarajuće evidentiranje i prijavljivanje svih relevantnih tužbi, slučajeva i sudskih naredbi.

2. Član 13 (2)

55. Da bi se podstaklo odgovarajuće poštovanje i ispunjavanje prava i obaveza, neophodno je obučiti policijsko osoblje, podići svijest među nosiocima prava i izgraditi kapacitete nosilaca dužnosti. Adekvatna obuka treba da uključuje:

- (a) Složenosti interseksionalnosti i činjenicu da osobe ne treba identifikovati samo po osnovu oštećenja. Podizanje svijesti o pitanjima interseksionalnosti treba da bude relevantno za određene oblike diskriminacije i ugnjetavanja;
- (b) Raznolikost osoba s invaliditetom i njihovih individualnih potreba kako bi se ostvario djelotvoran pristup svim aspektima pravosudnog sistema na ravnopravnim osnovama s drugima;
- (c) Individualnu autonomiju osoba s invaliditetom i značaj poslovne sposobnosti za sve;
- (d) Presudni značaj djelotvorne i smislene komunikacije za uspješnu inkluziju;
- (e) Mjere usvojene da osiguraju efikasne obuke osoblja o pravima osoba s invaliditetom, uključujući obuke za advokate, sudije za prekršaje, ostale sudije, zatvorsko osoblje, prevodioce za znakovni jezik, policijski i zatvorski sistem.

H. Član 14 o slobodi i sigurnosti osoba, član 15 o slobodi od torture ili surovog, nehumanog ili degradirajućeg postupanja ili kažnjavanja, član 16 o slobodi od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja i član 17 o zaštiti integriteta ličnosti

56. Osobe s invaliditetom mogu biti nesrazmjerno pogođene nasiljem, zlostavljanjem i ostalim oblicima surovog i degradirajućeg kažnjavanja, što može da se pretvori u oblik ograničenja ili segregacije, kao i nasilnog napada. Komitet je posebno zabrinut zbog sljedećih postupaka protiv osoba s invaliditetom, uključujući i djecu, po osnovu njihovog oštećenja, a koji su po definiciji diskriminatorni: razdvajanje djece s invaliditetom od porodica i prinudno smještanje u institucije; lišavanje slobode; mučenje ili surovo, nehumano ili degradirajuće postupanje ili kažnjavanje; nasilje i prinudno liječenje osoba s invaliditetom unutar i izvan ustanova za metalno zdravlje. Države potpisnice moraju da preduzmu sve odgovarajuće mjere kako bi obezbijedile zaštitu i spriječile sve oblike eksploatacije, nasilja i zlostavljanja osoba s invaliditetom. Trebalo bi zabraniti prinudne medicinske tretmane za „ispravljanje“ invaliditeta.

I. Član 19 o samostalnom životu i uključenosti u zajednicu

57. Član 19 Konvencije potvrđuje nediskriminaciju i prepoznavanje prava osoba s invaliditetom na punu uključenost i samostalno učešće u zajednici. Da bi se ostvarilo pravo na samostalni život i uključenost u zajednicu, države potpisnice moraju da preduzmu djelotvorne i odgovarajuće mjere da bi olakšale puno uživanje prava i punu uključenost i učešće osoba s invaliditetom u zajednici. Ovo podrazumijeva sprovođenje strategija deinstitucionalizacije i, u skladu s Opštim komentarom Komiteta br. 5 (iz 2017) o samostalnom životu i uključenosti u zajednicu, dodjeljivanje sredstava za servise podrške za samostalan život, pristupačno i priuštivo stanovanje, servise podrške za njegovatelje u porodici i pristup inkluzivnom obrazovanju.

58. Član 19 Konvencije prepoznaje pravo osoba s invaliditetom da neće biti obavezne da žive u određenom životnom aranžmanu zbog svog invaliditeta. Institucionalizacija je diskriminatorna jer pokazuje neuspjeh javnih vlasti da obezbijede podršku i usluge u zajednici za osobe s invaliditetom koje su zbog toga prinuđene da se odreknu učešća u životu zajednice kako bi mogle da dobiju tretman. Institucionalizacija osoba s invaliditetom kao uslov za dobijanje zdravstvenih usluga u oblasti mentalnog zdravlja u državnom sektoru predstavlja drugačije postupanje po osnovu invaliditeta, pa je, samim tim, diskriminatorna.

59. Kriterijumi prihvatljivosti i postupci dobijanja pristupa servisima podrške moraju se definisati na nediskriminatoran način i usredsrediti na zahtjeve osoba, a ne na njihovo oštećenje, primjenjujući pristup zasnovan na ljudskim pravima. Razvoj servisa podrške treba da bude usmjeren na osobu, da vodi računa o uzrastu i rodu i da bude prikladan u kulturološkom smislu.

60. Države potpisnice treba da zabrane i spriječe da treća lica nametnu praktične ili proceduralne barijere za samostalni život i uključenost u zajednicu tako što će, na primjer, osigurati servise u skladu sa samostalnim životom i životom u zajednici, i da osobama s invaliditetom ne bude uskraćena mogućnost da iznajme smještaj ili da budu u nepovoljnom položaju na tržištu nekretnina.

J. Član 23 o poštovanju doma i porodice

61. Osobe s invaliditetom se često suočavaju s diskriminacijom prilikom ostvarivanja prava na sklapanje braka ili roditeljskih, odnosno porodičnih prava, zbog diskriminatornih zakona i politika, kao i administrativnih mjera. Roditelji s invaliditetom se često smatraju nepogodnim ili nesposobnim da se staraju o svojoj djeci. Razdvajanje djeteta od roditelja zbog invaliditeta djece, roditelja ili i jednih i drugih predstavlja diskriminaciju i kršenje člana 23.

62. Smještanje djece u institucije zbog njihovog oštećenja takođe predstavlja oblik diskriminacije

koji je zabranjen članom 23 (5) Konvencije. Države potpisnice moraju da osiguraju da roditelji s invaliditetom i roditelji djece s invaliditetom dobiju neophodnu podršku u zajednici kako bi se mogli starati o svojoj djeci.

K. Član 24 o obrazovanju

63. Nemogućnost pojedinih država potpisnica da učenicima i studentima s invaliditetom – uključujući učenike i studente s vidljivim i nevidljivim invaliditetom i one koji doživljavaju višestruke oblike diskriminacije ili interseksijske diskriminacije – obezbijede ravnopravan pristup redovnoj školi s inkluzivnim i kvalitetnim obrazovanjem je diskriminatorna, suprotna ciljevima Konvencije i u direktnom sukobu sa članovima 5 i 24. Član 5 (1) je povezan sa članom 24 i od država potpisnica zahtijeva da ukinu sve oblike diskriminatornih barijera, uključujući pravne i socijalne barijere, za inkluzivno obrazovanje.

64. Segregirani modeli obrazovanja, koji isključuju učenike s invaliditetom iz redovnog i inkluzivnog obrazovanja po osnovu invaliditeta, suprotni su članovima 5 (2) i 24 (1) (a) Konvencije. Član 5 (3) od država potpisnica zahtijeva da preduzmu sve odgovarajuće korake kako bi osigurale pružanje razumnih adaptacija. To pravo za osobe s invaliditetom je učvršćeno u članu 24 (2) (b), koji zahtijeva od država potpisnica da obezbijede inkluzivno obrazovanje za osobe s invaliditetom na ravnopravnim osnovama s drugima u zajednicama u kojima žive. Taj cilj se može postići obezbjeđivanjem razumnih adaptacija u skladu s iskazanim potrebama pojedinca, u skladu sa članom 24 (2) (c) i razvijanjem novih i inkluzivnih okruženja u skladu s univerzalnim dizajnom. Standardizovani sistemi ocjenjivanja, uključujući prijemne ispite koji direktno ili indirektno isključuju studente s invaliditetom, su diskriminatorni i suprotni članovima 5 i 24. Obaveze država potpisnica prevazilaze granice škole. Države potpisnice moraju da osiguraju da je školski prevoz obezbijeđen za sve učenike s invaliditetom tamo gdje su mogućnosti prevoza ograničene socijalnim ili ekonomskim preprekama.

65. Da bi se osigurala ravnopravnost i nediskriminacija djece s oštećenjem sluha u obrazovnom okruženju, mora im se obezbijediti okruženje za učenje znakovnog jezika u kojem će biti s vršnjacima s oštećenjem sluha i odraslim s oštećenjem sluha kao uzorima. Nedostatak stručnosti nastavnika koji rade s djecom oštećenog sluha za upotrebu znakovnog jezika i nepristupačno školsko okruženje isključuju djecu s oštećenjem sluha i zbog toga se smatraju diskriminatornim. Komitet poziva države potpisnice da se rukovode Opštim komentarom Komiteta br. 4 (iz 2016) o pravu na inkluzivno obrazovanje prilikom sprovođenja mjera za ispunjavanje njihovih obaveza iz članova 5 i 24.

L. Član 25 o zdravstvenoj zaštiti

66. Prema članovima 5 i 25 Konvencije, države potpisnice moraju da zabrane i spriječe diskriminatorno uskraćivanje zdravstvenih usluga osobama s invaliditetom i da obezbijede zdravstvene usluge prilagođene rodu tih osoba, uključujući i njihovo pravo na seksualno i reproduktivno zdravlje. Države potpisnice takođe moraju da se pozabave oblicima diskriminacije koji narušavaju pravo osoba s invaliditetom, odnosno onemogućavaju njihovo pravo na zdravlje, kršenjem prava na pružanje zdravstvenih usluga na osnovu slobodnog i informisanog pristanka^[15], ili koji objekte odnosno informacije čine nepristupačnim^[16].

15 Vidjeti Opšti komentar br. 1, paragraf 41.

16 Vidjeti Opšti komentar br. 2, paragraf 40.

M. Član 27 o radu i zapošljavanju

67. Da bi se ostvarila de facto ravnopravnost u skladu s Konvencijom, države potpisnice moraju da osiguraju da ne postoji nikakva diskriminacija po osnovu invaliditeta u vezi s radom i zapošljavanjem¹⁷. Da bi se obezbijedile razumne adaptacije predviđene u članu 5 (3) i ostvarila ili ubrzala de facto ravnopravnost u radnoj sredini predviđena u članu 5 (4), države potpisnice treba:

- (a) da olakšaju prelaz iz segregiranog radnog okruženja za osobe s invaliditetom i da podrže njihovo angažovanje na otvorenom tržištu rada, a u međuvremenu takođe da osiguraju neposrednu primjenjivost radnih prava u tim okruženjima;
- (b) da promovišu pravo na zapošljavanje uz podršku, uključujući i pravo na asistenciju u radu, programe obuke na radu i sticanja stručnih kvalifikacija; da zaštite prava radnika s invaliditetom i da osiguraju pravo na slobodan izbor zaposlenja;
- (c) da osiguraju da osobe s invaliditetom dobijaju bar minimalnu zaradu i da ne izgube nadoknade za invaliditet kada počnu da rade;
- (d) da izričito prepoznaju uskraćivanje razumnih adaptacija kao diskriminaciju i da zabrane višestruku i interseksijsku diskriminaciju i uznemiravanje;
- (e) da osiguraju pravilan prelaz u i izvan zaposlenja osobama s invaliditetom, na nediskriminatoran način. Države potpisnice imaju obavezu da obezbijede ravnopravan i djelotvoran pristup beneficijama i pravima kao što su penzionisanje ili nadoknada u slučaju nezaposlenosti. Ova prava ne smiju da budu prekršena isključivanjem iz zapošljavanja, čime se dodatno pogoršava situacija isključenosti;
- (f) da promovišu rad u inkluzivnom, pristupačnom, bezbjednom i zdravom radnom okruženju i u javnom i u privatnom sektoru;
- (g) da obezbijede da osobe s invaliditetom uživaju u ravnopravnim mogućnostima u vezi s napredovanjem u karijeri putem redovnih sastanaka za procjenu s njihovim nadređenima i definisanjem ciljeva koje treba postići, kao sastavnog dijela sveobuhvatne strategije;
- (h) da osiguraju pristup obuci, prekvalifikaciji i obrazovanju, uključujući stručno osposobljavanje i izgradnju kapaciteta za zaposlene s invaliditetom, i da obezbijede obuku o zapošljavanju osoba s invaliditetom i razumnim adaptacijama za poslodavce, reprezentativne organizacije zaposlenih i poslodavaca, sindikate i nadležne organe;
- (i) da se usmjere na opšte primjenjive mjere za zaštitu zdravlja i bezbjednost na radu za osobe s invaliditetom, uključujući propise o zaštiti i zdravlju na radu koji su nediskriminatorni i uključuju osobe s invaliditetom;
- (j) da prepoznaju pravo osoba s invaliditetom na pristup sindikatima i radničkim udruženjima.

N. Član 28 o adekvatnom životnom standardu i socijalnoj zaštiti

68. Kao što je navedeno u paragrafu 59 Opšteg komentara br. 3 Komiteta, siromaštvo je istovremeno otežavajući faktor i rezultat višestruke diskriminacije. Nemogućnost ostvarivanja prava osoba s invaliditetom na adekvatan životni standard za njih i njihove porodice je u suprotnosti s ciljevima Konvencije. Ova nemogućnost je posebno zabrinjavajuća u vezi s osobama s invaliditetom koje žive u ekstremnom siromaštvu ili oskudici. Da bi dostigle adekvatan životni standard uporediv sa životnim standardom ostalih osoba, osobe s invaliditetom obično imaju dodatne troškove. Ovo predstavlja posebnu nepovoljnost za djecu ili starije žene s invaliditetom koje žive u ekstremnom siromaštvu i oskudici. Države potpisnice treba da preduzmu djelotvorne mjere kako bi

17 Vidjeti Konvenciju o diskriminaciji (zapošljavanje i zanimanje) Međunarodne organizacije rada, iz 1958. (br. 111), i Konvenciju o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju (osobe s invaliditetom), iz 1983. (br. 159).

se osobama s invaliditetom omogućilo pokrivanje dodatnih troškova u vezi s invaliditetom. Države potpisnice moraju bez odlaganja da preuzmu korake kako bi osobama s invaliditetom koje žive u ekstremnom siromaštvu i oskudici obezbijedile osnovni minimum u smislu odgovarajuće hrane, odjeće i stanovanja^[18].

69. U vezi sa socijalnom zaštitom, države potpisnice takođe moraju da uspostave osnovni prag zaštite.

O. Član 29 o učešću u političkom i javnom životu

70. Isključivanje iz izbornih procesa i ostalih vidova učešća u političkom životu česti su primjeri diskriminacije po osnovu invaliditeta. Oni su često u bliskoj vezi s uskraćivanjem ili ograničavanjem poslovne sposobnosti. Države potpisnice treba da nastoje da ostvare sljedeće ciljeve:

(a) da sprovedu reformu zakona, politika i propisa koji sistematično isključuju osobe s invaliditetom iz glasanja/kandidature na izborima;

(b) da osiguraju da izborni proces bude pristupačan svim osobama s invaliditetom, prije, tokom i poslije izbora;

(c) da obezbijede razumne adaptacije pojedincima s invaliditetom i da podrže mjere zasnovane na individualnim zahtjevima osoba s invaliditetom u vezi s učešćem u političkom i javnom životu;

(d) da podrže i angažuju se s reprezentativnim organizacijama osoba s invaliditetom u procesu političkog učešća na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou, konsultujući se s tim organizacijama o pitanjima koja se direktno odnose na osobe s invaliditetom;

(e) da stvore informacione sisteme i legislativu koji omogućavaju kontinuirano političko učešće osoba s invaliditetom, uključujući i u periodima između izbora.

P. Član 31 o statistici i prikupljanju podataka

71. Prikupljanje i analiza podataka su neophodne mjere za praćenje antidiskriminatornih politika i zakona. Države potpisnice treba da prikupe i analiziraju podatke koji moraju biti klasifikovani na osnovu invaliditeta i prema intersekcijskim kategorijama. Prikupljeni podaci treba da pruže informacije o svim oblicima diskriminacije. Prikupljeni podaci treba da budu široki i da pokriju statistiku, narative i ostale oblike podataka, kao što su indikatori za procjenu sprovođenja i za monitoring napretka i djelotvornosti novih ili postojećih inicijativa i politika. Indikatori koji uključuju osobe s invaliditetom moraju se razviti i koristiti na način dosljedan s Agendom za održivi razvoj do 2030. Osmišljavanje, prikupljanje i analiza podataka treba da budu participativni, tj. da se sprovede u bliskoj i suštinskoj saradnji s reprezentativnim organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući djecu. Ljudi koji žive u zatvorenim mjestima kao što su ustanove ili psihijatrijske bolnice, često nijesu obuhvaćeni istraživanjima i studijama koje prikupljaju podatke, pa treba da budu sistematski uključeni u te studije.

Q. Član 32 o međunarodnoj saradnji

72. Svi naponi u vezi s međunarodnom saradnjom, uključujući i Agendu za održivi razvoj do 2030, moraju da obuhvate i da budu pristupačni osobama s invaliditetom, kao i da se rukovode Konvencijom. Države potpisnice moraju da razviju okvire za monitoring s pokazateljima ljudskih prava i konkretna mjerila i ciljeve za svaki indikator, u skladu s ciljem br. 10 Ciljeva održivog

¹⁸ Vidjeti Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima Opšti komentar br. 3 (iz 1990) o prirodi obaveza država potpisnica, paragraf 10.

razvoja. Cjelokupna međunarodna saradnja mora da ima za cilj unapređenje nediskriminatorne legislative i politika koje teže punoj uključenosti u skladu s Konvencijom i Agendom za održivi razvoj do 2030, kao i ostalim povezanim međunarodnim okvirima ljudskih prava.

VIII Sprovođenje na nacionalnom nivou

73. U svijetlu gore navedenog normativnog sadržaja i obaveza, države potpisnice treba da preduzmu sljedeće korake kako bi osigurale potpunu primjenu člana 5 Konvencije:

(a) sprovesti studije o usklađivanju nacionalne legislative i praksi s Konvencijom, staviti van snage diskriminatorne zakone i propise koji nijesu u skladu s Konvencijom i izmijeniti ili ukinuti običaje i prakse koji su diskriminatorni prema osobama s invaliditetom;

(b) razvijati antidiskriminatorne zakone ukoliko ne postoje i usvojiti antidiskriminatorne zakone koji uključuju osobe s invaliditetom, imaju širok lični i materijalni obim i obezbjeđuju djelotvorne pravne lijekove. Ti zakoni mogu da budu djelotvorni samo ako su zasnovani na definiciji invaliditeta koja obuhvata sve koji imaju dugotrajna fizička, psiho-socijalna, intelektualna ili senzorna oštećenja, a treba da obuhvata prošli, sadašnji, budući i pretpostavljeni invaliditet, kao i osobe povezane s osobama s invaliditetom. Osobe koje su žrtve diskriminacije po osnovu invaliditeta i traže pravnu zaštitu ne treba da budu opterećene dokazivanjem da imaju „dovoljan invaliditet“ kako bi iskoristile zakonsku zaštitu. Antidiskriminatorni zakon koji obuhvata osobe s invaliditetom pokušava da stavi van zakona i spriječi akt diskriminacije umjesto da definiše zaštićenu ciljnu grupu. U tom smislu, široka definicija invaliditeta zasnovana na vrsti oštećenja je u skladu s Konvencijom;

(c) osigurati da se nediskriminatorno zakonodavstvo proširi i na privatnu i javnu sferu, da obuhvata oblasti kao što su obrazovanje, zapošljavanje, robe i usluge i da se bavi diskriminacijom po osnovu invaliditeta, kao što su segregirano obrazovanje, institucionalizacija, uskraćivanje ili ograničavanje poslovne sposobnosti, prinudno liječenje u vezi s mentalnim zdravljem, uskraćivanje uputstava na znakovnom jeziku i stručnog tumačenja za znakovni jezik i uskraćivanje Brajevog pisma ili drugih alternativnih i augmentativnih metoda, sredstava i formata komunikacije;

(d) promovisati punu inkluziju u usluge za redovno zapošljavanje i stručno osposobljavanje, uključujući i one koje promovišu preduzetništvo i podržavaju uspostavljanje kooperativa i ostalih vidova socijalne ekonomije;

(e) osigurati da zaštita osoba s invaliditetom od diskriminacije ima isti standard kao i za ostale socijalne grupe;

(f) razviti i sprovesti programe jačanja znanja i izgradnje kapaciteta, uključujući i obuku državnih organa i neformalne privrede, kako bi se garantovala usklađenost s Konvencijom. Podizanje svijesti i izgradnju kapaciteta treba razvijati i primjenjivati uz suštinsko učešće osoba s invaliditetom i organizacija koje predstavljaju širok spektar različitih osoba s invaliditetom; ovo su istovremeno ključne komponente za uspostavljanje kulture tolerancije i raznolikosti, koja je temelj za zakon i politiku o zabrani diskriminacije;

(g) vršiti monitoring broja tužbi zbog diskriminacije po osnovu invaliditeta u odnosu na ukupan broj tužbi zbog diskriminacije, klasifikovan prema polu, uzrastu, prepoznatim barijerama i sektoru u kojem se navodna diskriminacija dogodila, i obezbijediti informacije o slučajevima koji su riješeni vansudski, na sudu i onih u kojima je donijeta presuda, kao i o broju presuda čiji su rezultat bile naknada ili sankcije;

(h) uspostaviti pristupačne i djelotvorne mehanizme za obeštećenje i obezbijediti pristup pravdi na ravnopravnim osnovama s drugima za žrtve diskriminacije zasnovane na invaliditetu. Ovo obuhvata pristup svih osoba s invaliditetom djelotvornim sudskim, odnosno administrativnim postupcima, uključujući djelotvorne i pristupačne žalbene mehanizme i odgovarajuću i – tamo gdje je primjenjivo i u skladu sa zakonskim provjerama sredstava i mjerila – priuštivu i kvalitetnu pravnu pomoć. Države potpisnice treba da intervenišu djelotvorno i blagovremeno u slučaju radnji ili propusta javnih i privatnih aktera koji krše pravo na ravnopravnost i nediskriminaciju pojedinaca s

invaliditetom, grupe osoba s invaliditetom i grupa osoba s invaliditetom, kako u vezi s građanskim i političkim pravima, tako i ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Prepoznavanje mogućnosti zajedničkog podnošenja kolektivnih tužbi i drugih pravnih lijekova u ime većeg broja diskriminiranih lica mogu značajno da doprinesu djelotvornom garantovanju pristupa pravdi u situacijama koje utiču na grupe osoba s invaliditetom;

(i) uključiti u nacionalni zakon o zabrani diskriminacije zaštitu pojedinaca od štetnog tretmana ili štetnih posljedica kao reakcije na žalbe ili na postupke kojima se želi obezbijediti usklađenost s odredbama o ravnopravnosti. Antidiskriminatorna legislativa takođe treba da osigura da žrtve diskriminacije ne budu neprimjereno spriječene da dobiju obeštećenje ili da ponovo ne postanu žrtve diskriminacije. Proceduralna pravila treba da prenesu teret dokazivanja u građanskim postupcima sa tužioca na tuženog u slučajevima gdje postoje činjenice iz kojih se može pretpostaviti da se dogodila diskriminacija;

(j) razviti u bliskim konsultacijama s organizacijama osoba s invaliditetom, nacionalnim institucijama za ljudska prava i ostalim relevantnim zainteresovanim stranama, kao što su tijela zadužena za ravnopravnost, politiku i strategiju ravnopravnosti, koje su inkluzivne i pristupačne za sve osobe s invaliditetom;

(k) povećati nivo znanja o obimu, sadržaju i praktičnim posljedicama prava na nediskriminaciju i ravnopravnost svih osoba s invaliditetom u svim segmentima društva, uključujući i podizanje nivoa znanja državnih službenika u svim ograncima vlade i u okviru privatnog sektora;

(l) usvojiti odgovarajuće mjere za redovni i sveobuhvatni monitoring inkluzivne ravnopravnosti. Ovo podrazumijeva prikupljanje i analizu razvrstanih podataka o situaciji osoba s invaliditetom;

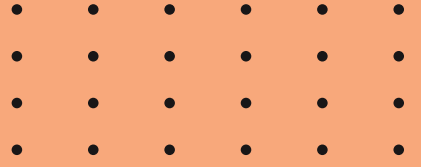
(m) osigurati da nacionalni mehanizmi za monitoring prema članu 33 Konvencije budu nezavisni, da efikasno uključuju reprezentativne organizacije osoba s invaliditetom i da imaju adekvatne resurse da se pozabave diskriminacijom osoba s invaliditetom;

(n) obezbijediti posebnu zaštitu i sprovesti detaljno istraživanje radi sprečavanja i eliminisanja nasilja, eksploatacije i zlostavljanja, odnosno povreda tjelesnog integriteta koje doživljavaju samo ili nesrazmjerno osobe s invaliditetom;

(o) usvojiti specifične mjere u cilju ostvarivanja inkluzivne ravnopravnosti, pogotovo za osobe s invaliditetom koje doživljavaju interseksijsku diskriminaciju, kao što su žene, djevojčice, djeca, starije osobe i osobe s invaliditetom iz autohtonih zajednica;

(p) države potpisnice koje primaju veliki broj azilanata, izbjeglica ili migranata treba da uvedu zvanične, zakonski definisane procedure kako bi osobama s invaliditetom, uključujući žene i djecu s invaliditetom i osobama s psihosocijalnim i intelektualnim invaliditetom, osigurale pristupačnost objekata za prijem i ostalih okruženja. Države potpisnice moraju da osiguraju da psihosocijalno i pravno savjetovanje, podrška i rehabilitacija budu obezbijeđeni za osobe s invaliditetom i da servisi zaštite budu prilagođeni invaliditetu, uzrastu, rodu i kulturološkom aspektu.

Ministarstvo za
ljudska i manjinska
prava

UMHCG

OPŠTI KOMENTAR BR. 7 (2018)

Učešće osoba s invaliditetom, uključujući djecu s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija u sprovođenju i praćenju Konvencije

KARAVAN
O LJUDSKIM
PRAVIMA OSI

Impressum:

Izdavač:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Za izdavača:

Marina Vujačić

Izvor:

Committee on the Rights of Persons with Disabilities
General Comments

S engleskog prevele:

Vesna Popov i Marina Vujačić

Dizajn:

Gavro Kračković

Podgorica, 2020.

I UVOD

1. Osobe s invaliditetom bile su u potpunosti uključene i imale su odlučujuću ulogu u pregovaranju, razvoju i izradi *Konvencije UN o pravima osobama s invaliditetom*. Bliska saradnja s osobama s invaliditetom i njihovo aktivno učestvovanje, preko organizacija osoba s invaliditetom i njihovih partnera, imali su pozitivan uticaj na kvalitet *Konvencije* i njenu relevantnost za takve osobe. Takođe, pokazana je snaga, uticaj i potencijal osoba s invaliditetom, što je dovelo do revolucionarnog ugovora o ljudskim pravima i uspostavljanju modela invaliditeta zasnovanog na ljudskim pravima. **Efikasno i smisleno učestvovanje osoba s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, predstavlja okosnicu Konvencije.**

2. **Aktivno i informisano učestvovanje svih osoba u donošenju odluka, koje utiču na njihove živote i prava, usklađeni su s pristupom koji se bazira na ljudskim pravima u postupcima donošenja javnih odluka^[1], i obezbjeđuje dobro upravljanje i društvenu odgovornost.^[2]**

3. Načelo učestvovanja u javnom životu dobro je uspostavljeno u članu 21 *Opšte deklaracije o ljudskim pravima* i potvrđeno je u članu 25 *Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima*. Učestvovanje, kao načelo i ljudsko pravo, takođe je utvrđeno u drugim instrumentima o ljudskim pravima, kao što su član 5 (c) *Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije*, član 7 *Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama* kao i član 12 i član 23 (1) *Konvencije o pravima djeteta*. *Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom* priznato je učestvovanje kao opšta obaveza i sveobuhvatno pitanje. U stvari, njom je utvrđena obaveza država potpisnica da blisko saraduju i aktivno uključuju osobe s invaliditetom član 4 (3), kao i učestvovanje osoba s invaliditetom u procesima praćenja član 33 (3) kao dio šireg koncepta učestvovanja u javnom životu.^[3]

4. U okviru procesa donošenja odluka o pitanjima koja ih se tiču ili koja utiču na njihove živote često se osobe s invaliditetom ne konsultuju, a odluke se često i dalje donose u njihovo ime. Zahvaljujući pojavi pokreta osoba s invaliditetom, kojima se zahtijeva priznavanje njihovih ljudskih prava i njihove uloge u utvrđivanju tih prava, konsultovanje osoba s invaliditetom priznato je kao važno pitanje tokom posljednjih nekoliko decenija. Krilatica „ništa o nama bez nas“ odražava filozofiju i istoriju pokreta za prava osoba s invaliditetom, koji se oslanja na načelo suštinskog učestvovanja.

5. Osobe s invaliditetom i dalje se suočavaju sa značajnim preprekama u stavovima, fizičkim, pravnim, ekonomskim i društvenim preprekama, kao i s preprekama u komunikaciji za učestvovanje u javnom životu. Prije nego što je *Konvencija* stupila na snagu stavovi osoba s invaliditetom nijesu se uzimali u obzir, nego je prednost davana stavovima predstavnika treće strane, kao što su organizacije „za“ osobe s invaliditetom.

6. Participativni procesi i uključenost osoba s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u pregovaranju i izradi *Konvencije* pokazali su se kao sjajan primjer načela potpunog i efikasnog učestvovanja, lične autonomije i slobode za donošenje sopstvenih odluka. Kao rezultat toga, međunarodno pravo o ljudskim pravima sada nedvosmisleno prepoznaje osobe s invaliditetom kao „subjekte“ svih ljudskih prava i osnovnih sloboda.

7. Na osnovu jurisprudencije **Komiteš s ovim Opštim komentarom** ima za cilj da objasni **obaveze država potpisnica utvrđene u članu 4 (3) i članu 33 (3)**, kao i njihovo sprovođenje. Komitet konstatuje napredak koji su države potpisnice ostvarile u smislu sprovođenja odredbi iz člana 4 (3) i člana 33 (3) tokom posljednje decenije, kao što je dodjela finansijske ili druge pomoći organizacijama osoba s invaliditetom, uključivanje osoba s invaliditetom u nezavisne okvire za praćenje uspostavljene u skladu sa članom 33 (2) *Konvencije*, kao i u postupcima praćenja

1 Kancelarija komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava, Načela i smjernice za pristup strategijama smanjenja siromaštva koje su zasnovane na ljudskim pravima, paragraf 64.

2 A/HRC/31/62, paragraf 13.

3 Ibid, paragraf 14.

sprovođenja Konvencije. Zatim, neke su se države potpisnice konsultovale s organizacijama osoba s invaliditetom u izradi svog inicijalnog i periodičnih izvještaja za Komitet u skladu sa članom 4 (3) i članom 35 (4).

8. Međutim, Komitet i dalje konstatuje značajan jaz između ciljeva i duha člana 4 (3) i člana 33 (3), kao i stepena njihovog sprovođenja. To je, između ostalog, rezultat nedostatka suštinskih konsultacija i aktivnog učestvovanja osoba s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u izradi i sprovođenju politika i programa.

9. Države potpisnice treba da prepoznaju pozitivan uticaj na procese donošenja odluka i potrebu za uključivanjem i garantovanjem učestvovanja osoba s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u takve procese, naročito zbog njihovih životnih iskustava i poznavanja prava koja treba da se sprovede. Države potpisnice, takođe, treba da razmotre opšta načela Konvencije u svim mjerama preduzetim za njeno sprovođenje i praćenje, kao i u daljem razvoju agende za sprovođenje Ciljeva održivog razvoja do 2030.

II NORMATIVNI SADRŽAJ ČLANA 4 (3) I ČLANA 33 (3)

A. DEFINICIJA „REPREZENTATIVNIH ORGANIZACIJA“

10. Uključivanje i učešće osoba s invaliditetom preko njihovih „reprezentativnih organizacija“ ili organizacija osoba s invaliditetom utvrđeni su u članu 4 (3) i članu 33 (3). U cilju pravilnog sprovođenja, važno je da države potpisnice i relevantni akteri definišu obuhvat organizacija osoba s invaliditetom i prepoznaju različite vrste koje često postoje.

11. Komitet smatra da organizacije osoba s invaliditetom trebaju biti ukorijenjene u Konvenciji, da moraju biti posvećene Konvenciji i da moraju u potpunosti poštovati načela i prava utvrđena Konvencijom. To mogu biti samo organizacije koje vode i kojima rukovode i upravljaju osobe s invaliditetom. Jasna većina njihovog članstva trebaju biti same osobe s invaliditetom.^[4] U smislu Konvencije, organizacije osoba s invaliditetom jesu organizacije žena s invaliditetom, djece s invaliditetom i osoba koje žive s HIV-om/AIDS-om. Organizacije osoba s invaliditetom imaju određena karakteristična svojstva, uključujući sljedeće činjenice:

- a) Uspostavljene su prvenstveno s ciljem kolektivnog djelovanja, promovisanja, izražavanja, ostvarivanja i/ili zaštite prava osoba s invaliditetom i kao takve ih treba uopšteno priznati;
- b) One zapošljavaju, njih predstavljaju, povjeravaju ih, ili ih posebno kandiduju/imenuju same osobe s invaliditetom;
- c) U većini slučajeva nijesu povezane ni s jednom političkom strankom, i nezavisne su u odnosu na tijela javne vlasti, i sve ostale nevladine organizacije čiji dio/članovi mogu biti;
- d) Mogu predstavljati jednu ili više „konstitutivnih cjelina“ na osnovu stvarnog ili percipiranog oštećenja ili njihovo članstvo može biti otvoreno svim osobama s invaliditetom;
- e) Predstavljaju grupe osoba s invaliditetom tako da odražavaju raznolikost njihovih karakteristika (na primjer u smislu pola, roda, rase, dobi ili statusa migranta ili izbjegličkog statusa). Mogu uključivati članove na osnovu višestrukih identiteta (na primjer, djecu, žene ili članove autohtonih zajednica s invaliditetom) i obuhvataju članove s različitim oštećenjima;
- f) U odnosu na opseg/djelovanje mogu biti lokalne, nacionalne, regionalne ili međunarodne;
- g) Mogu djelovati kao pojedinačne organizacije, koalicije ili cross-disability organizacije ili krovne organizacije osoba s invaliditetom, koje žele da pruže saradnički i koordinirani glas osoba

4 CRPD/C/11/2, Aneks II, paragraf 3.

- s invaliditetom, u njihovoj interakciji, između ostalih, s tijelima javne vlasti, međunarodnim organizacijama i privatnim subjektima.
- 12. Među različitim vrstama organizacija osoba s invaliditetom koje je Komitet utvrdio su:
- (a) **Krovne organizacije osoba s invaliditetom**, koje su koalicije reprezentativnih organizacija osoba s invaliditetom. U idealnom slučaju trebalo bi da postoji **samo jedna ili dvije krovne** organizacije na svakom nivou donošenja odluka. Kako bi bile otvorene i demokratske, i kako bi predstavljale potpunu i široku raznolikost osoba s invaliditetom, trebale bi da prihvataju sve organizacije osoba s invaliditetom kao članice. Trebale bi ih organizovati, voditi i kontrolisati same osobe s invaliditetom. Trebale bi da govore samo u ime svojih članskih organizacija i isključivo o pitanjima koja su od uzajamnog interesa i o kojima se odluke donose zajednički. Međutim, one ne mogu predstavljati pojedinačne osobe s invaliditetom jer često ne posjeduju detaljno znanje o prethodnim iskustvima. Pojedinačne organizacije osoba s invaliditetom koje predstavljaju određene zajednice su u boljoj poziciji da igraju tu ulogu. Osobe s invaliditetom bi trebale same za sebe da odlučuju o tome koje će ih organizacije predstavljati. Postojanje krovni organizacija unutar država potpisnica ni u kojim okolnostima ne bi smjelo sprječavati pojedince ili organizacije osoba s invaliditetom da učestvuju u konsultacijama ili drugim oblicima promovisanja interesa osoba s invaliditetom;
- (b) **Cross-disability organizacije**, sastavljene su od osoba koje predstavljaju sve ili neke osobe od širokog spektra oštećenja. Najčešće su organizovane na lokalnom i/ili nacionalnom nivou, ali takođe mogu postojati na regionalnom i međunarodnom nivou;
- (c) **Organizacije za samozastupanje** koje predstavljaju osobe s invaliditetom u okviru različitih, često slabo i/ili lokalno uspostavljenih, mreža i platformi. Zastupaju prava osoba s invaliditetom, naročito osoba s intelektualnim invaliditetom. Njihovo osnivanje, uz odgovarajuću, ponekad opsežnu podršku kako bi se omogućilo njihovim članovima da izraze svoje mišljenje, od osnovnog je značaja za političko učestvovanje i učestvovanje u procesima donošenja odluka, praćenja i sprovođenja. Ovo je naročito relevantno za osobe koje su spriječene da ostvaruju svoje pravo na poslovnu sposobnost, koje žive u ustanovama i/ili kojima je uskraćeno glasačko pravo. Organizacije za samozastupanje su u brojnim zemljama predmet diskriminacije zbog odbijanja pravnog statusa usljed zakona i propisa kojima se uskraćuje poslovna sposobnost njihovim članovima;
- (d) **Organizacije koje uključuju članove porodice i/ili rodbinu osoba s invaliditetom**, koji imaju ključnu ulogu u omogućavanju, promovisanju i obezbjeđivanju interesa i pružanju podrške autonomiji i aktivnom učestvovanju njihove rodbine s intelektualnim invaliditetom, demencijom i/ili djece s invaliditetom kada te grupe osoba s invaliditetom žele da dobiju podršku svojih porodica u obliku ujedinjenih mreža ili organizacija. U takvim slučajevima te organizacije treba da budu uključene u postupke konsultovanja, donošenja odluka i praćenja. Uloga roditelja, rodbine i njegovatelja u takvim organizacijama treba da bude pružanje podrške i osnaživanje osoba s invaliditetom kako bi imale glas i potpunu kontrolu nad svojim životima. Takve organizacije treba aktivno da rade na promovisanju i korišćenju procesa donošenja odluka uz podršku kako bi se garantovala i poštovala prava osoba s invaliditetom na konsultovanje i izražavanje sopstvenih stavova;
- (e) **Organizacije žena i djevojčica s invaliditetom**, koje predstavljaju žene i djevojčice s invaliditetom kao heterogene grupe. Raznolikost žena i djevojčica s invaliditetom trebala bi da obuhvata sve vrste oštećenja.^[5] Obezbeđivanje učestvovanja žena i djevojčica s invaliditetom neophodno je u konsultacijama s ciljem rješavanja specifičnih pitanja koja se isključivo ili nesrazmjerno odnose na žene i djevojčice s invaliditetom, kao i pitanja u vezi sa ženama i djevojčicama uopšteno, kao što su politike rodne ravnopravnosti;
- (f) **Organizacije i inicijative djece i mladih s invaliditetom**, koje su od osnovnog značaja za učestvovanje djece u javnom životu i životu zajednice i za njihovo pravo da se čuje njihov glas i pravo na slobodu izražavanja i udruživanja. Odrasli imaju ključnu i podržavajuću ulogu, i

5 Opšti komentar br. 3 (2016) o ženama i djevojčicama s invaliditetom, paragraf 5.

u promovisanju okruženja koje omogućuje djeci i mladima s invaliditetom da uspostave i djeluju, formalno ili neformalno, preko sopstvenih organizacija i inicijativa, uključujući i saradnju s odraslima kao i ostalom djecom i mladima.

B. RAZLIKA IZMEĐU ORGANIZACIJA OSOBA S INVALIDITETOM I OSTALIH ORGANIZACIJA CIVILNOG DRUŠTVIA

13. Organizacije osoba s invaliditetom treba razlikovati od organizacija „za“ osobe s invaliditetom, koje pružaju usluge i/ili se zalažu za osobe s invaliditetom što, u praksi, može dovesti do sukoba interesa jer takve organizacije daju prioritet svojoj svrsi kao javni subjekt nauštrb prava osoba s invaliditetom. *Države potpisnice treba da obrate posebnu pažnju na stavove osoba s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, da pružaju podršku kapacitetima i osnaživanju takvih organizacija i da garantuju da se prioritet daje utvrđivanju njihovih stavova u procesima donošenja odluka.*^[6]

14. Takođe je potrebno razlikovati organizacije osoba s invaliditetom i organizacije civilnog društva. Izraz „organizacija civilnog društva“ obuhvata različite vrste organizacija, uključujući istraživačke organizacije/institute, organizacije pružalaca usluga i ostale privatne zainteresovane strane. Organizacije osoba s invaliditetom posebna su vrsta organizacija civilnog društva. One mogu biti dio opšte krovne organizacije civilnog društva i/ili koalicija koje ne moraju nužno zastupati prava osoba s invaliditetom, nego mogu pružati podršku uključivanju njihovih prava u programe ljudskih prava. U skladu sa članom 33 (3) sve organizacije civilnog društva, uključujući organizacije osoba s invaliditetom, imaju ulogu u praćenju Konvencije. *Države potpisnice treba da daju prioritet stavovima organizacija osoba s invaliditetom prilikom rješavanja pitanja koja se odnose na osobe s invaliditetom, kao i da razvijaju okvire preko kojih, od organizacija civilnog društva i ostalih zainteresovanih strana, traže i uključuju organizacije osoba s invaliditetom u svoj rad u vezi s pravima utvrđenim Konvencijom i ostalim temama, kao što su nediskriminacija, mir i prava u oblasti životne sredine.*

C. PODRUČJE PRIMJENE ČLANA 4 (3)

15. Kako bi ispunile svoje obaveze u skladu sa članom 4 (3), države potpisnice treba da uključe obavezu bliskog konsultovanja i aktivnog uključivanja osoba s invaliditetom, preko njihovih organizacija, u pravnim i regulatornim okvirima i postupcima na svim nivoima i granama vlasti. Države potpisnice, takođe, treba da uzmu u obzir konsultovanje i uključivanje osoba s invaliditetom kao obavezni korak prije odobrenja zakona, propisa i politika, nezavisno od toga jesu li ovi dokumenti i odluke uopštene ili se specifično i direktno odnose na osobe s invaliditetom. Prema tome, konsultacije treba da započnu u ranim fazama i da pružaju doprinos konačnom proizvodu u svim procesima donošenja odluka. Konsultacije treba da obuhvate organizacije koje predstavljaju široki raspon/različitost osoba s invaliditetom na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou.

16. Sve osobe s invaliditetom, bez ikakvog oblika isključenja na osnovu vrste oštećenja, kao što su osobe s psihosocijalnim i intelektualnim invaliditetom, mogu efikasno i u potpunosti učestvovati bez diskriminacije na ravnopravnoj osnovi s ostalima.^[7] Pravo na učestvovanje u konsultacijama, preko njihovih reprezentativnih organizacija, treba da se prepozna na ravnopravnoj osnovi za sve osobe s invaliditetom, nezavisno od, primjera radi, njihove seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Države potpisnice treba da usvoje sveobuhvatni okvir protiv diskriminacije kako bi garan-

6 A/HRC/31/62, paragraf 38; i A/71/314, paragraf 64.

7 A/HRC/19/36, paragrafi 15-17.

na ravnopravnoj osnovi s ostalima, uključujući nacionalne fondove i sva relevantna državna tijela za donošenje odluka relevantna za sprovođenje i praćenje Konvencije.

23. Državna tijela treba da uzmu u obzir i daju prioritet mišljenjima i stavovima organizacija osoba s invaliditetom prilikom rješavanja pitanja koja se direktno tiču osoba s invaliditetom. Državna tijela koja vode procese donošenja odluka dužna su da informišu organizacije osoba s invaliditetom o ishodima takvih procesa, uključujući izričito objašnjenje, u razumljivom formatu, nalaza, razmatranja i obrazloženja odluka o tome kako su njihovi stavovi uzeti u obzir i zašto.

3. UKLJUČIVANJE DJECE S INVALIDITETOM

24. Članom 4 (3), takođe je utvrđena važnost sistemskog „uključivanja djece s invaliditetom“ u razvoj i sprovođenje zakona i politika za postizanje učinka Konvencije, te u ostale procese donošenja odluka, preko organizacija djece s invaliditetom ili organizacija koje pružaju podršku djeci s invaliditetom. Ove organizacije ključne su u olakšavanju, promovisanju i osiguravanju lične autonomije i aktivnog učestvovanja djece s invaliditetom. Države potpisnice treba da stvore okruženje u kojem se omogućava uspostavljanje i funkcionisanje reprezentativnih organizacija djece s invaliditetom u okviru njihove obaveze poštovanja prava na slobodu udruživanja, uključujući adekvatne resurse za podršku.

25. Države potpisnice treba da usvoje zakonodavstvo i propise i razvijaju programe kojima se garantuje da svi razumiju i poštuju volju i želje djece, i čiji se lični kapaciteti, koji se stalno mijenjaju, uvijek uzimaju u obzir. Priznavanje i promovisanje prava na ličnu autonomiju od najveće je važnosti kako bi se sve osobe s invaliditetom, uključujući i djecu, poštovala kao nosioci prava.^[10] Djeca s invaliditetom u idealnom su položaju da izraze svoje zahtjeve i iskustva, koji su potrebni za razvoj adekvatnog zakonodavstva i programa u skladu s Konvencijom.

26. Države potpisnice mogu organizovati seminare/sastanke na kojima se djeca s invaliditetom pozivaju da izražavaju svoja mišljenja. Takođe mogu objaviti otvorene pozive djeci s invaliditetom da predaju eseje o određenim temama, čime se podstiču da prenesu iskustva iz prve ruke ili da opišu svoja životna očekivanja. Ovi eseji mogu se sažeti kao doprinosi same djece i direktno se uključuju u procese donošenja odluka.

4. PUNO I EFEKTIVNO UČESTVOVANJE

27. “Puno i efektivno učestvovanje” (član 3 (c)) u društvu odnosi se na učestvovanje svih osoba, uključujući osobe s invaliditetom, u pružanju osjećaja pripadnosti društvu. To obuhvata podsticanje i primanje prikladne podrške, uključujući podršku vršnjaka i podršku u učestvovanju u društvu, i slobodu od stigme kao i osjećaj sigurnosti i poštovanja prilikom izražavanja u javnosti. Puno i efektivno učestvovanje zahtijeva da države potpisnice olakšaju učestvovanje i konsultuju se s osobama s invaliditetom koje predstavljaju osobe sa širokim rasponom oštećenja.

28. Pravo na učestvovanje je građansko i političko pravo i obaveza s neposrednom primjenom, ne podliježe nikakvom budžetskom ograničenju, primjenjuje se na donošenje odluka, sprovođenje i praćenje u vezi s Konvencijom. Garantovanjem učestvovanja organizacija osoba s invaliditetom, u svakoj od ovih faza, osobe s invaliditetom mogle bi bolje utvrditi i istaći mjere koje bi mogle unaprijediti ili ograničavati njihova prava, što na kraju dovodi do boljih ishoda za takve procese donošenja odluka. Puno i efektivno učestvovanje treba razumjeti kao proces, a ne kao pojedinačni jednokratni događaj.^[11]

10 Član 7 paragraf 3. Konvencije. Vidjeti Komitet za prava djeteta, Opšti komentar br. 12 (2009) o pravima djece na saslušanje, paragraf 134.

11 Opšti komentar br. 12, paragraf 133.

29. Učestvovanje osoba s invaliditetom u sprovođenju i praćenju Konvencije moguće je kada te osobe mogu ostvarivati svoja prava na izražavanje, mirno okupljanje i udruživanje, kako je utvrđeno članovima 19, 21 i 22 *Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima*. **Osobe s invaliditetom, i njihove reprezentativne organizacije, koje učestvuju u javnim procesima donošenja odluka za sprovođenje i praćenje Konvencije treba da se priznaju kao branioci ljudskih prava,**^[12] i treba ih štiti od zastrašivanja, zlostavljanja i odmazde, naročito kad izražavaju drugačija mišljenja.

30. Pravo na učestvovanje, takođe, obuhvata obaveze koje su u vezi s pravom na zakonito postupanje i pravo na saslušanje. Države potpisnice koje aktivno uključuju organizacije osoba s invaliditetom u javnim procesima donošenja odluka i koje se s njima konsultuju, takođe, ostvaruju prava osoba s invaliditetom na puno i efektivno učestvovanje u javnom i političkom životu, uključujući pravo glasa i kandidovanja na izborima (član 29 Konvencije).

31. Puno i djelotvorno učestvovanje podrazumijeva uključivanje osoba s invaliditetom u različita tijela za donošenje odluka, na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou, i u nacionalnim ustanovama za ljudska prava, ad hoc Komitetima, savjetima i regionalnim i opštinskim organizacijama. **Države potpisnice u svom zakonodavstvu i praksi treba da priznaju da se sve osobe s invaliditetom mogu nominovati ili birati u sva reprezentativna tijela: na primjer, osiguranje nominovanja osoba s invaliditetom u savjetima za pitanja osoba s invaliditetom na opštinskom nivou ili u svojstvu nosilaca dužnosti za specifična prava osoba s invaliditetom u sastavu nacionalnih institucija za ljudska prava.**

32. Države potpisnice treba da ojačaju učestvovanje organizacija osoba s invaliditetom na međunarodnom nivou, na primjer, na političkom forumu za održivi razvoj na visokom nivou, kao i u regionalnim i opštim mehanizmima za ljudska prava. Učestvovanje osoba s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, dovešće do veće efikasnosti i ravnopravne upotrebe javnih resursa, što dovodi do poboljšanih ishoda za te osobe i njihove zajednice.

33. Puno i efektivno učestvovanje, takođe, može da predstavlja sredstvo za transformaciju koja vodi do društvene promjene i promovisanja djelovanja i osnaživanja pojedinaca. Uključivanje organizacija osoba s invaliditetom u sve oblike donošenja odluka jača sposobnost ovih osoba za zastupanje i pregovaranje i osnažuje ih kako bi mogli bolje izražavati svoje stavove, ostvarivati svoje težnje i ojačati svoje ujedinjene i raznovrsne glasove. Države potpisnice treba da zagaranuju puno i djelotvorno učestvovanje osoba s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, što predstavlja mjeru za postizanje njihove uključenosti u društvo i suzbijanje diskriminacije tih osoba. Države potpisnice koje garantuju puno i djelotvorno učestvovanje i saradnju s organizacijama osoba s invaliditetom poboljšavaju transparentnost i odgovornost, što ih čini voljnim da odgovore na zahtjeve ovih osoba.^[13]

D. Član 33: Učestvovanje civilnog društva u nacionalnom sprovođenju i praćenju

34. Članom 33 Konvencije utvrđeni su nacionalni mehanizmi sprovođenja i nezavisni okviri za praćenje i predviđeno je učestvovanje organizacija osoba s invaliditetom u tim mehanizmima i okvirima. Član 33 treba čitati i razumjeti kao dopunu člana 4 (3).

35. U članu 33 (1) propisano je da države potpisnice moraju uspostaviti jednu ili više ključnih tijela i/ili mehanizama za koordinaciju kako bi se osiguralo sprovođenje Konvencije i olakšale povezane aktivnosti. Komitet preporučuje da ova tijela i/ili mehanizmi za koordinaciju država potpisnica obuhvataju predstavnike organizacija osoba s invaliditetom, kao i formalne postupke učestvovanja i veze s takvim organizacijama u postupcima konsultovanja u vezi s Konvencijom.

12 Vidjeti rezoluciju Generalne skupštine 53/144, Prilog.

13 A/HRC/31/62, paragrafi 1–3.

36. U skladu sa članom 33 (2) Komitet je priznao važnost uspostavljanja, održavanja i promoviranja nezavisnih okvira za praćenje, uključujući nacionalne institucije za ljudska prava, u svim fazama procesa praćenja.^[14] Ove institucije imaju ključnu ulogu u procesu praćenja Konvencije, u promovisanju usklađenosti na nacionalnom nivou i olakšavanju koordiniranih djelovanja nacionalnih aktera, uključujući državne institucije i civilno društvo, za zaštitu i promoviranje ljudskih prava.
37. Članom 33 (3) naglašena je obaveza država potpisnica da garantuju da je civilno društvo uključeno i da može učestvovati u nezavisnom okviru za praćenje, uspostavljenom u skladu s Konvencijom. Učestvovanje civilnog društva treba obuhvatati osobe s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija.
38. Države potpisnice treba da osiguraju da je nezavisnim okvirima za praćenje dopušteno, da olakšavaju i obezbjeđuju aktivno uključivanje organizacija osoba s invaliditetom u takvim okvirima i procesima, preko formalnih mehanizama, čime se garantuje da se njihovi glasovi čuju i da su prepoznati u njihovim izvještajima i analizama. Uključivanje organizacija osoba s invaliditetom u nezavisni okvir za praćenje i njegov rad može poprimiti nekoliko oblika, na primjer, preko mjesta u upravnom odboru ili savjetodavnim tijelima nezavisnog okvira za praćenje.
39. Član 33 (3) podrazumijeva da države potpisnice treba da pružaju podršku kao i da finansiraju jačanje kapaciteta unutar civilnog društva, naročito organizacija osoba s invaliditetom, kako bi zagarantovale njihovo djelotvorno učestvovanje u procesima nezavisnih okvira za praćenje.
- Organizacije osoba s invaliditetom treba da raspoložu odgovarajućim sredstvima, uključujući podršku preko nezavisnog finansiranja i finansiranja kojim same upravljaju, kako bi mogle učestvovati u nezavisnim okvirima za praćenje i osigurati da su ispunjeni zahtjevi razumnog prilagođavanja i pristupačnosti za njihovo članstvo.** Podrška i finansiranje organizacija osoba s invaliditetom u vezi sa članom 33 (3) dopunjuju obaveze država potpisnica iz člana 4 (3) Konvencije i ne isključuju ih.
40. Konvencija i povezane strategije za sprovođenje treba da se prevedu i da budu dostupne i pristupačne osobama koje imaju širok spektar oštećenja. Države potpisnice treba da pruže osobama s invaliditetom pristup informacijama koje im omogućuju da razumiju i ocjenjuju pitanja u procesu donošenja odluka i da pruže svrsishodan doprinos.
41. Kako bi sprovele član 33 (3) države potpisnice treba da garantuju da organizacije osoba s invaliditetom imaju jednostavan pristup tijelima za praćenje unutar vlade i/ili mehanizma za koordinaciju.

III OBAVEZE DRŽAVA POTPISNICA

42. Komitet je u svojim zaključnim razmatranjima podsjetio države potpisnice na njihovu dužnost da se blisko i blagovremeno konsultuju i aktivno uključuju osobe s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, uključujući one koje predstavljaju žene i djecu s invaliditetom, u izradi i sprovođenju legislative i politika za sprovođenje Konvencije i u ostalim procesima donošenja odluka.
43. Države potpisnice imaju obavezu da garantuju transparentnost procesa konsultovanja, pružanja prikladnih i pristupačnih informacija te ranu i kontinuiranu uključenost. Države potpisnice ne bi trebale uskraćivati informacije, uslovljavati ili sprječavati organizacije osoba s invaliditetom od toga da slobodno izražavaju svoja mišljenja u okviru konsultacija i tokom čitavih procesa donošenja odluka. To obuhvata registrovane i neregistrovane organizacije, u skladu s pravom na slobodu udruživanja, koje treba biti propisano zakonom i štitiiti udruženja koja nijesu registrovana na ravnopravnoj osnovi.^[15]

14 CRPD/C/GBR/CO/1, paragrafi 7 i 37; CRPD/C/BIH/CO/1, paragraf 58; CRPD/C/ARE/CO/1, paragraf 61; i CRPD/C/SRB/CO/1, paragraf 67.

15 A/HRC/31/62, paragraf 45; i A/HRC/20/27, paragraf 56.

44. Države potpisnice ne bi trebale da traže od organizacije osoba s invaliditetom da se registruju kao preduslov za učestvovanje u opštem procesu konsultovanja. Međutim, treba da garantuju da se organizacije osoba s invaliditetom mogu registrovati i ostvariti svoje pravo na učestvovanje u skladu sa članom 4 (3) i članom 33 (3) i da pružaju besplatne i pristupačne sisteme za registraciju i da olakšavaju registraciju takvih organizacija.^[16]

45. Države potpisnice treba da garantuju pristupačnost svih sadržaja i postupaka koji se odnose na javno donošenje odluka i konsultovanje s osobama s invaliditetom. Države potpisnice treba da sprovedu odgovarajuće mjere kako bi pružile osobama s invaliditetom, uključujući osobe s autizmom, pristup, na ravnopravnoj osnovi s ostalima, fizičkom okruženju, uključujući zgrade, prevoz, obrazovanje, informacije i komunikaciju na njihovom jeziku, uključujući nove informacione tehnologije i sisteme, kao i pristup internet sajtovima javnih tijela, te ostalim sadržajima i uslugama otvorenima ili onima koji se pružaju javnosti, kako u urbanim, tako i u ruralnim sredinama. Države potpisnice, takođe, treba da garantuju da su postupci konsultovanja pristupačni, - na primjer, pružanjem tumača znakovnog jezika, Brajevog pisma i lako čitljivih formata,^[17] - i moraju pružiti podršku, sredstva i razumno prilagođavanje, kako bi zagarantovale učestvovanje predstavnika svih osoba s invaliditetom u procesima konsultovanja, kako je definisano u paragrafima 11, 12 i 50.

46. Organizacije osoba sa senzornim i intelektualnim oštećenjima, uključujući organizacije osoba koje same sebe zastupaju i organizacije osoba s psihosocijalnim invaliditetom, treba da imaju na raspolaganju pomoćnike za sastanke i osobe za podršku, informacije u pristupačnom formatu (kao što su jednostavan jezik, lako čitljivi format, alternativni i augmentativni komunikacijski sistemi i piktogrami), tumači znakovnog jezika, tumači za osobe koje istovremeno imaju oštećenje sluha i vida i/ili titlove tokom javnih rasprava.^[18] **Države potpisnice treba da opredijele finansijska sredstva za pokrivanje troškova koji su u vezi s procesima konsultovanja za predstavnike organizacija osoba s invaliditetom, uključujući prevoz i ostale troškove koji su nužno nastali prilikom prisustvovanja sastancima i tehničkom izvještavanju.**

47. Konsultovanja s organizacijama osoba s invaliditetom bi trebala da se zasnivaju na transparentnosti, uzajamnom poštovanju, smislenom dijalogu i iskrenom cilju postizanja kolektivnog sporazuma o postupcima koji izlaze u susret raznolikosti osoba s invaliditetom. Takvi postupci trebali bi da imaju razumne i realistične rokove, uzimajući u obzir prirodu organizacija osoba s invaliditetom, koje često zavise o radu „dobrovoljaca“. Države potpisnice treba da sprovedu redovna ocjenjivanja rada njihovih mehanizama za učestvovanje i konsultovanje, uz aktivno učestvovanje organizacija osoba s invaliditetom.^[19]

48. Stavovima osoba s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, treba dati potrebnu važnost. Države potpisnice treba da garantuju da se osobe s invaliditetom ne čuju samo zbog puke formalnosti ili samo simboličnog pristupa konsultovanju.^[20] Države potpisnice treba da uzmu u obzir rezultate takvog konsultovanja i da ih odražavaju u donesenim odlukama,^[21] na način da blagovremeno obavještavaju učesnike o ishodu procesa.^[22]

49. Države potpisnice treba, na osnovu bliskog i efikasnog konsultovanja uz aktivno učestvovanje organizacija osoba s invaliditetom, da uspostave ispravne i transparentne mehanizme i postupke, na različitim granama i nivoima vlasti, kako bi bile motivisane i izričito uzele u obzir stavove ovih organizacija prilikom donošenja javne odluke.

16 A/HRC/31/62, paragraf 40.

17 Opšti komentar br. 6 (2018) o jednakosti i nediskriminaciji, paragrafi 23 i 40.

18 A/HRC/31/62, paragrafi 75-77.

19 Ibid, paragrafi 78-80.

20 Komitet o pravima djeteta, Opšti komentar br. 12, paragraf 132.

21 CRPD/C/COL/CO/1, paragraf 11 (a).

22 Komitet o pravima djeteta, Opšti komentar br. 12, paragraf 45.

50. Države potpisnice treba da garantuju blisko konsultovanje i aktivno uključivanje organizacija osoba s invaliditetom, koje predstavljaju sve osobe s invaliditetom, uključujući, ali ne ograničavajući se na žene, starije osobe, djecu, osobe koje zahtijevaju visoke stepene podrške,^[23] žrtve mina, migrante, izbjeglice, tražioce azila, interno raseljene osobe, osobe bez dokumenata i osobe bez državljanstva, osobe sa stvarnim ili percipiranim psihosocijalnim oštećenjima, osobe s intelektualnim invaliditetom, osobe s neurodiverzitetom, uključujući osobe s autizmom ili demencijom, osobe s albinizmom, stalnim fizičkim oštećenjima, hroničnim bolom, osobe s leprom, te oštećenjem vida i osobe s potpunim oštećenjem sluha, i oštećenjem sluha i vida ili osobe kojima je na drugi način oštećen sluh i/ili osobe koje žive s HIV-om/AIDS-om. Obaveza država potpisnica da uključuju organizacije osoba s invaliditetom, takođe, obuhvata osobe s invaliditetom određene seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, interseksualne osobe s invaliditetom i osobe s invaliditetom koje pripadaju autohtonim narodima, nacionalnim, etničkim, vjerskim ili jezičkim manjinama kao i osobe koje žive u ruralnim područjima.

51. Države potpisnice treba da zabrane diskriminacijske i ostale prakse koje sprovode treće strane, kao što su pružaoci usluga, koje direktno ili indirektno sprečavaju pravo osoba s invaliditetom da se usko konsultuju i budu aktivno uključene u procese donošenja odluka koji su u vezi s Konvencijom.

52. Države potpisnice treba da donesu i sprovode zakone i politike kako bi garantovale da osobe s invaliditetom mogu ostvarivati svoje pravo na konsultovanje i da ih ostale osobe ne sprečavaju da budu uključene. Ove mjere obuhvataju podizanje nivoa svijesti među članovima porodice, pružaocima usluga i javnim službenicima o pravu osoba s invaliditetom na učestvovanje u javnom i političkom životu. Države potpisnice treba da sprovode mehanizme kojima osuđuju sukobe interesa predstavnika organizacija osoba s invaliditetom ili ostalih zainteresovanih strana, sprečavaju njihove negativne uticaje na autonomiju, volju i želje osoba s invaliditetom.

53. Kako bi ispunile svoje obaveze iz člana 4 (3), države potpisnice treba da donesu pravne i regulatorne okvire i postupke kojima garantuju potpuno i ravnopravno učestvovanje osoba s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u procesima donošenja odluka i izradi legislative i politika koje se odnose na pitanja osoba s invaliditetom, uključujući zakonodavstvo, politike, strategije i akcione planove u vezi s invaliditetom. **Države potpisnice treba da donesu odredbe kojima organizacijama osoba s invaliditetom dodjeljuju mjesta u, na primjer, stalnim Komitetima i/ili privremenim radnim grupama tako što će im dati pravo da imenuju radne članove tih tijela.**

54. Države potpisnice treba da uspostave i regulišu formalne postupke konsultovanja, uključujući planiranje anketa, sastanaka i ostalih metoda, uspostavljanje odgovarajućih vremenskih okvira, rano uključivanje organizacija osoba s invaliditetom te prethodno, pravovremeno dijeljenje relevantnih informacija za svaki postupak. Države potpisnice, na osnovu konsultovanja s organizacijama osoba s invaliditetom, trebaju osmišljavati pristupačne online alate za konsultovanja i/ili pružati alternativne metode konsultovanja u pristupačnim digitalnim formatima. Kako bi garantovale da niko nije izostavljen u procesima konsultovanja, države potpisnice treba da imenuju osobe koje imaju ulogu praćenja prisustva, bilježenja nedovoljno zastupljenih grupa i garantovanja ispunjenja zahtjeva u vezi s pristupačnošću i razumnim adaptacijama. Isto tako, treba da garantuju da su uključene i da se sprovodi konsultovanje s organizacijama osoba s invaliditetom koje predstavljaju sve takve grupe, uključujući pružanje informacija o razumnim adaptacijama i zahtjevima pristupačnosti.

55. Prilikom sprovođenja pripremnih studija i analiza u svrhu izrade politike, države potpisnice treba da praktikuju konsultovanje i uključivanje organizacija osoba s invaliditetom. Javni forumi ili procesi za razmatranje prijedloga politike treba da budu u potpunosti pristupačni osobama s invaliditetom kako bi mogle učestvovati.

56. Države potpisnice treba da garantuju da se učestvovanje organizacija osoba s invaliditetom u postupcima praćenja, preko nezavisnih okvira za praćenje, zasniva na jasnim procedurama,

prikladnim vremenskim okvirima i prethodnom širenju relevantnih informacija. Sistemi praćenja i ocjenjivanja treba da ispituju nivo uključivanja organizacija osoba s invaliditetom u svim politikama i programima i garantuju da stavovi ovih osoba imaju prioritet. Kako bi ispunile svoju glavnu odgovornost za pružanje usluga, države potpisnice treba da istražuju partnerstva s organizacijama osoba s invaliditetom kako bi stekle uvide u iskustva/stavove samih korisnika usluga.^[24]

57. Ako je moguće, države potpisnice treba da podstiču uspostavljanje jedinstvene, ujedinjene i raznolike reprezentativne koalicije organizacija osoba s invaliditetom koja obuhvata sve osobe s invaliditetom i koja poštuje njihovu raznolikost i jednakost i garantuje njihovo uključivanje i učestvovanje u praćenju Konvencije na nacionalnom nivou. **Organizacije civilnog društva generalno ne mogu predstavljati ili zamijeniti organizacije osoba s invaliditetom.**^[25]

58. Promovisanje zastupanja koje sprovode i koje se sprovodi u ime osoba s invaliditetom kao i njihovo osnaživanje ključne su komponente njihovog učestvovanja u javnim poslovima; zahtijevaju razvoj tehničkih, administrativnih i komunikacijskih vještina kao i olakšanje pristupa informacijama i alatima u odnosu na njihova prava, legislativu i donošenja politika.

59. **Prepreke s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom prilikom ostvarivanja pristupa inkluzivnom obrazovanju ugrožavaju njihove kapacitete i njihove sposobnosti uključivanja u javno donošenje odluka, što utiče na institucionalne kapacitete njihovih organizacija.** Prepreke u pristupu javnom prevozu, manjak razumnih adaptacija kao i niski ili nedovoljni prihodi te nezaposlenost među osobama s invaliditetom, takođe, ograničavaju sposobnost ovih osoba da se uključe u djelovanje civilnog društva.

60. **Države potpisnice treba da ojačaju kapacitete organizacija osoba s invaliditetom da učestvuju u svim fazama donošenja politike, pružanjem jačanja kapaciteta i treningom o modelu pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima, uključujući i preko nezavisnog finansiranja.** Države potpisnice, takođe, treba da pružaju podršku osobama s invaliditetom i njihovim reprezentativnim organizacijama u razvoju kompetencija, znanja i vještina potrebnih za nezavisno zastupanje u svrhu postizanja punog i djelotvornog učestvovanja u društvu, te razvojem snažnijih načela demokratskog upravljanja, kao što su poštovanje ljudskih prava, vladavina prava, transparentnost, odgovornost, pluralizam i učestvovanje. Osim toga, države potpisnice treba da pružaju smjernice o tome kako ostvariti pristup finansiranju i naći raznolike izvore podrške.^[26]

61. Države potpisnice treba da garantuju da se organizacije osoba s invaliditetom mogu jednostavno i slobodno registrovati kao i tražiti i obezbjeđivati sredstva i resurse od nacionalnih i međunarodnih donatora, uključujući i od fizičkih lica, privatnih preduzeća, od svih javnih i privatnih fondacija, organizacija civilnog društva kao i od državnih, regionalnih i međunarodnih organizacija.^[27] **Komiteo preporučuje da države članice donesu kriterijume za dodjelu sredstava za konsultovanje,** uključujući:

(a) Obezbeđivanje sredstava direktno organizacijama osoba s invaliditetom, izbjegavajući posredovanje treće strane;

(b) Davanje prioriteta organizacijama osoba s invaliditetom koje su prvenstveno usmjerene na zastupanje prava osoba s invaliditetom;

(c) Dodjelu posebnih sredstava za organizacije žena s invaliditetom i djece s invaliditetom kako bi se omogućilo njihovo puno i djelotvorno učestvovanje u procesu izrade, razvoja i sprovođenja zakona i politika i u okviru praćenja;^[28]

(d) Raspodjelu sredstava na ravnopravnoj osnovi među različitim organizacijama osoba s in-

24 A/71/314, paragrafi 65–66.

25 CRPD/C/ESP/CO/1, paragraf 6; i CRPD/C/NZL/CO/1, paragraf 4.

26 A/HRC/31/62, paragrafi 47–50.

27 A/HRC/20/27, paragrafi 67–68.

28 CRPD/C/1/Rev.1, annex.

liditytom, uključujući održivo glavno institucionalno finansiranje, umjesto ograničavanja na finansiranje na osnovu projekta;

(e) Osiguravanje autonomije organizacija osoba s invaliditetom u odlučivanju o njihovim planovima za zastupanje, bez obzira na dobijena sredstva;

(f) Pravljenjem razlike između finansiranja za vođenje organizacija osoba s invaliditetom i finansiranja projekata koje sprovode ove organizacije;

(g) Stavljajući finansiranje na raspolaganje svim organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući organizacije za samozastupanje i/ili organizacije koje nisu stekle pravni status zbog zakona kojima se uskraćuje poslovna sposobnost njihovih članova i sprečava se registracija njihovih organizacija;

(h) Prilagođavanje i sprovođenje postupaka podnošenja zahtjeva za finansiranje u pristupačnim formatima.

62. Države potpisnice treba da garantuju da organizacije osoba s invaliditetom imaju pristup nacionalnim sredstvima za podršku njihovim aktivnostima kako bi se izbjegle situacije u kojima se moraju oslanjati samo na eksterne izvore, čime bi se ograničila njihova sposobnost uspostavljanja održivih organizacijskih struktura.^[29] Organizacije osoba s invaliditetom koje primaju podršku iz javnih i privatnih finansijskih sredstava, koja se dopunjuje članarinama, mogu bolje osigurati učestvovanje osoba s invaliditetom u svim oblicima političkog i administrativnog donošenja odluka, pružati im podršku kao i stvarati i voditi pojedinačne i različite društvene aktivnosti usmjerene na njihovu grupu.

63. Države potpisnice treba da garantuju odgovarajuće i dovoljno finansiranje za organizacije osoba s invaliditetom preko uspostavljanja odgovornog, zakonski priznatog formalnog mehanizma, kao što su uzajamni fondovi na nacionalnom i međunarodnom nivou.

64. Države potpisnice treba da povećaju javna sredstva za uspostavljanje i jačanje organizacija osoba s invaliditetom koje predstavljaju osobe sa svim vrstama oštećenja. Takođe treba da garantuju njihov pristup nacionalnom finansiranju, uključujući i ono preko poreških oslobođenja i oslobođenja od poreza za nasljedstvo, kao i od nacionalne lutrije.^[30] Države potpisnice treba da promovišu i olakšavaju pristup organizacijama osoba s invaliditetom stranom finansiranju u okviru međunarodne podrške i razvojne saradnje, uključujući i ono na regionalnom nivou, na istoj osnovi kao i za ostale nevladine organizacije za ljudska prava.

65. Države potpisnice treba da razviju snažne mehanizme i procedure kojima garantuju efikasne kazne za neusklađenost s obavezama utvrđenih članovima 4 (3) i 33 (3). Usklađenost treba da nadziru nezavisna tijela, kao što su Kancelarija zaštitnika ljudskih prava i sloboda ili skupštinska komisija, koji su ovlašćeni za pokretanje istraga i pozivanje nadležnih tijela na odgovornost. Istovremeno, organizacije osoba s invaliditetom treba da imaju mogućnost pokretanja pravnih postupaka protiv tijela za koja utvrde da nijesu postigla usklađenost s članovima 4 (3) i 33 (3).^[31] Takvi mehanizmi trebaju biti dio zakonskih okvira kojima se uređuje konsultovanje i uključivanje organizacija osoba s invaliditetom kao i nacionalnog zakonodavstva protiv diskriminacije,^[32] na svim nivoima donošenja odluka.

66. Države potpisnice treba da priznaju efikasne pravne lijekove, uključujući one kolektivne prirode, ili zajedničke tužbe u svrhu realizovanja usklađenosti prava osoba s invaliditetom na učestvovanje. Javni organi mogu značajno doprinositi efikasnom garantovanju pristupa pravdi za osobe s invaliditetom u situacijama koje negativno utiču na njihova prava.^[33] Efikasni pravni

29 A/71/314, paragrafi 65–66.

30 A/59/401, paragraf 82 (l) i (t); and A/HRC/31/62, paragrafi 51–54.

31 A/71/314, paragrafi 68–69.

32 Opšti komentar br. 6, paragraf 72.

33 Ibid, paragraf 73 (h).

lijevici mogu obuhvatati: (a) obustavu postupka; (b) povratak u pređašnje stanje postupka kako bi se garantovalo konsultovanje i uključivanje organizacija osoba s invaliditetom; (c) odgađanje sprovođenja odluke do realizovanja prikladnih konsultovanja; ili (d) potpuno ili djelimično poništavanje odluke na osnovu neusklađenosti s članovima 4 (3) i 33 (3).

IV VEZA S OSTALIM ODREDBAMA KONVENCIJE

67. Članom 3 utvrđen je skup sveobuhvatnih načela koja usmjeravaju tumačenje i sprovođenje Konvencije. Obuhvata „puno i efektivno učestvovanje i uključenost u društvu“, što znači da učestvovanje osoba s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija prožima čitavi tekst i primjenjuje se na čitavu Konvenciju.^[34]

68. U okviru opštih obaveza država potpisnica, član 4 (3) primjenjuje se na čitavu Konvenciju i značajan je u sprovođenju svih njenih obaveza.

69. Paragrafi 1, 2 i 5 člana 4 od najveće su važnosti u sprovođenju paragrafa 3 istog člana jer obuhvataju glavne obaveze država potpisnica, obuhvataju sve djelove saveznih država bez ograničenja ili izuzetaka, u uspostavljanju potrebnih struktura i okvira kao i preduzimanja mjera za postizanje usklađenosti s Konvencijom.

70. Politike za promovisanje **jednakosti i nediskriminacije** osoba s invaliditetom, kako je utvrđeno u članu 5, treba da budu usklađene i da se prate u skladu s članovima 4 (3) i 33 (3).^[35] Blisko konsultovanje i aktivno uključivanje organizacija osoba s invaliditetom, koje predstavljaju raznolikost društva, ključna je komponenta za postizanje uspjeha u usvajanju i praćenju pravnih okvira kao i materijala sa smjernicama za promovisanje de facto i inkluzivne ravnopravnosti, uključujući i mjere afirmativne akcije.

71. Procedure za konsultovanje ne bi smjele da isključuju osobe s invaliditetom ili da ih diskriminišu po osnovu oštećenja. Procedure i povezani materijali treba da budu inkluzivni i pristupačni osobama s invaliditetom i da obuhvataju vremenske okvire i tehničku podršku za rano uključivanje u procese konsultovanja. Uvijek je potrebno pružati razumne adaptacije u svim procesima dijaloga i konsultovanja, a zakonodavstvo i politike u području razumnih adaptacija moraju biti razvijeni u uskoj saradnji i uz aktivno uključivanje organizacija osoba s invaliditetom.

72. Članom 6 Konvencije propisane su mjere osiguranja potpunog razvoja, napredovanja i osnaživanja **žena i djevojčica s invaliditetom**. Države potpisnice treba da podstiču i olakšavaju osnivanje organizacija žena i djevojčica s invaliditetom, kao mehanizam kojim se omogućuje njihovo učestvovanje u javnom životu, na ravnopravnoj osnovi s muškarcima s invaliditetom, preko njihovih organizacija. Države potpisnice treba da priznaju pravo žena s invaliditetom da se predstavljaju i organizuju i da olakša njihovo efikasno uključivanje u postupke konsultovanja u skladu sa članovima 4 (3) i 33 (3). Žene i djevojčice s invaliditetom, takođe, treba da budu uključene na ravnopravnoj osnovi u svim granama i tijelima za sprovođenje i nezavisni okvir praćenja. Sva savjetodavna tijela, mehanizmi i procedure, treba da budu namijenjeni invaliditetu, inkluzivni i da garantuju rodnu ravnopravnost.

73. Žene s invaliditetom treba da budu dio vođstva organizacija osoba s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi s muškarcima s invaliditetom i moraju imati prostor i ovlašćenja unutar krovnih organizacija osoba s invaliditetom preko paritetne zastupljenosti, komiteta žena, programa osnaživanja itd. Države potpisnice treba da garantuju učestvovanje žena s invaliditetom, uključujući

34 Kancelarija komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava, Praćenje Konvencije o pravima osoba s invaliditetom: Smjernice za praćenje ljudskih prava, Serija stručnog osposobljavanja br. 17 (Njujork i Ženeva, 2010).

35 Vidjeti Opšti komentar br. 6.

žene koje su pod bilo kojim oblikom starateljstva ili se nalaze u institucijama, što je predušlov za osmišljavanje, sprovođenje i praćenje svih mjera koje utiču na njihov život. Žene s invaliditetom treba da imaju mogućnost učestvovanja u procesima donošenja odluka, kojima se rješavaju pitanja koja imaju isključivi i nesrazmjerni uticaj na njih, i politika u području ženskih prava i rodne ravnopravnosti uopšteno, kao što su politike o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima kao i svi oblici rodno zasnovanog nasilja nad ženama.

74. Članovi 4 (3) i 33 (3) od osnovne su važnosti za sprovođenje prava djece s invaliditetom, kako je navedeno u članu 7. Države potpisnice treba da preduzimaju korake kako bi garantovale učestvovanje i aktivno uključivanje djece s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u svim oblicima planiranja, sprovođenja, praćenja i evaluacije relevantnog zakonodavstva, politika, usluga i programa koji utiču na njihove živote, na nivou škole i zajednice kao i na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. Cilj učestvovanja jeste osnaživanje djece s invaliditetom kao i da nosioci dužnosti priznaju da su djeca nosioci prava koji mogu imati aktivnu ulogu u svojim zajednicama i društvu. To se sprovodi na različitim nivoima, počevši od priznavanja njihova prava da budu saslušani nakon čega slijedi njihovo aktivno uključivanje u ostvarivanje njihovih prava.^[36]

75. Države potpisnice treba da **djeci s invaliditetom** pružaju podršku u donošenju odluka na takav način da im, između ostalog, pruža opremu i osposobljava ih za korištenje svih oblika potrebne komunikacije kako bi im se olakšalo izražavanje stavova,^[37] uključujući informacije prilagođene djeci, kao i prikladnu podršku za samozastupanje kao i obezbjeđivanje adekvatnog treninga svih stručnjaka koji rade s ovom djecom i za njih.^[38] Države potpisnice, takođe, treba da pružaju podršku i procedure prikladne za vrstu invaliditeta i starosnu dob, kao i podršku za djecu s invaliditetom. Učestvovanje njihovih organizacija treba se smatrati neophodnim u konsultovanjima kojima se nastoje riješiti specifična pitanja koja se odnose na njih, a njihovim stavovima treba se dati potrebna važnost u skladu s njihovim uzrastom i zrelošću.

76. Član 4 (3) naročito je važan za **podizanje nivoa svijesti** (čl. 8). Komitet podsjeća na svoje preporuke državama potpisnicama da sprovode, uz učestvovanje organizacija osoba s invaliditetom, sistemske programe podizanja nivoa svijesti, uključujući medijske kampanje preko javnih radijskih stanica i televizijskih programa, u kojima se osobe s invaliditetom prikazuju u svojoj raznolikosti kao nosioci prava.^[39] Kampanje podizanja nivoa svijesti i treninzi podizanja kapaciteta usmjereni na sve službenike javnog sektora moraju biti u skladu s načelima Konvencije i moraju se zasnivati na modelu pristupa invaliditetu koji se zasniva na ljudskim pravima radi prevazilaženja ukorijenjenih rodni stereotipa i stereotipa o invaliditetu u društvu.

77. Kako bi organizacije osoba s invaliditetom mogle ispravno učestvovati u procesima konsultovanja i praćenja Konvencije, od ključnog je značaja da imaju optimalnu **pristupačnost** (čl. 9) procedurama, mehanizmima, informacijama i komunikacijama, sadržajima i zgradama, **uključujući razumne adaptacije**. Države potpisnice treba da razvijaju, prilagođavaju i sprovede međunarodne norme u području pristupačnosti kao i procesu univerzalnog dizajna, na primjer, u području informacione i komunikacione tehnologije^[40] kako bi se garantovalo blisko konsultovanje i aktivno uključivanje organizacija osoba s invaliditetom.^[41]

78. U **situacijama rizika i humanitarnim kriznim situacijama** (čl. 11), važno je da države

36 Fond Ujedinjenih nacija za djecu, „Konceptualni okvir za praćenje ishoda učestvovanja adolescenata” (mart 2018). Dostupno na [linku](#).

37 Komitet o pravima djeteta, Opšti komentar br. 12, paragraf 21.

38 Ibid, paragraf 34.

39 CRPD/C/MDA/CO/1, paragraf 19; CRPD/C/AZE/CO/1, paragraf 21; i CRPD/C/TUN/CO/1, paragraf 21.

40 Opšti komentar 2 (2014) o pristupačnosti, paragrafi 5–7 i 30.

41 Ibid, paragrafi 16, 25 i 48.

potpisnice i humanitarni akteri garantuju aktivno učestvovanje kao i koordinaciju i svrsishodno konsultovanje s organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući organizacije na svim nivoima koje predstavljaju žene, muškarce i djecu s invaliditetom svih starosnih dobi. To zahtijeva aktivno uključivanje organizacija osoba s invaliditetom u razvoj, sprovođenju i praćenju legislative i politika u vezi s kriznim stanjima kao i uspostavljanje prioriteta za distribuciju pomoći, u skladu sa članom 4 (3). Države potpisnice treba da promovišu osnivanje organizacija interno raseljenih osoba ili izbjeglica s invaliditetom koje su ovlašćene za promovisanje njihovih prava u svakoj rizičnoj situaciji, uključujući i one tokom oružanih sukoba.

79. Jednako priznanje pred zakonom (čl. 12) garantuje da sve osobe s invaliditetom imaju pravo na ostvarenje svoje potpune poslovne sposobnosti i imaju jednako pravo da biraju i kontrolišu odluke koje utiču na njih. Jednako priznanje pred zakonom preduslov je za direktno i djelotvorno konsultovanje i uključenost osoba s invaliditetom u razvoj i sprovođenje legislative i politika za primjenu Konvencije. Komitet preporučuje da manjak usklađenosti sa članom 12 ni u kom slučaju ne smije sprječavati inkluzivno sprovođenje članova 4 (3) i 33 (3). Potrebno je izmijeniti zakone i politike kako bi se uklonila prepreka za učestvovanje na osnovu uskraćivanja poslovne sposobnosti.

80. Komitet podsjeća na svoj *Opšti komentar br. 1 (2014) o jednakom priznanju pred zakonom*, u kojem ističe da je poslovna sposobnost ključna za pristup punom i efektivnom učešću u društvu i procesima donošenja odluka, i da treba biti garantovana svim osobama s invaliditetom, uključujući osobe s intelektualnim invaliditetom, osobe s autizmom i osobe sa stvarnim i percipiranim psihosocijalnim oštećenjima kao i djeci s invaliditetom, preko njihovih organizacija. Države potpisnice treba da garantuju dostupnost aranžmana za donošenje odluka uz podršku kako bi omogućile učestvovanje u donošenju politika i konsultovanju na takav način kojim se poštuju autonomija, volja i želje osobe.

81. Pravo osoba s invaliditetom na **pristup pravdi** (čl. 13) podrazumijeva da osobe s invaliditetom imaju pravo da učestvuju u čitavom pravosudnom sistemu na ravnopravnoj osnovi s drugima. Ovo učestvovanje poprima brojne oblike i obuhvata osobe s invaliditetom koje imaju uloge, na primjer, tužitelja, žrtava, tuženih, sudija, članova porote i advokata, u sklopu demokratskog sistema koji doprinosi dobrom upravljanju.^[42] Usko konsultovanje s osobama s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija ključno je u svim procesima za donošenje i/ili izmjenu zakona, propisa, politika i programa koji se odnose na učestvovanje ovih osoba u pravosudnom sistemu.

82. Kako bi spriječile sve oblike **eksploatacije, nasilja i zlostavljanja** (čl. 16), države potpisnice treba da osiguraju da se svi sadržaji i programi koji su na raspolaganju osobama s invaliditetom učinkovito nadziru od strane nezavisnog mehanizma za praćenje. Komitet primjećuje da u objektima koji „služe” osobama s invaliditetom, kao što su psihijatrijske i/ili rezidencijalne ustanove i dalje dolazi do povreda prava osoba s invaliditetom. U skladu sa članom 33 (3), to znači da, bez obzira na to da li je mandat nezavisnog nadležnog tijela za praćenje u skladu sa članom 16 (3), i da li je usklađen s nezavisnim okvirom za praćenje u skladu sa članom 33 (2), civilno društvo, uključujući organizacije osoba s invaliditetom, treba aktivno da bude uključen u praćenje tih sadržaja i usluga.

83. Podsjećajući na svoj *Opšti komentar br. 5 (2017) o samostalnom životu i uključenosti u zajednicu*, konsultovanje i aktivno uključivanje osoba s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija od ključne su važnosti za donošenje svih planova i strategija i za praćenje i nadzor prilikom realizacije prava na samostalni život i uključenost u zajednicu (čl. 19). Aktivno uključivanje i konsultovanje na svim nivoima donošenja odluka treba da obuhvati sve osobe s invaliditetom. Osobe s invaliditetom, uključujući osobe koje trenutno žive u institucionalnim okruženjima, treba da budu uključene u planiranje, sprovođenje i praćenje strategija za deinstitutionalizaciju i razvoj

42 Beasley protiv Australije (CRPD/C/15/D/11/2013), paragrafi 8, 9; i Lockrey protiv Australije (CRPD/C/15/D/13/2013), paragrafi 8, 9.

usluga pružanja podrške, uzimajući u obzir posebno te osobe.^[43]

84. Pristup informacijama (čl. 21) neophodan je kako bi organizacije osoba s invaliditetom bile uključene i kako bi u potpunosti učestvovala i slobodno izražavale svoja mišljenja u procesu praćenja. Ove organizacije treba da primaju informacije u pristupačnim formatima, uključujući digitalne formate, i tehnologijama prikladnim za sve oblike invaliditeta, pravovremeno i bez dodatnih troškova. To obuhvata korištenje znakovnog jezika, lako čitljivih formata, lako razumljivog jezika i Brajevog pisma, augmentativne i alternativne komunikacije, kao i svih ostalih pristupačnih sredstava, načina i oblika komunikacije prema izboru osoba s invaliditetom u službenim interakcijama. Sve relevantne informacije, uključujući posebne budžetske, statističke i ostale relevantne informacije potrebne za donošenje informisanog mišljenja, trebaju biti dostupne dovoljno vremena prije svakog konsultovanja.

85. Kako bi garantovale pravo na **inkluzivno obrazovanje** (čl. 24), u skladu s *Opštim komentarom Komiteta br. 4 (2016) o pravu na inkluzivno obrazovanje*, države potpisnice treba da se konsultuju i aktivno uključuju osobe s invaliditetom, uključujući djecu s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u svim aspektima planiranja, sprovođenja, praćenja i evaluacija politika i legislative inkluzivnog obrazovanja.^[44] Inkluzivno obrazovanje od ključne je važnosti za učestvovanje osoba s invaliditetom, kako je opisano u članovima 4 (3) i 33 (3). Obrazovanje omogućava ljudima da napreduju i povećava vjerovatnoću učestvovanja u društvu, koja je potrebna kako bi se garantovali sprovođenje i praćenje Konvencije. Države potpisnice treba da garantuju da se privatne i javne obrazovne ustanove konsultuju s osobama s invaliditetom i da garantuju da se njihovi stavovi uzimaju u obzir unutar obrazovnog sistema.

86. Donošenje svih politika koje se odnose na pravo osoba s invaliditetom na **rad i zapošljavanje** (čl. 27) treba da se sprovodi u okviru konsultovanja i uz uključivanje reprezentativnih organizacija osoba s invaliditetom. Politike treba da nastoje da garantuju pristup zapošljavanju; promovišu rad u otvorenim, inkluzivnim, nediskriminacionim, pristupačnim i konkurentnim tržištima rada i okruženjima; treba da garantuju jednake prilike i rodnu ravnopravnost i pružaju razumne adaptacije i podršku za sve osobe s invaliditetom.

87. Ostvarivanje prava na **odgovarajući životni standard i socijalnu zaštitu** (čl. 28) direktno je u vezi sa članom 4 (3). Učestvovanje organizacija osoba s invaliditetom u javnim politikama ključno je kako bi se garantovalo da se nadležna tijela država potpisnica bave posebnim situacijama isključivanja, nejednakosti i siromaštva među osobama s invaliditetom i njihovim porodicama koji žive u siromaštvu. Države potpisnice naročito treba da nastoje da sarađuju s organizacijama osoba s invaliditetom i nezaposlenim osobama s invaliditetom, osobama s invaliditetom koje nemaju redovne prihode ili koje ne mogu da rade zbog percipiranog gubitka prava na naknade, osobama u ruralnim područjima i članovima autohtonih zajednica, ženama i starijim osobama. Prilikom donošenja i revidiranja mjera, strategija, programa, politika i zakonodavstva u vezi sa sprovođenjem člana 28 kao i prilikom njihovog praćenja, države potpisnice moraju se konsultovati i aktivno uključivati organizacije osoba s invaliditetom koje predstavljaju sve osobe s invaliditetom kako bi garantovale uvođenje invaliditeta u opšte integrisane mjere i kako bi garantovale da su njihovi zahtjevi i stavovi uzeti u obzir.

88. Pravo osoba s invaliditetom na **učestvovanje u političkom i javnom životu** (čl. 29) od velike je važnosti za osiguranje ravnopravnih mogućnosti za osobe s invaliditetom kako bi u potpunosti i efikasno učestvovala i bile uključene u društvo. Pravo osoba da glasaju i budu birane ključna je komponenta prava na učestvovanje jer izabrani zastupnici odlučuju o političkom programu i ključni su u obezbjeđivanju sprovođenja i praćenja Konvencije i zastupaju njihova prava i interese.

89. Države potpisnice treba da donose propise, na osnovu uskog konsultovanja s organizacijama osoba s invaliditetom, kako bi omogućile osobama s invaliditetom, kojima je potrebna podrška za

43 Opšti komentar br. 5 (2017) o samostalnom življenju i uključenosti u zajednicu, paragraf 71.

44 Opšti komentar br. 4, paragraf 7.

• samostalno glasanje. Ovo može uključivati obezbjeđivanje podrške i pomagala za osobe s invaliditetom u glasačkim kabinama (na dan izbora i prilikom prethodnog glasanja) na nacionalnim i lokalnim izborima kao i na nacionalnim referendumima.

• 90. Potrebno je konsultovati se i uključivati osobe s različitim vrstama oštećenja, preko njihovih organizacija osoba s invaliditetom, u procesu i sprovođenju **prikupljanja podataka i informacija** (čl. 31).

• 91. Države potpisnice treba da uspostave objedinjeni sistem prikupljanja podataka u svrhu prikupljanja kvalitetnih, dovoljnih, pravovremenih i pouzdanih podataka, razvrstanih po polu, starosnom uzrastu, etničkom porijeklu, ruralnom/urbanom stanovništvu, vrsti oštećenja i socio-ekonomskom statusu, svih osoba s invaliditetom i njihovog pristupa pravima u skladu s Konvencijom. Treba se uspostaviti sistem kojim će se omogućiti izrada i realizacija politika za sprovođenje Konvencije, preko uske saradnje s organizacijama osoba s invaliditetom i korišćenjem pitanja Vašingtonske grupe o statistici o osobama s invaliditetom. Takođe je potrebno izraditi dodatne alate za prikupljanje podataka o percepcijama i stavovima i obuhvatiti one subjekte koji nijesu obuhvaćeni pitanjima Vašingtonske grupe.

• 92. Prilikom donošenja odluka i realizacije **međunarodne saradnje** (čl. 32), blisko partnerstvo, saradnja i uključenost osoba s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija ključni su za donošenje razvojnih politika u skladu s Konvencijom. Treba se konsultovati s organizacijama osoba s invaliditetom i one trebaju biti uključene u svakoj fazi razvoja, sprovođenja i praćenja međunarodnih planova, programa i projekata u području saradnje, uključujući Agendu održivog razvoja 2030 i Sendai okvir za smanjenje rizika od katastrofa za period od 2015. do 2030.

• 93. Član 34 (3) važan je za poštovanje relevantnih kriterijuma za članstvo u Komitetu. Ovim članom se od država potpisnica zahtijeva da prilikom nominovanja kandidata uzimaju u obzir odredbu propisanu članom 4 (3). Prema tome, države potpisnice treba da se usko konsultuju s organizacijama osoba s invaliditetom i da ih aktivno uključuju prije nominovanja kandidata za Komitet. Potrebno je donijeti nacionalne zakonodavne okvire i procedure za transparentne i participativne postupke koji obuhvataju organizacije osoba s invaliditetom i razmatraju rezultate konsultovanja, odražavajući ih u konačnoj nominaciji.

V SPROVOĐENJE NA NACIONALNOM NIVOU

94. Komitet primjećuje da su države potpisnice suočene s izazovima prilikom sprovođenja prava osoba s invaliditetom na konsultovanje i uključivanje u razvoj, primjenu i praćenje legislative i politika za sprovođenje Konvencije. Države potpisnice, između ostalog, treba da preduzimaju sljedeće mjere kako bi garantovale potpuno sprovođenje članova 4 (3) i 33 (3):

(a) Staviti van snage sve zakone, uključujući one kojima se uskraćuje poslovna sposobnost, kojima se osobe s invaliditetom, nezavisno o vrsti oštećenja, sprječavaju da učestvuju u konsultovanju i da budu aktivno uključene, preko njihovih organizacija osoba s invaliditetom;

(b) Stvoriti podsticajno okruženje za osnivanje i funkcioniranje organizacija osoba s invaliditetom, kroz donošenje okvira politika povoljnog za njihovo osnivanje i održivi rad. To uključuje obezbjeđivanje njihove nezavisnosti i autonomije od države, uspostavljanje, sprovođenje i pristup odgovarajućim mehanizmima finansiranja, uključujući javno finansiranje i međunarodnu saradnju, kao i pružanje podrške, uključujući tehničku podršku, za osnaživanje i izgradnju kapaciteta;

(c) Zabraniti sve prakse zastrašivanja, uznemiravanja ili odmazde protiv pojedinaca i organizacija koje promovišu njihova prava u skladu s Konvencijom na nacionalnom i međunarodnom nivou. Države potpisnice, takođe, treba da donose mehanizme za zaštitu osoba s invaliditetom i njihovih reprezentativnih organizacija od zastrašivanja, uznemiravanja i odmazde, uključujući prilikom saradnje s Komitetom ili drugim međunarodnim tijelima i mehanizmima za ljudska prava;

(d) Podsticati uspostavljanje krovnih organizacija osoba s invaliditetom, koje koordiniraju i zas-

tupaju aktivnosti njihovih članica, kao i pojedinačnih organizacija osoba s invaliditetom koje zastupaju osobe s različitim oštećenjima kako bi se garantovala njihova uključenost i puno učestvovanje, obuhvatajući osobe koje su u najvećoj mjeri nedovoljno zastupljene, u procesima praćenja. Ako je država potpisnica suočena s preprekama u vezi s uključivanjem svake pojedinačne organizacije osoba s invaliditetom u procese donošenja odluka, onda može uključivati predstavnike ovih organizacija u stalne ili privremene radne grupe itd, kada se to ne može sprovesti preko krovne organizacije ili koalicije organizacija osoba s invaliditetom;

(e) Usvajati legislativu i politike kojima se priznaje pravo na učestvovanje i uključivanje organizacija osoba s invaliditetom i propise kojima se uspostavljaju jasne procedure za konsultovanje na svim nivoima ovlašćenja i donošenja odluka. Legislativni i politički okvir treba da omogući obavezno sprovođenje javnih rasprava prije donošenja odluka i da sadrže odredbe kojima se zahtijevaju jasni vremenski rokovi, pristupačnost konsultovanja i obaveza pružanja razumnih adaptacija i podrške. To se može postići **preko jasnih upućivanja u zakonima i ostalim oblicima propisa za učestvovanje i odabir predstavnika iz redova organizacija osoba s invaliditetom;**

(f) Uspostaviti **trajne mehanizme konsultovanja s organizacijama osoba s invaliditetom**, uključujući okrugle stolove, participativne dijaloge, javne rasprave, ankete i onlajn konsultacije, kojima se poštuju njihova raznolikost i autonomija, kako je navedeno u paragrafima 11, 12 i 50. To, takođe, može da **poprimi oblik nacionalnog savjetodavnog odbora, kao što je reprezentativni nacionalni savjet za osobe s invaliditetom koji predstavlja organizacije osoba s invaliditetom;**

(g) Garantovati i pružati podršku učestvovanju osoba s invaliditetom kroz organizacije osoba s invaliditetom, koje odražavaju široku raznolikost, uključujući rođenje i zdravstveni status, uzrast, rasu, pol, jezik, nacionalno, etničko, autohtono ili društveno porijeklo, seksualnu orijentaciju i rodni identitet, interseksualne osobe, vjersku i političku pripadnost, status migranta, grupe oštećenja ili neki drugi status;

(h) Sarađivati s organizacijama osoba s invaliditetom koje predstavljaju žene i djevojčice s invaliditetom i garantovati njihovo direktno učestvovanje u svim procesima donošenja javnih odluka u sigurnom okruženju, naročito u segmentu izrade politika koje se odnose na prava žena i rodnu ravnopravnost, rodno zasnovano nasilje nad ženama, uključujući seksualno nasilje i zlostavljanje;

(i) Konsultovati se i aktivno uključivati osobe s invaliditetom, uključujući djecu i žene s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u planiranje, sprovođenje, praćenje i evaluaciju procesa donošenja javnih odluka na svim nivoima, naročito u pitanjima koja se odnose na njih, uključujući u rizičnim situacijama i humanitarnim kriznim stanjima, pružajući im razumne i realne rokove u kojima mogu dati svoja mišljenja, i pružiti im odgovarajuće finansiranje i podršku;

(j) Podsticati i pružati podršku izradi, izgradnji kapaciteta, finansiranju i svrsishodnom učestvovanju organizacija osoba s invaliditetom ili grupa osoba s invaliditetom, uključujući roditelje i porodice osoba s invaliditetom u ulozi pružalaca podrške, na svim nivoima donošenja odluka. To obuhvata učestvovanje na lokalnom, nacionalnom, regionalnom (uključujući unutar regionalne integracione organizacije) ili međunarodnom nivou osmišljavanju, izradi, sprovođenju reformi i realizaciji politika i programa;

(k) **Osiguravati praćenje usaglašenosti politika i odluka države potpisnice sa članovima 4 (3) i 33 (3), i olakšavati organizacijama osoba s invaliditetom preuzimanje uloge predvodnika u takvom praćenju;**

(l) Izrađivati i sprovoditi, uz učestvovanje organizacija osoba s invaliditetom, učinkovite mehanizme za sprovođenje, uz svrsishodne sankcije i pravne ljekove, za nesukladenost s obavezama država potpisnica u skladu sa članovima 4 (3) i 33 (3);

(m) Osigurati pružanje razumnih adaptacija i pristupačnosti svih sadržaja, materijala, sastanaka, poziva za dostavljanje, procesa i informacija i komunikacija u vezi s javnim donošenjem odluka, konsultovanjem i praćenjem za sve osobe s invaliditetom, uključujući osobe izolovane u ustanovama ili psihijatrijskim bolnicama i osobe s autizmom;

(n) Pružati podršku prilagođenu vrsti invalidnosti i dobi za učestvovanje osoba s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u donošenju javnih odluka, procesima konsultovanja i praćenja. Razviti strategije kako bi se osiguralo učestvovanje djece s invaliditetom u procesima

- konsultovanja za sprovođenje Konvencije koji su inkluzivni, prilagođeni djeci, transparentni i kojima se poštuju njihova prava na slobodu izražavanja i mišljenja;
- (o) Sprovoditi konsultovanje i procedure na otvoren i transparentan način i u razumljivim formatima, uključujući sve organizacije osoba s invaliditetom;
- (p) Osigurati da organizacije osoba s invaliditetom mogu primiti i/ili tražiti finansiranje i ostale oblike sredstava od nacionalnih i međunarodnih izvora, uključujući fizička lica i preduzeća, organizacije civilnog društva, države potpisnice i međunarodne organizacije, uključujući pristup poreskim oslobađanjima, i nacionalnoj lutriji;
- (q) Učiniti postojeće konsultativne procese pristupačnim i inkluzivnim za osobe s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija u područjima prava (zakona) koja nisu specifična za invaliditet;
- (r) Aktivno uključivati i konsultovati se s osobama s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u postupku izrade javnog budžeta, praćenja Ciljeva održivog razvoja na nacionalnom nivou, međunarodnog donošenja odluka i međunarodne saradnje s drugim državama potpisnicama i donositi razvojne politike kojima se uvode prava i mišljenja osoba s invaliditetom prilikom sprovođenja i praćenja Agende održivog razvoja 2030 na nacionalnom nivou;
- (s) Garantovati učestvovanje, predstavljanje i jednostavan pristup osoba s invaliditetom tijelima za praćenje na svim nivoima vlasti i koordinacionim mehanizmima kao i njihovu saradnju i zastupanje unutar nezavisnih okvira praćenja;
- (t) Promovisati i garantovati učestvovanje i uključenost osoba s invaliditetom, preko njihovih reprezentativnih organizacija, u međunarodnim mehanizmima za ljudska prava na regionalnom i međunarodnom nivou;
- (u) Definirati, na osnovu bliske saradnje s organizacijama osoba s invaliditetom, provjerljive indikatore za dobro učestvovanje, konkretne vremenske rokove i odgovornosti za sprovođenje i praćenje. Takvo se učestvovanje može pratiti, na primjer, objašnjavanjem obuhvata njihovog učestvovanja u vezi s predlozima za izmjenu zakona ili izvještavanja o broju predstavnika ovih organizacija uključenih u procese donošenja odluka.

• • • • •
• • • • •
• • • • •
• • • • •

• •
• •
• •
• •
• •

• •
• •
• •
• •
• •

• • • • •
• • • • •
• • • • •
• • • • •
• • • • •

ISBN 978-9940-803-02-5

9 789940 803025 >